

Seks ONDER Je 25^e

An illustration of two stylized human figures, one in a light purple color and one in a light yellow color, embracing each other. They are positioned in front of the word 'ONDER' in the main title.

Voortgezet Speciaal Onderwijs
Seksuele gezondheid van jongeren in
cluster 3 en 4

Rutgers

SOAIDS
Nederland

Seks onder je 25e vso

Seksuele gezondheid van jongeren in cluster 3 en 4 van het voortgezet speciaal onderwijs

Utrecht, maart 2019

Auteurs: Hanneke de Graaf, Marjolein Bultinck, Femke van den Brink, Iris Coehoorn,
Marieke van den Borne & Suzanne Meijer

© Rutgers/Soa Aids Nederland 2019

Rutgers

SOAIDS
Nederland

Inhoud

Summary	4
1 Opzet en uitvoering van het onderzoek	10
1.1 Aanleiding	10
1.2 Doel- en vraagstellingen	12
1.3 Onderzoeksprocedure	12
1.4 Uitgevoerde analyses	13
2 Zeer moeilijk lerende kinderen in cluster 3	15
2.1 Steekproef	15
2.2 Ervaringen met liefde en seks	16
2.3 Lichaamsbeeld	19
2.4 Beschermingsgedrag	19
2.5 Seksuele grensoverschrijding	21
2.6 Praten en informatie over seksualiteit	22
2.7 Online gedrag	25
2.8 Conclusies over zeer moeilijk lerende kinderen	27
3 Jongeren op mytylscholen in cluster 3	31
3.1 Steekproef	31
3.2 Ervaringen met liefde en seks	33
3.3 Opvattingen en lichaamsbeeld	35
3.4 Seksuele oriëntatie	37
3.5 Beleving van seksueel actieve jongeren	38
3.6 Beschermingsgedrag	39
3.7 Seksuele grensoverschrijding	40
3.8 Kennis en communicatie	41
3.9 (Sociale) media	45
3.10 Conclusies over jongeren op mytylscholen	48
4 Jongeren op cluster 4-scholen	52
4.1 Steekproef	52
4.2 Ervaringen met liefde en seks	54
4.3 Opvattingen en gevoelens	58
4.4 Seksuele oriëntatie	61
4.5 Beschermingsgedrag	62
4.6 Seksuele grensoverschrijding	65
4.7 Kennis en communicatie	67
4.8 Online gedrag	71
4.9 Conclusies over jongeren op cluster 4-scholen	75
5 Samenvatting, beperkingen en conclusie	79
5.1 Samenvatting	79
5.2 Beperkingen	82
5.3 Conclusie	83
6 Literatuurlijst	85

Summary

Rutgers and Soa Aids Nederland have already carried out the study 'Sex under the age of 25' three times in collaboration with the Municipal Health Centres. This is a representative study into the sexual health of young people from 12 to 25 years in the Netherlands (De Graaf, Van den Borne, Nikkelen, Twisk & Meijer, 2017). Sex under the age of 25 has now been carried out for the first time in secondary education for children with special needs (vso). Three groups of young people participated in this research. In schools for students with severe learning disabilities (vso-zmlk schools), an oral survey was carried out among 99 participants. In schools for students with a physical disability or chronic illness (so-called mytyl-schools), 227 young people completed an online survey. This survey was also completed by 807 young people in cluster 4 schools (i.e., schools for children with a psychiatric illness or serious behavioural problems). In cluster 4, two groups took part: young people who are being educated in practical training and young people being educated at secondary vocational+ level (i.e. pre-vocational, senior general secondary or pre-university education). The results give insight into the sexual health of these groups of young people and the similarities and differences with peers in regular schools. The most important results are outlined below.

Love and relationships

Many young people in special needs schools are, just like other young people, interested in love and relationships. Young people in special needs schools do not differ in this respect from their peers in regular schools. Even if young people are mentally challenged, physically impaired or have a behavioural problem, almost all of them fall in love and the majority have a relationship at some time. The largest group of girls who ever had a relationship is to be found in cluster 4 schools, larger than the group of girls of the same age in regular schools. Young people in schools for the physically disabled were also asked if they think that it is more difficult for them to find a partner or have a relationship because of their physical impairment. A minority (3 to 4 out of ten young people) believes this to be the case. Like in regular schools, only a small amount of young people in special needs schools have ever been in love with someone of the same sex. The group is a little larger for girls in vmbo+ cluster 4, than for girls who take part in vmbo+ level at a regular school.

Sexual experience

In kissing and sex, we see clear differences between the different clusters, but also between young people in special needs schools and those in regular schools. Young people in vso-zmlk schools and mytyl schools have less experience of kissing, masturbation, porn and sex than their peers in regular schools. One in three young people in vso-zmlk education and one in four young people in mytyl schools has ever French kissed. One in eight young people in vso-zmlk schools and one in ten young people in mytyl schools has had experience of intercourse. These results tie in with previous research which demonstrated that intellectually or physically disabled young people have less sexual experience and their first sexual experiences often take place later (Baines et al., 2018; Cheng & Dry, 2005; Kahn & Halpern, 2018). This sexual inexperience seems often to be one's own choice. Most inexperienced young people indicate currently having no need to have sex or they think they are too young to have sex. Only a small number of young people in mytyl schools indicate that sex is impossible or more difficult because of their physical disability.

Girls in cluster 4 schools have in fact more experience of kissing and sex than girls in regular schools. In cluster 4 schools at vmbo+ level one in three girls has experience with intercourse: twice as much as for a comparable group of girls at regular schools. These girls are also more experienced in 'solo sex' than girls in regular schools. Half of the girls in cluster 4 has ever masturbated, compared to a fifth of the girls at regular schools. Related to this, porn use is also higher among girls in cluster 4 than among their peers in regular schools. The high rate of sexual activity of girls in cluster 4 schools also gives rise to more different sexual partners. A quarter of the girls in cluster 4 has had sex with two or more different partners, in comparison to one in twelve girls of the same age in regular schools. Boys in cluster 4 hardly differ in relation to the sexual experience of boys in regular schools. Boys in cluster 4 practical training level, however, have had more different sex partners compared to boys in regular practical education. The results regarding girls agree with the literature which demonstrates that young people with attention deficit disorders and those with

externalising problem behaviour are sexually active earlier (De Graaf, Van Dijk & Wijzen, 2010; De Graaf & Maris, 2014). We cannot explain clearly why we do not see this difference with boys in cluster 4. When deciding whether to have sex or not, these boys' motives hardly differ compared to their peers in regular schools.

Attitudes

Questions relating to sexual attitudes were only asked in schools for the physically disabled and cluster 4 schools. Young people in these schools differ little in their attitudes compared to young people in regular schools. Most young people approve having intercourse before marriage, in a relationship and when in love. Promiscuous sex and sex without love, on the other hand, is usually disapproved of. Boys in mytyl schools more often disapprove of sex before marriage than boys in regular schools, while girls in cluster 4 schools more often approve of sex without being in love more often than their female peers in regular schools. In their attitudes regarding gender roles and homosexuality, young people in special secondary education do not differ from young people in regular schools. Most young people at mytyl schools and cluster 4 schools have no problem with a girl flirting with a boy of vice versa. However, about a quarter of boys and one in six girls from both school types do not agree with a boy behaving in a feminine way. Also, in both types of school, the research showed that a larger number of boys more negatively judge two boys kissing than two girls or a hetero couple kissing.

Sexual perception

Because so few young people in vso-zmlk schools and mytyl schools are sexually active, it is difficult to say how these young people perceive sex. The impression is that this small group generally perceives sex positively. Most of them enjoy sex and do not do anything against their will. In cluster 4 the sexually active group is larger. For most of these young people (two out of five boys and two thirds of the girls) the first time they had intercourse was completely unexpected. Most of the boys in cluster 4 enjoyed the first time, but a third of the girls found the first time unpleasant. The majority – 63% of boys and 71% of girls – often or always enjoyed sex with their last sex partner. Girls are often less confident about their appearance during sex than boys or are unsure of performing well. The perception of sex in special secondary education and the gender differences in relation to this differ little from what we see with boys in regular schools.

Body image

Most students in zmlk-schools are reasonably satisfied with different body parts and with their body in general. However, we do see that girls are more often dissatisfied with their body than boys, a gender difference that we also found in regular schools. The body part that most young people are unhappy with is the stomach. In this they don't differ from young people in regular education. Zmlk pupils, particularly girls, seem to be more satisfied about their appearance than their peers in regular education. Boys and girls in cluster 4 schools are less satisfied about different aspects of their bodies than young people in regular education.

Need for and use of information

Almost half of the boys and a third of the girls at zmlk schools said that they have questions about love and sex. If they have questions, they usually ask their parents, followed by teachers, friends and coaches. Some of the young people look for answers on internet. In mytyl schools and cluster 4 schools, boys say that they usually ask their mothers for advice or look up the internet. Girls also talk regularly with good friends (male or female). They consult the same sources as young people in regular schools. All young people mostly talk to parents and friends about relationships and love. This applies to students with severe learning disabilities at vso-schools as well as young people in regular schools. Girls in zmlk and cluster 4 schools also often discuss contraception with their parents. Young people in mytyl schools discuss sexuality less often with their parents and friends than their peers in regular schools. Boys in cluster 4 schools, however, discuss wishes and boundaries more often, and girls the prevention of STIs.

Vso-schools pay attention to sex education. In zmlk schools four out of five young people indicate sometimes having had lessons about falling in love, relationships and sex. In mytyl schools most young people have received information on falling in love and relationships, contraception, pregnancy and abortion, STIs, homosexuality and sex against your will. However, both young people in zmlk-

and mytyl schools seem to be behind their peers in sex education. Young people in mytyl schools also say they receive little information on relationships and sexuality of people with a disability. In vmbo+ cluster 4 schools most young people say that they at least received a little information on all the different subjects. Some subjects – e.g. sex on television, sending nude photos online and the good aspects of sex – receive less attention than others. Young people in vmbo+ cluster 4 schools indicate having covered different subjects more often than young people in regular education.

Both in mytyl and cluster 4 schools, there is room for improvement in relation to knowledge on sexuality, reproduction and STIs. 65% of boys and 54% of girls in cluster 4 schools think that you have less chance of contracting an STI if you wash yourself well after sex (or don't know if this is true or not). This also applies to 70% of boys and 62% of girls in mytyl schools. With regard to several knowledge, young people in mytyl schools have less knowledge than young people in regular schools, possibly partly because to their disadvantage in sex education, Despite the fact that cluster 4 students reported to have received more sex education, they do not differ from young people in regular schools regarding their knowledge level.

Risks of STIs and pregnancy

In general, young people in zmlk and mytyl schools seem to run a lower risk of contracting an STI and having an unplanned pregnancy, because most of the young people in our research were not sexually active with a partner. The small group of young people who are sexually active also seem to mainly protect themselves well against STIs and unplanned pregnancy. Three in five zmlk girls use contraception, usually the pill. None of these girls has ever been pregnant. In schools for the disabled, contraceptive and condom use is also quite high among sexually active young people. More than half of the young people always used a condom and most young people took some measure to avoid pregnancy with their last partner.

In vmbo+ schools a much larger number of young people – especially girls – are sexually active. Moreover, not all sexually active young people use contraception and condoms all the time. Among the vmbo+ young people in cluster 4 who have experience of intercourse, 23% of boys and 18% of girls didn't use contraception for first-time sex. 58% of boys used a condom when having sex for the first time; for girls this was 52%. With their last partner, two out of five boys and one out of five girls didn't always use contraception. Almost half of the boys (48%) and one in three girls (32%) (also) had sex with this partner without using a condom. Because of the small numbers of sexually active young people, linked to the strict significance level that we use (.01), we have been unable to prove any significant differences in protective behaviour between young people in cluster 4 and those in regular education.

Sexual victimization

Previous research revealed an increased risk of sexual victimization among young people with intellectual or physical disabilities (Van Berlo et al., 2011; Wissink et al., 2015). However, the vulnerability to sexual victimization that we had expected based on this did not emerge from the results. Young people at zmlk- and mytyl school do not differ in their experiences from their peers at regular schools. The study at these zmlk- and mytyl schools may underestimate the prevalence of sexual victimization, because schools and parents do not allow young people who are known or suspected to have experienced sexual abuse to participate. We also know that signalling sexual violation is difficult for people with intellectual disabilities, because they do not always recognize and report it as such (Van Berlo et al., 2011). For that reason, attention to sexual empowerment is and remains very important in this group of young people.

Sexual victimization is common among girls at cluster 4 (whether this be practical training or vmbo+ level). Two percent of boys and 13% of girls in these schools who have experience with sexual intercourse, say they were forced to do so the first time. Three percent of boys and 27% of girls were forced into sexual acts once in their lives. For young people who follow cluster 4 education at practical level, this is 10% and 33% respectively. This is much more common for both vmbo+ students and practical education girls than for their peers at regular vmbo (7%). Almost half of the girls at vmbo+ cluster 4 and more than half of the girls at the practical training cluster 4 have

experienced violation of sexual boundaries (from kissing and touching to anal sex against their will). This is significantly more often for vmbo+ girls than for vmbo+ girls in regular education.

Sexting and pornography

Almost all young people at vso-schools use social media. WhatsApp and YouTube are popular among young people. Young people at mytyl-schools and cluster 4 schools are slightly less active on social media than young people in regular education. However, dating apps are not used by many young people. One in fourteen boys and one in twenty girls at mytyl schools once used a dating app. One in sixteen boys and one in six girls at vmbo+ cluster 4 schools once used a dating app.

Sexting (sending and receiving sexual images) occurs among young people on all vso clusters, but especially within cluster 4. Young people at zmlk schools seem to differ little from young people in regular education. In the past six months, one in eight young people has been asked to send sexy text messages and images of themselves. One in ten young people sent a nude photo of themselves during that period. Young people at mytyl schools are less often confronted with certain forms of sexting than young people at regular schools. In the past six months, one in six boys and one in ten girls saw sexual images of someone else. One in nine boys and one in 25 girls sent a nude photo or sex video of themselves to someone else. Girls in cluster 4 (both vmbo+ and practical training) are much more often confronted with sexting than a comparable group of girls in regular schools. A quarter of these girls have sent a nude photo or sex video of themselves to someone some time in their lives. And two out of five girls received a nude photo or sex video from someone else. Among the boys, only those on the basic educational level have more experience with sexting than boys in the comparison group.

Limitations

This research had some limitations that we must consider when interpreting the results. Despite all efforts, the numbers of young people we have recruited in all three target groups remained lower than initially envisaged. In zmlk-schools, mytyl schools, girls in vmbo+ cluster 4 and both boys and girls in cluster 4 practical training, the samples are relatively small. That means that the chance of distortion of the results due to chance is greater. Moreover, the groups are sometimes too small to present percentages and/or to test differences, in particular if the questions have only been submitted to a specific subgroup. In addition, this means that some differences that seem to be quite considerable are yet not significant. This is reinforced by the fact that we are forced to use a stricter significance level due to the large number of tests that we do (.01).

Although we asked schools to select students or classes at random, a selection bias cannot completely be excluded. This is especially true for zmlk, because not classes but students were selected here and because the parents had to give active permission. Contact with the care coordinators of these schools showed that some schools were cautious when approaching students with (suspected) negative sexual experiences. Some schools indicated that they had paid attention to communication skills (whether or not specifically related to this topic). Some of the selected students' parents did not give them permission to participate. According to schools, if parents gave a reason for this, it was often because they had difficulty with the topic of the study because of their religion or because they felt that their child was not yet ready to talk about it. Mytyl schools and cluster 4 schools also sometimes indicated that they did not want to participate because the research would be too great a burden on (part of) their students. As a result, it may be possible that a selection bias has occurred and that more vulnerable students at zmlk and mytyl schools have been underrepresented.

In order to gain a better insight into the sexual health of young people in secondary special education compared to that of their peers who follow regular education, we have compared the results where possible with the results of the most recently conducted 'Sex under the age of 25' study (De Graaf et al., 2017). For young people at mytyl schools and cluster 4 schools this was generally quite possible. A similar method was used at these schools (an online questionnaire with the same questions) and the educational levels were comparable (practical education, pre-vocational, senior general secondary and pre-university education). For the youngsters at the zmlk that comparison was much more difficult. In order to make the comparison groups at least homogeneous in terms of age, only

the 15 to 17-year-old zmlk students were included in the comparison. Making the groups comparable at educational level was not possible here. In addition, the research methods used were very different. For example, data for zmlk were obtained by means of face-to-face interviews, while in the regular "Sex under 25" survey respondents answered via online questionnaires. Due to the presence of an interviewer, it cannot be ruled out that socially desirable answers have influenced the results in this study (more) than in the regular study. Finally, most questions for this target group were phrased in simple words. All this means that the results of the zmlk are less comparable one-to-one with those of the regular group.

In most schools, interviews by means of a questionnaire were supervised by teachers in class. Some schools, however, indicated that they would be happy if this was supervised by researchers, in particular as they did not have sufficient computers and wanted to use tablets made available by the researchers. In some schools where researchers were present during the interviews, the atmosphere in the classroom was noisy and chaotic. Given the behavioural problems of the target group, this may have been the case in other schools as well. Therefore, the outcome of the questionnaires that were filled in may be less reliable than would have been the case in a quiet setting. We have tried to resolve this as well as possible by thoroughly checking the data for inconsistencies (see section 1.4.).

Conclusion

In conclusion, this study shows that young people in secondary special education - both at zmlk, at mytyl schools, and at cluster 4 schools - have almost all been in love and that most also enter into romantic relationships. In this they do not differ from each other nor from young people in mainstream education. On other themes, however, we do see clear differences between these groups themselves or with young people in mainstream schools.

Young people at zmlk have little experience with kissing and sex. The majority of these young people do not yet want to get into that or think they are too young for it. Many of them sometimes have questions about love and sex and also discuss this with parents and friends, or it is discussed in class. They seem slightly more satisfied with their appearance than their peers in mainstream education. The small number of sexually active young people protects themselves well against STIs and unplanned pregnancy. Girls seem to use relatively often long-acting methods of contraception, such as the contraceptive implant or the injection pill. Contrary to expectations, we do not find more often experiences with sexual victimization at zmlk schools than at regular schools. The selection method of the sample may play a role here and the results may underestimate reality. Although sexting and porn use do not occur more often among zmlk young people than among young people at regular schools, the impact of it may be stronger. Therefore, attention for these themes remains important in this group.

Young people at mytyl schools have less experience with kissing, masturbating, sex and watching porn than their peers at regular schools. Many young people are not yet interested in or ready for sex. The protection against STIs and unplanned pregnancy within the sexually active group is comparable to that of young people in mainstream schools. Although these youngsters do not differ from regular schools in their experiences with sex against their will, their dependence on care does make them more vulnerable to sexual victimization. Four out of ten young people at mytyl schools report that their physical disability makes it difficult for them to find a partner and two out of ten agree when it concerns getting sexual experiences. Information about sexuality with a disability is useful for these young people in particular. Most young people at mytyl schools have not had any information about this at school.

Girls at cluster 4 schools have more experience with kissing, masturbating, sex and watching porn than girls at regular schools. Boys in cluster 4 do not differ in this respect from boys in mainstream schools. Both boys and girls at cluster 4 schools are less satisfied with their appearance than young people at regular schools. Young people in cluster 4 schools more often report that they have received information about this at school than young people in mainstream education. Yet, they do not protect themselves sufficiently against pregnancy and STIs. Girls seem to opt a little more often for long-acting methods of contraception, such as the contraceptive implant or the injection pill, than

girls in regular schools. Girls on cluster 4 have much more experience with sexual victimization and sexting than girls in regular schools. A quarter of the girls of vmbo+ girls and one third of the practical training girls on cluster 4 were forced into sexual acts some time in their lives, compared to 7% of girls in mainstream education. A quarter of the cluster 4 girls have sent a nude photo or sex video of themselves to someone, compared to 6% of girls in regular schools. Extra attention is needed for this vulnerability.

1 Opzet en uitvoering van het onderzoek

1.1 Aanleiding

In 2005, 2012 en 2017 voerden Rutgers en Soa Aids Nederland in samenwerking met GGD'en het onderzoek 'Seks onder je 25^e' uit, een grootschalig participatief onderzoek naar de seksuele gezondheid van jongeren van 12 tot 25 jaar in Nederland (De Graaf, Van den Borne, Nikkelen, Twisk & Meijer, 2017; De Graaf, Kruijer, Van Acker & Meijer, 2012; De Graaf, Meijer, Poelman & Vanwesenbeeck, 2005). De resultaten van deze onderzoeken laten zien dat het over het algemeen goed gaat met de seksuele gezondheid van jongeren. Zo nemen jongeren de tijd voor hun seksuele start, genieten ze van seks en beschermen ze zichzelf goed tegen zwangerschap. Er zijn echter ook zorgen. Zo komt seksueel geweld nog vaak voor, beschermen jongeren zich onvoldoende tegen soa's en is er vooral onder meisjes sprake van onzekerheid over het uiterlijk.

De jongeren die deelnamen aan de onderzoeken 'Seks onder je 25^e' zijn geworven via de eerste vier leerjaren van scholen voor regulier voortgezet onderwijs en via het bevolkingsregister. In deze onderzoeken is geen expliciete aandacht geweest voor leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs (vso). Voortgezet speciaal onderwijs is bedoeld voor jongeren die specialistische begeleiding nodig hebben vanwege een verstandelijke beperking, lichamelijke beperking, chronische ziekte of stoornis. Jongeren in het voortgezet speciaal onderwijs maken net als andere jongeren een seksuele ontwikkeling door. Hun lichaam verandert tijdens de puberteit, ze gaan relaties aan en ze doen ervaringen op met seksualiteit, zowel offline als online. Vermoed wordt dat deze jongeren meer seksuele risico's lopen dan jongeren zonder een beperking, bijvoorbeeld op het gebied van seksuele dwang en grensoverschrijding, ongewenste zwangerschap en soa's. Onderzoek naar sociale veiligheid in en om het onderwijs laat zien dat er meer seksueel grensoverschrijdend gedrag wordt gerapporteerd in het speciaal onderwijs dan in het regulier onderwijs (Sijbers, Fettelaar, de Wit, & Mooij, 2014). Betrouwbare data over de seksuele gezondheid van jongeren in het vso ontbreken echter. Meer inzicht in de relatievorming, seksuele ontwikkeling, seksuele risico's en behoefte aan informatie en hulp onder deze groep jongeren, is gewenst en noodzakelijk. Dit was de reden voor Rutgers en Soa Aids Nederland om, in samenwerking met GGZ Eindhoven, een aanvullend Seks onder je 25^e 2017 onderzoek uit te voeren in het vso.

1.1.1 Seks onder je 25^e in het Voortgezet speciaal onderwijs

In Nederland is speciaal onderwijs onderverdeeld in vier clusters¹.

- **Cluster 1:** jongeren met een visuele beperking, zoals blinde en slechtziende jongeren.
- **Cluster 2:** dove of slechthorende jongeren en jongeren met ernstige spraak- of taalmoelijkheden.
- **Cluster 3:** zeer moeilijk lerende kinderen (zmlk-scholen), jongeren met een lichamelijke handicap of chronische ziekte (mytylscholen) en meervoudig gehandicapte jongeren (tyltylscholen).
- **Cluster 4:** jongeren met psychiatrische problematiek of ernstige gedragsproblemen.

Leerlingen die na de basisschoollleeftijd aangewezen zijn of blijven op speciaal onderwijs kunnen terecht op scholen voor voortgezet speciaal onderwijs (vso). Leerlingen kunnen op het vso terecht tot en met het schooljaar waarin ze 20 jaar worden. Het uitstroomprofiel binnen het vso is divers. Zo kunnen leerlingen uitstromen naar vervolgonderwijs, zijn er leerlingen die voorbereid worden op de arbeidsmarkt en zijn er leerlingen die voorbereid worden op (arbeidsmatige) dagbesteding. Het Seks onder je 25^e vso onderzoek concentreert zich op de clusters 3 en 4. Beperkingen in het onderzoeksbudget maakten het onmogelijk om alle clusters te betrekken. Een relatief beperkte groep jongeren (6% van het totale VSO) volgt onderwijs in cluster 1 en 2. Tegelijkertijd is de ontwikkeling van een onderzoeksinstrument geschikt voor leerlingen met een visuele of communicatieve beperking arbeidsintensief en kostbaar.

¹ Bij de invoering van de Wet Passend Onderwijs (2014) is de onderverdeling van het (v)so in clusters verdwenen. Aangezien in de praktijk echter nog veelvuldig in termen van clusters gesproken wordt en deze een beeld geven van de diverse leerlingpopulaties binnen het vso, noemen we deze in dit rapport nog wel.

1.1.2 Zeer moeilijk lerende kinderen

Zeer moeilijk lerende kinderen zijn jongeren met een verstandelijke beperking bij wie het IQ lager is dan 55 of bij wie het IQ tussen de 55 en 80 ligt en bij wie sprake is van aanvullende problemen die het leren belemmeren, zoals een ontwikkelingsachterstand, motorische problemen of een autismespectrumstoornis. Deze jongeren zijn extra kwetsbaar omdat ze bijvoorbeeld minder toegang hebben tot kennis en informatie, vaak onzeker zijn over hun 'anders' zijn en een kleiner sociaal netwerk hebben (De Graaf & Maris, 2014). Uit eerder onderzoek blijkt dat jongeren met een verstandelijke beperking seksueel getinte beelden vaak letterlijk nemen en de nuances minder goed zien. Ook heeft een groot deel van deze jongeren communicatieve beperkingen, waardoor het voor hen lastiger is om signalen goed te interpreteren of wensen en grenzen kenbaar te maken (De Graaf & Maris, 2014). Dit maakt deze jongeren minder seksueel weerbaar (Van Berlo et al. 2011). Zij hebben vaker te maken met seksueel misbruik dan jongeren met een gemiddeld intelligentieniveau (Wissink, Van Vugt, Moonen, Stams, & Hendriks, 2015). Vanuit eerder onderzoek weten we ook dat jongeren met een verstandelijke beperking minder kennis hebben over seksuele gezondheid (Borawska-Charko, Rohleder, & Finlay, 2017). Veel jongeren hebben weinig of pas op latere leeftijd ervaring met seks. Daarentegen lopen jongeren die hier wel ervaring mee hebben meer risico op soa's en op zwangerschap (Baines, Emerson, Robertson, & Hatton, 2018; Cheng & Udry, 2005).

1.1.3 Jongeren op mytylscholen

Mytylscholen verzorgen onderwijs aan jongeren met een motorische of meervoudige beperking, of met een langdurige ziekte. Jongeren met een lichamelijke beperking gaan naar een mytylschool wanneer het reguliere onderwijs onvoldoende in de onderwijs- en ondersteuningsbehoeften kan voorzien. Veelal is bij deze leerlingen sprake van motorische en/of somatische beperkingen, bijvoorbeeld als gevolg van een spierziekte, syndroom, niet aangeboren hersenletsel, een coördinatie-ontwikkelingsstoornis, astma of reuma. Hoewel jongeren met een lichamelijke beperking een heterogene groep vormen, lijken veel van hen tegen een aantal specifieke belemmeringen aan te lopen die een risico kunnen vormen voor hun seksuele ontwikkeling. Zo zijn deze jongeren vaak (deels) afhankelijk van zorg en minder mobiel, waardoor ze minder mogelijkheden hebben om te experimenteren met seks en relaties dan andere jongeren (De Graaf & Maris, 2014). Uit eerder onderzoek blijkt dat jongeren met een lichamelijke beperking minder seksuele ervaring hebben en hun eerste seksuele ervaringen vaak later opdoen (Kahn & Halpern, 2018). Ook hebben zij minder ervaring met relaties (Van Berlo & van der Put, 2003). Onderzoek laat ook zien dat jongeren met een lichamelijke beperking minder seksuele kennis hebben dan jongeren zonder beperking (East & Orchard, 2014). Daarnaast weten we dat het risico op seksueel misbruik bij jongeren met een lichamelijke beperking groter is door hun afhankelijkheid van (veel verschillende) anderen, beperkte vaardigheden om in te schatten wat toelaatbaar gedrag is en beperkte mogelijkheden om hulp te zoeken of om zichzelf te verdedigen (Van Berlo et al., 2011).

1.1.4 Jongeren op cluster 4 onderwijs

Cluster 4-scholen verzorgen onderwijs aan leerlingen met ernstige gedragsproblemen en/of psychiatrische problematiek. Zij hebben bijvoorbeeld ODD, AD(H)D, een autismespectrumstoornis of een angststoornis. Het regulier onderwijs kan onvoldoende in de onderwijs- en ondersteuningsbehoeften van deze leerlingen voorzien. Ook de jongeren in het cluster 4 onderwijs vormen een heterogene groep, maar lopen vaak tegen een aantal specifieke belemmeringen aan die een risico kunnen vormen voor hun seksuele ontwikkeling. Zo is vanuit de literatuur bekend dat jongeren met aandachtstekortstoornissen en jongeren met externaliserend probleemgedrag, zoals boos en agressief gedrag, vaak eerder seksueel actief worden, vaker onbeschermd seks hebben en een grotere kans hebben om zowel dader als slachtoffer te worden van seksuele grensoverschrijding (De Graaf, Van Dijk & Wijzen, 2010; De Graaf & Maris, 2014). Daarnaast weten we dat jongeren met een autismespectrumstoornis, doordat zij niet goed in staat om het perspectief van een ander in te nemen, in hun seksuele en relationele gedrag vooral gestuurd worden door de eigen behoeften. Ook voelen zij minder snel eventuele negatieve bedoelingen van anderen aan. Hierdoor lopen zij meer risico om over de grenzen van anderen te gaan of zelf slachtoffer te worden van grensoverschrijding (Boudesteijn, Van der Vegt, Visser, Tick, & Maras, 2011).

1.2 Doel- en vraagstellingen

Het doel van dit onderzoek is inzicht krijgen in de seksuele gezondheid en seksuele ontwikkeling van jongeren op cluster 3 en cluster 4 van het Voortgezet Speciaal Onderwijs (VSO). Gegevens die voortkomen uit het onderzoek kunnen ingezet worden voor effectief beleid, interventies en vervolgonderzoek om de seksuele gezondheid van deze jongeren te verbeteren. Met dit onderzoek willen we de volgende vraagstellingen beantwoorden:

- Hoe is het gesteld met de seksuele gezondheid van jongeren op het voortgezet speciaal onderwijs in Nederland anno 2018?
- Hoe is de seksuele gezondheid van jongeren op het voortgezet speciaal onderwijs ten opzichte van hun leeftijdgenoten op het regulier onderwijs?

1.3 Onderzoeksprocedure

1.3.1 Wenseninventarisatie

Het onderzoek startte met een wenseninventarisatie onder stakeholders, waaronder seksuologen, onderwijsprofessionals in het VSO-onderwijs en onderzoekers op het gebied van seksualiteit bij jongeren uit de verschillende doelgroepen. Door middel van de wenseninventarisatie werden de gewenste onderzoeksmethodieken, relevante (sub)thema's en behoeften op het gebied van beleid in kaart gebracht. De wensen en de verwachtingen van de stakeholders vormden het uitgangspunt bij de opzet en inhoud van het onderzoek en voor eventuele aanpassingen aan de vragenlijsten. Uit de wenseninventarisatie kwam bijvoorbeeld de wens naar voren om meer inzicht te krijgen in de lichaamsbeleving van zmlk-kinderen. Dit concept is om deze reden meegenomen in het onderzoek. Voor zmlk-kinderen bleek een mondelinge afname van de vragenlijst noodzakelijk. Moeilijk lerende jongeren hebben vaak moeite met lezen en schrijven en minder goed tekstbegrip dan hun leeftijdsgenoten op het regulier onderwijs. Op basis hiervan is ervoor gekozen om in het vso-zmlk een mondeling vragenlijstonderzoek uit te voeren.

1.3.2 Ontwikkeling vragenlijsten

De verkorte en vereenvoudigde versie van de vragenlijst over seksuele gezondheid die eerder voor het praktijkonderwijs is gebruikt in 'Seks onder je 25^e' 2017 (De Graaf et al., 2017) vormde de basis voor de vragenlijst voor het vso-zmlk. Vragen die behouden bleven, zijn simpeler verwoord om ze beter aan te laten sluiten bij het niveau van de doelgroep en ze geschikt te maken voor mondelinge afname. Ook zijn enkele open vragen aan de vragenlijst toegevoegd. Deze open vragen vormden een verdieping op de gesloten vragen en boden de mogelijkheid een rijker beeld te krijgen van de seksuele gezondheid van jongeren. Pharos, het Expertisecentrum gezondheidsverschillen, voerde een taalcheck uit op de vragenlijst om deze zo optimaal mogelijk af te stemmen op het niveau de doelgroep. Vervolgens is op twee zmlk-scholen een pre-test uitgevoerd onder zes leerlingen in totaal. Naar aanleiding daarvan zijn enkele formuleringen versimpeld, is de routing van de vragenlijst geoptimaliseerd en zijn er enkele open vragen toegevoegd.

Voor mytylscholen en cluster 4-scholen vormde de vragenlijst over seksuele gezondheid die eerder op reguliere scholen is afgenomen (De Graaf et al., 2017) de basis voor dit onderzoek. Aangezien binnen vso-cluster 4 onderwijs geboden wordt variërend van praktijkonderwijs (pro) tot en met vwo, is in cluster 4 zowel gebruikt gemaakt van de vragenlijst die in het reguliere onderzoek bij vmbo+ leerlingen als van de vragenlijst die bij de pro-leerlingen is afgenomen. De vmbo+ vragenlijst is ingekort vanwege de over het algemeen korte concentratieboog van de leerlingen en omdat de steekproef in vergelijking tot het reguliere onderzoek veel kleiner is. Daarom zullen vragen die enkel door een hele kleine subgroep kunnen worden ingevuld (bijvoorbeeld homojongeren of jongeren die zwanger zijn geweest) geen betekenisvolle resultaten opleveren. De pro vragenlijst is vrijwel identiek aan de vragenlijst die in het reguliere onderzoek onder pro-leerlingen is gebruikt, omdat deze vragenlijst al ingekort en vereenvoudigd was in verband met het lagere cognitieve niveau. Op mytylscholen hebben alleen jongeren van vmbo+ niveau deelgenomen. Hier vormde de ingekorte vmbo+ vragenlijst voor cluster 4 het uitgangspunt. Aan alle vragenlijsten zijn extra vragen toegevoegd over thema's die specifiek voor deze doelgroepen relevant zijn, zoals factoren die mogelijk gerelateerd zijn seksuele gezondheid (bijvoorbeeld over het sociale netwerk en ervaringen met lichamelijke verzorging op mytylscholen, of over angstproblemen, depressieve klachten en

gedragsproblemen op cluster 4-scholen) en vragen die de (gevolgen van de) lichamelijke beperking goed in kaart brengen (op mytylscholen).

In de uiteindelijke vragenlijsten werden de volgende (clusters van) concepten geoperationaliseerd:

- Achtergrondgegevens, zoals geslacht, leeftijd en herkomst.
- Specifieke kenmerken van de doelgroep, bijvoorbeeld ontwikkelingsleeftijd (zmlk), vastgestelde diagnose (cluster 4) of ernst van de lichamelijke beperking (mytyl).
- Ervaringen met liefde en seks.
- Seksueel zelfbeeld, waaronder tevredenheid met het lichaam.
- Seksuele oriëntatie.
- Grensoverschrijding.
- Beschermingsgedrag, zoals anticonceptie- en condoomgebruik.
- Kennis en communicatie over seks.
- Online gedrag, bijvoorbeeld sexting en gebruik van datingapps.

1.3.3 Afname vragenlijst

Op het vso-zmlk werden de vragenlijst individueel en mondeling afgenomen bij de jongeren, in een rustige ruimte op de school van de jongere. Dit werd face-to-face gedaan door studenten. Zij waren vooraf, door een gespecialiseerde orthopedagoog, getraind in het afnemen van interviews onder jongeren met een verstandelijke beperking. Een voorwaarde bij de selectie van studenten was dat ze in hun opleiding ervaring hadden opgedaan met deze doelgroep, bijvoorbeeld in de vorm van een stage. De interviews werden visueel ondersteund met behulp van pictogrammen en afbeeldingen en de vraagstelling was zo min mogelijk sturend, vanwege de neiging tot sociaal-wenselijkheid onder jongeren met een verstandelijke beperking. De studenten vulden tijdens het interview de antwoorden van de jongeren op de gesloten vragen in op een laptop. De antwoorden op de open vragen werden na afloop van het interview woordelijk ingevoerd, waarbij de studenten de gespreksopname van het interview gebruikten. Voor het opnemen van het gesprek was vooraf toestemming gevraagd aan de jongere. Na afloop van de interviews vroegen studenten de leerkrachten naar de (geschatte) emotionele ontwikkelingsleeftijd en het verwachte uitstroomprofiel van de jongere. Op mytylscholen en cluster 4-scholen zijn de vragenlijsten klassikaal afgenomen. Leerkrachten en/of klassenassistenten ondersteunden indien nodig bij de afname van de vragenlijst.

1.4 Uitgevoerde analyses

In dit rapport staan vooral percentages (%) en soms gemiddelden (M). Bij de vragen waar we maar voor een kleine groep jongeren ($n < 30$) over antwoorden beschikken (bijv. als gevolg van een doorvraag die afhankelijk is van een eerder gegeven antwoord) rapporteren we aantallen (n) in plaats van percentages. Alle gegevens worden steeds apart voor jongens en meisjes gepresenteerd. Voor de kwantitatieve analyses is gebruikt gemaakt van SPSS. Voor de analyses van de open vragen aan zmlk-respondenten is gebruikt gemaakt van MAXQDA, een programma voor tekstanalyse. De uitgeschreven antwoorden op de open vragen zijn ingevoerd in MAXQDA en op inductieve wijze gecodeerd. Dat houdt in dat de thema's en categorieën die door middel van coderingen (labels) aan de tekst worden toegekend niet vooraf zijn opgesteld, maar vanuit de data naar voren komen.

Voor het vso-zmlk is het aantal respondenten zo klein en de gebruikte methodiek zo anders dan in het reguliere 'Seks onder je 25e' onderzoek (De Graaf et al., 2017), dat we verschillen met dit onderzoek niet statistisch hebben kunnen toetsen. Hier wordt wel steeds de groep 15-17 jarigen in beschrijvende zin vergeleken met de groep 15-17 jarigen in het reguliere onderzoek, om een indruk te geven van verschillen en overeenkomsten. Op mytylscholen en cluster 4-scholen is voor de vergelijking met het reguliere 'Seks onder je 25e' onderzoek gebruik gemaakt van matching. Hierbij wordt elke respondent in de steekproeven van deze deelonderzoeken gekoppeld aan één of twee deelnemers aan het reguliere onderzoek, die identiek wat betreft geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en herkomst. Wanneer gegevens over opleidingsniveau ontbraken, is alleen op basis van de overige drie criteria gematcht. Er is voor matches gekozen omdat de steekproeven een scheve verdeling hebben op deze kenmerken en verwacht wordt dat dit van invloed is op de uitkomstmaten. Voor het matchen is gebruik gemaakt van de *case control matching* functie (zonder terugplaatsing) in SPSS.

Verschillen tussen jongens en meisjes binnen de mytylscholen en cluster scholen, en verschillen tussen de jongeren op mytylscholen of cluster 4-scholen en de gematchte groep, zijn getoetst met de Chi²-toets (bij het vergelijken van percentages) of met variantieanalyse (bij het vergelijken van gemiddelden). De Chi²-toets vereist dat niet meer dan 20% van de cellen een verwachte celwaarde hebben onder de 5. Wanneer niet aan deze eis is voldaan, kunnen we verschillen niet toetsen. Dit wordt aangegeven met een *. Indien van toepassing zijn post-hoc toetsen uitgevoerd (gecorrigeerde gestandaardiseerde residuen bij Chi²-toetsen en Bonferroni post-hoc toetsen bij variantieanalyses). Bij het toetsen van groepsverschillen wordt een significantieniveau gehanteerd van .01. We hanteren dit 'strengere' significantieniveau omdat we door de veelheid aan toetsen moeten corrigeren voor kanskapitalisatie. Voor gecorrigeerde gestandaardiseerde residuen hanteren we waarde ≥ 2 als afwijkend.

2 Zeer moeilijk lerende kinderen in cluster 3

2.1 Steekproef

2.1.1 Werving

De werving van deelnemers voor het onderzoek verliep via scholen voor vso-zmlk. Uitgangspunt was om jongeren tussen 14 en 20 jaar te werven van scholen verspreid over het land. Scholen zijn aselekt van een lijst met alle vso-zmlk scholen in Nederland geselecteerd. Wanneer een school niet mee wilde doen, werd op vergelijkbare wijze een vervangende school geselecteerd. Per deelnemende school konden maximaal 10 leerlingen deelnemen om een goede verdeling van jongeren over het land te krijgen. Scholen werd gevraagd om leerlingen (met een IQ van 50 of hoger) willekeurig te selecteren voor deelname aan het onderzoek. Deze leerlingen konden deelnemen wanneer zowel leerling als ouders of wettelijke vertegenwoordigers schriftelijk toestemming gaven. Wanneer geen toestemming voor deelname werd verleend, dan werd de school gevraagd een vervangende leerling te vragen deel te nemen. In totaal namen 102 deelnemers van 20 verschillende scholen deel ($M = 5$, range 1-9 deelnemers per school). Voor scholen die niet mee wilden werken was de reden meestal tijdgebrek of zorgen rondom de belasting voor de jongeren. Op de meeste scholen namen uiteindelijk minder dan 10 leerlingen deel, meestal doordat ouders geen toestemming gaven voor deelname.

2.1.2 Samenstelling steekproef

Het databestand is eerst opgeschoond door deelnemers te verwijderen waarvan werd vermoed dat hun antwoorden onvoldoende betrouwbaar waren. Elke interviewer schatte na afloop van het interview in hoe geconcentreerd de deelnemer was en in hoeverre de deelnemer de vragen begreep en eerlijk beantwoordde. Deelnemers waarvan werd ingeschat dat zij vragen onvoldoende begrepen hadden, oneerlijk hadden geantwoord of onvoldoende geconcentreerd waren tijdens het interview zijn verwijderd. Dit bleek het geval bij drie deelnemers. Het opgeschoonde databestand bevatte hierdoor 99 deelnemers.

In Tabel 2.1.2 is te zien hoe de opgeschoonde steekproef is samengesteld. De steekproef bevat meer jongens (61%) dan meisjes (39%). Het grootste deel van de deelnemers is tussen de 15 en 17 jaar oud (77%). Negen procent van de deelnemers is van niet-westerse herkomst². Het grootste deel van de deelnemers woont bij zijn/haar ouders (84%). Een klein deel van de deelnemers woont deels bij zijn/haar ouders en deels op een woongroep of in een gezinshuis (9%) of woont geheel op een woongroep (6%). Het uitstroomprofiel van de deelnemers is divers. Zo wordt bij 17% verwacht dat zij vanuit het vso zullen uitstromen naar vervolgonderwijs. Bij 29% wordt ingeschat dat zij zullen uitstromen naar loonvormende arbeid, maar niet in staat zullen zijn een diploma op tenminste mbo-1 niveau te behalen. Bij 30% is het uitstroomprofiel dagbesteding. Bij 25% van de deelnemers is sprake is van een ander uitstroomprofiel. In de meeste gevallen werd dit verder gespecificeerd als arbeidsmatige dagbesteding. De door de leerkracht aangegeven (geschatte) emotionele ontwikkelingsleeftijd ligt bij 27% van de deelnemers lager dan 6 jaar oud, bij 56% tussen de 7 en 9 jaar oud en bij 17% tussen de 10 en 12 jaar oud. Bij geen van de deelnemers is de (geschatte) ontwikkelingsleeftijd hoger dan 12 jaar.

² Bij jongeren met een niet-westerse herkomst is tenminste één van de ouders in een niet-Westers land geboren (CBS). Wanneer het geboorteland van vader en moeder verschillend is, is het geboorteland van moeder leidend. Niet-Westerse landen zijn Turkije, Afrika, Latijns-Amerika of Azië (exclusief Indonesië en Japan).

Tabel 2.1.2 Samenstelling steekproef

		Jongens (n= 60)		Meisjes (n= 39)		Totaal (n=99)	
		n	%	n	%	n	%
Leeftijd	12 jaar	2	3	0	0	2	2
	13 jaar	1	2	0	0	1	1
	14 jaar	5	8	0	0	5	5
	15 jaar	11	18	8	21	19	19
	16 jaar	17	28	9	23	26	26
	17 jaar	18	30	13	33	31	31
	18 jaar	4	7	8	21	12	12
	19 jaar	2	3	1	3	3	3
Herkomst	Westers	53	95	28	85	81	91
	Niet-Westers	3	5	5	15	8	9
Woonsituatie	Bij ouders	47	84	32	84	79	84
	Deels bij ouders, deels op een woongroep	5	9	3	8	6	9
	Op een woongroep	3	5	3	8	8	6
	Anders	1	2	0	0	1	1
Uitstroomprofiel	Vergoeding	10	19	5	14	15	17
	Arbeid	14	26	12	32	26	29
	Dagbesteding	15	28	12	32	27	30
	Anders ¹	15	28	8	22	23	25
(Geschatte) emotionele ontwikkelingsleeftijd	< 6 jaar	10	26	9	29	19	27
	7-9 jaar	21	54	18	58	39	56
	10-12 jaar	8	20	4	13	12	17

¹ Bij 91% van de deelnemers met het uitstroomprofiel 'anders' werd de toelichting 'arbeidsmatige dagbesteding' gegeven.

2.2 Ervaringen met liefde en seks

Aan alle jongeren is gevraagd of ze weleens verliefd zijn geweest en weleens verkering hebben gehad. Ook voor masturbatie en verschillende vormen van seks met een partner (van zoenen tot geslachtsgemeenschap) is nagegaan of ze dit weleens gedaan hebben. Tabellen 3 en 4 tonen de percentages jongeren die deze vragen met 'ja' beantwoorden. In onderstaande paragrafen worden deze cijfers toegelicht.

2.2.1 Verliefdheid en verkering

In Tabel 2.2.1 is te zien dat een groot deel van de jongens en meisjes (88%) weleens verliefd is geweest en weleens verkering heeft gehad (80%). Jongens en meisjes verschillen hierin weinig van elkaar. Zes jongeren (6%) geven aan weleens verliefd te zijn geweest op iemand van het eigen geslacht.

Uit de antwoorden die jongeren gaven op de verdiepende vragen blijkt dat de meeste jongeren hun verkering kennen van school. De helft van de jongeren was naar eigen zeggen al langer verliefd op hun vriend(in) voordat ze verkering kregen, terwijl de andere helft nog niet of pas kort verliefd was. Hoe lang de jongeren verkering hebben (gehad), varieert sterk, van twee dagen tot ruim drie jaar. Voor de meeste jongeren geldt dat ze minder dan een jaar verkering hebben (gehad). Redenen die enkele van de jongeren noemen voor het uitgaan van de verkering zijn dat ze elkaar niet meer leuk vonden of onvoldoende tijd of aandacht voor elkaar hadden.

Tabel 2.2.1 Ervaring met verliefdheid en verkering (%)

	Jongens (n=59)	Meisjes (n=37)	Totaal (n=96)
Ooit verliefd geweest	88*	87*	88
Verliefd op eigen geslacht	3*	11*	6
Ooit verkering gehad	76	85	80

*De groepen zijn te klein om verschillen tussen jongens en meisjes te kunnen toetsen.

Van de jongens heeft 29% op dit moment verkering en van de meisjes is dit 46%. Aan jongeren die op dit moment geen verkering hebben, is gevraagd of zij dit wel of niet zouden willen. Van de 42 jongens die op dit moment geen verkering hebben, willen ongeveer evenveel jongens dit wel (n=19) als niet (n=17). Een klein deel van de jongens (n=7) weet nog niet of ze verkering willen. Van de 21 meisjes die op dit moment geen verkering hebben, wil het grootste deel (n=15) geen verkering. Vier meisjes willen wel graag verkering en twee meisjes weten dit niet.

Uit de verdiepende vragen blijkt dat jongeren die geen verkering willen, vooral aangeven er nog niet mee bezig te zijn of er nog niet klaar voor te zijn. Veel jongeren die wel verkering willen, hebben al ideeën over hoe hun vriend of vriendin zou moeten zijn, bijvoorbeeld wat betreft geslacht, leeftijd, uiterlijk en karakter. Zo zegt een jongere *'Ik wil graag verkering met een meisje. < Wil je dan een ouder of jonger meisje? > Dat maakt niet uit. Het gaat erom dat zij mij leuk vind en ik haar.'* Een ander wil *'Een lieve jongen, iemand die je kunt vertrouwen, die gewoon gezellige dingen met je doet. < Hoe oud moet hij ongeveer zijn? > Ietsje ouder. < Mag hij een beperking hebben of niet? > Hoeft niet.'* Er zijn ook jongeren die het niet uitmaakt met wie ze verkering krijgen. Jongeren zijn niet eenduidig in hun antwoord op de vraag of hun vriend of vriendin een beperking mag hebben. Voor sommigen is dit geen probleem (*'Ik heb liever iemand zonder beperking, maar als je verliefd bent, maakt de beperking niet uit'*), anderen hebben dit liever niet (*'Nee, natuurlijk mag ze geen beperking hebben'*) en voor een ander deel maakt het niet uit of hangt het af van de beperking (*'Het hangt ervan af. Zoals ik heb, licht autisme, dan kan het nog. Epilepsie kan ook.'*). Opvallend is dat geen van de jongeren expliciet aangeeft verkering te willen met iemand mét een beperking.

Jongeren die verkering willen, pakken de zoektocht naar iemand om verkering mee te hebben op verschillende manieren aan. Plekken waar naar eigen zeggen wordt gezocht zijn school, de kroeg, sociale media, online datingsites en via vrienden. Jongeren vragen niet gelijk verkering, maar doen het naar eigen zeggen rustig aan, door bijvoorbeeld eerst te lachen naar de ander, te observeren wat de ander leuk vindt of met de ander af te spreken. Enkele jongeren durven geen verkering te vragen omdat ze dat eng of gênant vinden.

2.2.2 Seksuele ervaringen

In Tabel 2.2.2a is te zien dat de minderheid van de jongeren ervaring heeft op het gebied van seks. Twee op de vijf jongens en een op de vier meisjes heeft weleens gemasturbeerd. Met tongzoenen heeft een derde van de jongeren ervaring. Jongens en meisjes verschillen hierin weinig van elkaar. Een kleiner deel van de jongeren heeft ervaring met manuele seks: 16% van de jongeren heeft ervaring met aftrekken of vingeren. Ervaring met orale seks wordt door 9% van de jongeren gerapporteerd en geslachtsgemeenschap door 12% van de jongeren.

Tabel 2.2.2a Ervaring met seks (%)

	Jongens (n=55)	Meisjes (n=38)	Totaal (n=95)
Masturberen	42	26	35
Tongzoenen	32	36	34
Aftrekken en vingeren	14	18	16
Orale seks	7*	13*	9
Geslachtsgemeenschap	9*	16*	12

*De groepen zijn te klein om verschillen tussen jongens en meisjes te kunnen toetsen.

Aan de jongeren die al ervaring hebben met geslachtsgemeenschap (n=11) is gevraagd hoe zijn hun eerste keer hebben beleefd. De meesten van hen vonden de eerste keer 'gewoon' (n= 8). Eén jongere

vond de eerste keer leuk. Voor twee jongeren was de eerste keer geslachtsgemeenschap vervelend. De antwoorden op de verdiepende vragen laten echter zien dat er een derde jongere was voor wie de eerste keer geslachtsgemeenschap vervelend was. De jongeren die een vervelende eerste keer beleefden, geven aan dat het pijn deed of dat zij het niet wilden. Een jongere bij wie het pijn deed, vertelt: *'Het deed wel pijn. Toen kaptten we er gelijk mee. Ik zei 'stop er maar mee'. Hij is niet zo van, dan gaan we verder. Hij zegt ook wel, als je stop zegt, dan stoppen we'*. De jongere die niet wilde, zegt: *'Hij plette mij. Hij zat aan mijn haren te trekken omdat ze in de weg zaten en dat was niet fijn'*.

Wanneer we jongeren vragen om meer te vertellen over hun eerste keer geslachtsgemeenschap, zien we dat zij hun eerste keer seks veelal thuis beleefden, bij henzelf of bij hun sekspartner, en vaak met degene met wie ze op dat moment verking hadden. Veel van de jongeren hadden eerst gezoend voordat ze seks hadden. Enkele jongeren vonden het spannend: *'Het was wel spannend. We waren naar de bios geweest en ik ging met haar mee naar huis en toen gingen we naar haar kamer en toen gingen we eerst zoenen en daarna ging het verder'*.

Tabel 2.2.2b Nu of later wel seks willen (% in groep onervaren jongeren)

	Nu			Later		
	Jongens (n=48)	Meisjes (n=30)	Totaal (n=78)	Jongens (n=28)	Meisjes (n=26)	Totaal (n=54)
Ja	23	10	18	46	46	46
Nee	58	87	68	11	15	13
Weet niet	19	3	13	43	39	41

*De groepen zijn te klein om verschillen tussen jongens en meisjes te kunnen toetsen.

In Tabel 2.2.2b is weergegeven hoeveel jongeren die nog geen manuele seks, orale seks of geslachtsgemeenschap hebben gehad, dit nu of later zouden willen. De meeste jongens (58%) en meisjes (87%) willen (nog) geen seks. De rest wil nu wel seks of weet nog niet of ze nu seks willen. Van de jongeren die nu (nog) geen seks willen (n=54), geeft ongeveer de helft aan dat ze dit later wel willen. Het grootste deel van de rest weet nog niet of ze later seks hebben. Een kleine groep wil later ook geen seks.

De verdiepende vragen laten zien dat vrijwel alle jongeren die op dit moment nog geen seks willen zichzelf daar te jong voor vinden: *'Ik ben er nog niet aan toe. < Vind je jezelf nog te jong? > ietsjes te jong'*. Enkele jongeren geven aan ermee te willen wachten, bijvoorbeeld tot ze verliefd zijn, een vaste relatie hebben of getrouwd zijn: *'Eerst wil ik trouwen en dan pas kinderen'*.

2.2.3 Vergelijking met jongeren op regulier onderwijs

Wanneer we de 15 tot en met 17-jarige jongeren op het vso-zmlk vergelijken met hun leeftijdgenoten in het regulier onderwijs zien we geen grote verschillen wat betreft verliefdheid. Waar 89% van de 15 tot en met 17-jarige vso-zmlk jongeren weleens verliefd is geweest, heeft 80% van de jongeren in het regulier onderwijs hier ervaring mee. Jongeren op het vso-zmlk onderwijs lijken wel iets vaker weleens verking te hebben gehad (80%) dan hun leeftijdgenoten op het regulier onderwijs (63%).

Jongeren op het vso-zmlk lijken daarentegen minder ervaring te hebben op seksueel gebied. Van de 15 tot en met 17-jarigen vso-zmlk jongeren heeft 39% van de jongens en 23% van de meisjes ervaring met masturberen, tegenover 85% van de jongens en 38% van de meisjes in het regulier onderwijs. Ook lijken vso-zmlk jongeren minder seksuele ervaringen met anderen te hebben. Een derde van de 15 tot en met 17-jarige jongens (33%) en meisjes (33%) op het vso-zmlk heeft weleens getongzoend, tegenover meer dan de helft van de jongens (54%) en meisjes (63%) op het regulier onderwijs. Daarnaast lijken jongeren op het vso-zmlk minder ervaring te hebben met manuele seks (11% jongens, 13% meisjes), orale seks (7% jongens, 13% meisjes) en geslachtsgemeenschap (9% jongens, 17% meisjes) dan jongeren in het regulier onderwijs (manuele seks: 31% jongens, 37% meisjes; orale seks: 26% jongens en 29% meisjes; geslachtsgemeenschap: 23% jongens en 28% meisjes).

2.3 Lichaamsbeeld

Aan de jongeren hebben we gevraagd hoe zij verschillende aspecten van hun lichaam evalueren. We vroegen hen om over diverse lichaamsdelen en over hun uiterlijk in het algemeen aan te geven of ze dit mooi, gewoon of niet mooi vinden.

2.3.1 Tevredenheid met het lichaam

Tabel 2.3.1 Tevredenheid met het lichaam (%)

	Jongens (n=53)			Meisjes (n=36)			Totaal (n=89)		
	mooi	gewoon	niet mooi	mooi	gewoon	niet mooi	mooi	gewoon	niet mooi
Gezicht	36*	59*	5*	45*	53*	3*	39	57	4
Billen	13*	83*	4*	25*	72*	3*	18	79	3
Buik	24	57	19	16	47	37	21	53	26
Borsten/borstkas	34*	61*	5*	26*	63*	11*	31	62	7
Piemel/vagina	14*	77*	9*	14*	84*	3*	14	80	7
Hele lichaam	41*	58*	2*	55*	45*	0*	46	53	1

*De groepen zijn te klein om verschillen tussen jongens en meisjes te kunnen toetsen.

Tabel 2.3.1 laat zien dat de meeste jongeren hun gezicht mooi (39%) of gewoon (57%) vinden. Weinig jongeren vinden hun gezicht niet mooi (4%). Ook over hun billen zijn weinig jongeren ontevreden. De meeste jongeren vinden hun billen gewoon (79%). Een deel vindt dit lichaamsdeel mooi (18%). Over hun buik zijn de jongeren minder tevreden. Eén op de vijf vindt hun buik mooi (21%), ongeveer de helft gewoon (53%) en een op de vier niet mooi (26%). Een derde van de jongens vindt zijn borstkas mooi (34%). De grootste groep jongens vindt zijn borstkas gewoon (61%) en een kleine groep vindt zijn borstkas niet mooi (5%). De meeste meisjes vinden hun borsten mooi (26%) of gewoon (63%). Een klein deel vindt haar borsten niet mooi (11%). Over hun geslachtsdelen zijn de meeste jongeren neutraal: 77% van de jongens vindt zijn piemel gewoon en 84% van de meisjes vindt haar vagina gewoon. Een minderheid van de jongeren is uitgesproken tevreden of ontevreden over hun geslachtsdeel. Weinig jongeren zijn negatief over hun lichaam in het algemeen. Vrijwel alle jongeren vinden hun lichaam mooi (46%) of gewoon (53%).

2.3.2 Vergelijking met jongeren op regulier onderwijs

Wanneer we de evaluatie van het uiterlijk van de jongeren op het vso-zmlk onderwijs vergelijken met de jongeren die regulier onderwijs volgen, zien we in beide groepen dat de jongeren van 15 tot en met 17 jaar gemiddeld neutraal tot tevreden zijn over hun lichaam in het algemeen. In beide groepen zijn relatief weinig jongeren ontevreden over hun lichaam in het algemeen. Het meest ontevreden zijn de jongeren, zowel op het vso-zmlk als in het regulier onderwijs, over hun buik. Deze wordt niet mooi gevonden door 21% van de jongens en 40% van de meisjes op het vso-zmlk genoemd, tegenover 19% van de jongens en 34% van de meisjes op het regulier onderwijs. Over borsten/borstkas, billen en uiterlijk in het algemeen, lijken jongeren op het vso-zmlk onderwijs minder vaak ontevreden. In de vso-zmlk groep is 2% van de jongens en geen van de meisjes ontevreden over het uiterlijk in het algemeen, tegenover 5% van jongens en 10% van de meisjes in de reguliere groep.

2.4 Beschermingsgedrag

Aan de jongeren die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap hebben we gevraagd of zij bij de eerste keer en met hun laatste partner een condoom hebben gebruikt. Ook hebben we de jongeren die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap en/of orale seks gevraagd of zij ooit een soa-test hebben gedaan. Aan alle meisjes hebben we gevraagd of zij op dit moment anticonceptie gebruiken. Ook hebben we aan de meisjes die ooit geslachtsgemeenschap hebben gehad, gevraagd of zij ooit de morning-afterpil hebben gebruikt.

2.4.1 Condoomgebruik en soa

De meeste jongeren die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap ($n=11$) hebben bij de eerste keer een condoom gebruikt (4 jongens en 5 meisjes). Bij de laatste partner gebruikte de helft van de jongeren (2 jongens en 3 meisjes) altijd een condoom. Vijf jongeren gebruikten bij hun laatste partner niet (altijd) condoom. Uit de verdiepende vragen blijkt dat deze jongeren dit niet altijd deden, omdat zij en hun sekspartner daar niet over hadden nagedacht, omdat het meisje aan de pil was of omdat zij en/of hun partner dat niet wilden. Geen van de jongeren heeft ooit een soa-test gedaan.

2.4.2 Anticonceptiegebruik

Achtenvijftig procent van de meisjes gebruikt op dit moment een anticonceptiemethode (Tabel 2.4.2). De meisjes die anticonceptie gebruiken, gebruiken meestal de pil ($n=9$), een anticonceptiestaaftje ($n=4$), condooms ($n=4$) en/of de prikpil ($n=3$). Eén meisje gebruikt een spiraaltje en één meisje is gesteriliseerd. Van de zes meisjes die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap, hebben er twee ooit de morning-afterpil geslikt (niet in tabel).

Tabel 2.4.2 Huidig anticonceptiegebruik (%)

	Meisjes ($n=38$)
Pil	24
Condoom	11
Anticonceptiestaaftje	11
Prikpil	8
Spiraaltje	3
Sterilisatie	3
Niets	42

2.4.3 Zwangerschap en kinderwens

Geen van de meisjes is ooit zwanger geweest. Ruim de helft (56%) van alle jongeren geeft aan later kinderen te willen. Uit de verdiepende vragen blijkt dat deze jongeren dit met name willen omdat ze kinderen 'leuk', 'lief' of 'schattig' vinden en omdat het ze leuk lijkt een kind te zien opgroeien en het te kunnen opvoeden: *'Het lijkt me leuk dat je dan een baby hebt. Die zie je dan groeien. Dan voed jij hem echt op enzo'*. Veel jongeren zien vooral de positieve kanten van het ouderschap, zoals met een kind spelen (*'Ik ben dol op kinderen. < Waarom vind je ze zo leuk? > Ze zijn schattig, je kan leuke dingen met ze doen, naar de speeltuin enzo.'*), een gezin stichten (*'Je wil toch een gezin, je wil je gezin compleet hebben'*) en minder alleen zijn (*'Ik vind het gewoon leuk want dan ben ik tenminste niet alleen thuis'*).

Meerdere jongeren realiseren zich echter ook dat het ouderschap verantwoordelijkheden met zich meebrengt. Ze zien bijvoorbeeld in dat het van belang is om te weten hoe je een kind moet opvoeden, dat een kind geld kost en dat een kind aandacht nodig heeft: *'Het is niet als een pop die je even aan de kant kan zetten'*. De verantwoordelijkheden die horen bij het hebben van een kind is voor een aantal jongeren reden om te twijfelen of ze later kinderen willen: *'Ik twijfel. Het is een moeilijke keuze. Als je aan kinderen begint draait het leven niet meer om jou. Op dit moment draait het heel erg om mij. Ik ben natuurlijk nog bezig met mezelf veranderen. Het lijkt me wel fijn om samen te zijn met je ventje. Toch is het ook wel mooi om te zien wat moeders er allemaal voor terug krijgen. < Het heeft een beetje twee kanten? > Ja.'*

Van de jongeren die later geen kinderen willen, geven er enkele aan dat ze bang zijn dat hun kind dan dezelfde beperking krijgt als zij: *'Als ik niet slechtiend was en als ik niet die beperkingen had die ik nu heb dan zou ik heel graag een kind willen hebben. Maar ik ben bang dat mijn handicap later wordt overgebracht aan mijn kinderen en dat wil ik niet want ik voel me zelf heel onzeker en ik denk dat kinderen later in de puberteit net zo onzeker zijn als ik. Ik weet zelf hoe vervelend het is dus dat gun ik niemand. Maar als alles normaal was zou ik het wel graag willen.'* Eén jongere is gesteriliseerd: *'Ik ben ervoor geopereerd dat ik geen kinderen krijg. Ik kan er niet voor zorgen omdat ik zelf een verstandelijke handicap heb dus we hebben ervoor gezorgd dat niet te doen.'*

Aan alle meisjes is gevraagd hoe ze het zouden vinden als ze nu zwanger zouden zijn. De meningen daarover zijn verdeeld. Veel meisjes zouden het niet leuk vinden omdat ze zichzelf nog te jong vinden en nog op school zitten: *'Omdat ik te jong ben en ik zit nog met school en ik heb er helemaal geen tijd voor en zo'n kind heeft natuurlijk veel aandacht nodig en dat kan ik hem dan helemaal niet geven dus dan wil ik liever wachten totdat ik groter ben en ouder ben zodat ik tijd genoeg heb'*. Voor de meisjes die het wel leuk lijkt om nu zwanger te zijn, is het tegelijkertijd een dubbel gevoel. Het lijkt ze leuk, maar ze zijn bijvoorbeeld bang dat ze het kind niet kunnen verzorgen, dat ze het kind niet mogen houden of dat het kind ook een beperking heeft. Enkele meisjes lijkt het vooral 'raar' of 'apart' om zwanger te zijn: *'Beetje eng en raar, omdat je niet gewend bent dat je iets in je buik hebt'*.

2.4.4 Vergelijking met jongeren op regulier onderwijs

Jongeren op het vso-zmlk van 15 tot en met 17 jaar lijken in vergelijking met hun leeftijdsgenoten op het regulier onderwijs minder risico te lopen op het oplopen van soa's en ongeplande zwangerschap. De kleine groep seksueel actieve jongeren op het vso-zmlk lijkt zich over het algemeen goed te beschermen tegen soa en ongeplande zwangerschap. Jongeren op het vso-zmlk die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap gebruikten bijvoorbeeld vrijwel allemaal een condoom bij de eerste keer, terwijl minder dan driekwart van de jongeren op het regulier onderwijs dit deed. Ook lijken ze iets vaker te kiezen voor een langer werkende anticonceptiemethode, zoals een staafje of prikpil.

2.5 Seksuele grensoverschrijding

Als iemand overgehaald, beïnvloed, gemanipuleerd, gechanteerd of gedwongen wordt om seks te hebben, is er sprake van seksuele grensoverschrijding. We hebben de jongeren die ervaring hebben met tongzoenen, manuele seks, orale seks en/of geslachtsgemeenschap gevraagd of zij dit weleens tegen hun wil hebben gedaan. De resultaten zijn weergegeven in Tabel 2.5.1.

2.5.1 Seksuele ervaringen tegen de wil

Tabel 2.5.1 Seksuele ervaringen tegen de wil (% ooit meegemaakt)

	Jongens (n=55)	Meisjes (n=37)	Totaal (n=94)
Tongzoenen tegen de wil	9*	13*	10
Aftrekken of vingers tegen de wil	2*	8*	4
Orale seks tegen de wil	5*	5*	5
Geslachtsgemeenschap tegen de wil	4*	3*	3
Minstens één ervaring tegen de wil	10	16	13

*De groepen zijn te klein om verschillen tussen jongens en meisjes te kunnen toetsen.

Dertien procent van de jongeren (n=12) heeft minstens één seksuele ervaring tegen de wil gehad (van tongzoenen tot geslachtsgemeenschap). In de meeste gevallen gaat het om tongzoenen tegen de wil (n=10), maar ook manuele seks (n=3), orale seks (n=5) en geslachtsgemeenschap (n=3) tegen de wil worden genoemd.

Uit de antwoorden op de verdiepende vragen blijkt dat de situaties waarin seksuele handelingen tegen de wil plaatsvonden divers zijn. In veel gevallen was er naar eigen zeggen geen sprake van dwang, maar deden jongeren iets dat ze op dat moment eigenlijk niet wilden: *'Tongzoenen en beffen is een paar keer gebeurd dat ik het niet wilde. Ik werd niet gedwongen, maar ik had achteraf spijt.'* Een jongen vertelt dat een vriend van hem weleens zijn piemel masseert terwijl hij dat niet altijd leuk vindt. Bij enkele jongeren was wel sprake van dwang. Zo vertelt een meisje dat ze eens is vastgebonden tijdens manuele seks: *'Ik werd vastgebonden toen een jongen dat bij mij deed. Hier zat tape en hier zat tape. Ik zat dus vast met mijn benen en vast met mijn armen. Ik kon helemaal niks. Ik zei de hele tijd nee. Ik wilde niet en ik vond het gewoon niet leuk en eng en toen was het klaar en toen werd de tape eraf getrokken.'* Een ander meisje heeft meerdere malen meegemaakt dat een jongen haar dwong tot seksuele handelingen die ze niet wilde.

2.5.2 Vergelijking met jongeren op regulier onderwijs

Op het gebied op van grensoverschrijding zien we geen duidelijke verschillen tussen de 15 tot en met 17-jarige jongeren op het vso-zmlk en hun leeftijdsgenoten op het regulier onderwijs. Kijken we naar ervaringen met seksuele grensoverschrijding bij jongeren op het regulier onderwijs, dan zien we dat 2% van de jongens en 9% van meisjes ervaring heeft met manuele, vaginale, orale of anale seks tegen de wil. Bij de jongeren op het vso-zmlk rapporteert 6% van de jongens en 8% van de meisjes minstens één ongewilde ervaringen met manuele, vaginale of orale seks. Naar ongewilde ervaringen met anale seks is niet gevraagd aan de jongeren op het vso-zmlk.

2.6 Praten en informatie over seksualiteit

De jongeren is gevraagd of zij weleens vragen hebben over relaties en seks, of zij weleens met hun ouders, begeleiders en vrienden praten over verschillende thema's rondom seksualiteit en of zij op school weleens les krijgen over deze thema's.

2.6.1 Vragen over seksualiteit

Van de jongens heeft 44% ($n=25$) weleens vragen over liefde en seks en van de meisjes 33% ($n=13$). Uit de verdiepende vragen blijkt dat jongeren vooral willen weten hoe seks werkt, hoe seks voelt en vanaf welke leeftijd je seks mag hebben. Ook over verliefdheid en verkering hebben sommige jongeren vragen. Zo wil een jongere weten hoe je op een ander afstapt om verkering te vragen. Een ander wil weten hoe lang verliefdheid duurt. Enkele jongeren hebben vragen over zaken waarmee ze worstelen, zoals seksuele oriëntatie (*'Ik heb mezelf al een paar keer afgevraagd of het wel normaal is om lesbisch te zijn'*) of hun vagina (*'Als ik al niet eens een tampon in kan krijgen, hoe het dan moet met een piemel?'*).

De meerderheid van de jongeren zegt met iemand te gaan praten wanneer ze vragen hebben over liefde en seks. Ouders worden daarbij het meest genoemd, gevolgd door de leerkracht, vrienden en begeleider. Een deel van de jongeren zoekt antwoorden op internet. Een jongere zegt: *'Ik loop meestal naar m'n eigen juffrouw toe. Zij is daar net zo neutraal in als jij daarin bent. Ze vindt niks raar. Als je een vraag stelt geeft ze daar gewoon eerlijk antwoord op. Vroeger durfde ik dit nog niet en dan ging ik vaker op het internet opzoeken.'*

2.6.2 Praten met ouders

Een groot deel van de jongeren (64%) heeft weleens met hun ouders gepraat over verliefdheid of verkering (Tabel 2.6.2). Wanneer we kijken naar de antwoorden op de verdiepende vragen, lijkt het erop dat jongeren die weleens met hun ouders praten over verliefdheid en verkering, dat voornamelijk met hun moeder doen. Daar is niet naar gevraagd tijdens het interview, maar jongeren noemen uit zichzelf vaker hun moeder dan hun vader wanneer ze vertellen waar ze het over hebben. Jongeren vertellen hun ouders over hun ervaringen, bijvoorbeeld dat ze verliefd zijn of wat ze hebben gedaan met hun vriend(in). Ouders vinden het volgens jongeren leuk als zij verliefd zijn of verkering hebben: *'Ik heb laatst tegen mijn ouders gezegd dat ik haar leuk vindt en dan word ik gelijk rood. < Wat zeggen zij dan? > Leuk dat je iemand leuk vindt. Hoe ziet ze eruit? Hoe heet ze?'* Tegelijkertijd geven jongeren aan dat ouders ook zeggen dat ze voorzichtig moeten zijn met verliefdheid (*'Je moet wel eerst kijken of je hem echt wel leuk vindt'*). Ouders van jongeren die geen verkering hebben, vragen hen weleens of er iemand is die ze leuk vinden: *'Soms vraagt mijn moeder aan mij: 'Heb je een jongen op het oog?' En dan beginnen we er over te praten en dan gaat het eigenlijk wel makkelijk. In het begin een beetje stroef maar uiteindelijk kunnen we gewoon open praten.'*

Van alle jongeren heeft 29% weleens met hun ouders gepraat over het jongens- en meisjeslichaam (Tabel 2.6.2). Uit de verdiepende vragen blijkt dat wanneer jongeren er met hun ouders over praten, het veelal gaat over lichamelijke verschillen tussen jongens en meisjes (*'Een jongen heeft een piemel en een meisje een vagina. Jongens hebben geen borsten'*) en lichamelijke veranderingen in de puberteit, zoals borstgroei, beharing, menstruatie, puistjes en meer zweten (*'Mijn moeder zegt dan, ja, alles kan veranderen in je dijen, borsten en alles. Mijn vader zegt dat bij mannen ook heel veel verandert, borstharen en alles'*).

Ruim een derde van de jongeren (37%) heeft weleens met hun ouders gepraat over seks (Tabel 2.6.2). Uit de verdiepende vragen lijkt het erop dat wanneer jongeren het er met hun ouders over hebben, ze het er voornamelijk met hun moeder over hebben. Ook hier zeggen jongeren aan dat hun ouders hen waarschuwen voor de risico's van seks (*'Mijn moeder zei dat ik heel goed moet oppassen want als ik ga liggen en ik zoen met haar, dan kan het gebeuren dat hier mijn piemel zit en dat die in haar gaatje terecht komt en dan krijgen wij snel baby's'*). Ouders hebben het vooral over veilige seks. Ze geven aan dat de jongere veilige seks moeten hebben of, wanneer de jongere al seks heeft gehad, vragen ze of de jongere het veilig heeft gedaan: *'Ik vertelde bijvoorbeeld dat ik de eerste keer seks had met een meisje. En dan is zij enthousiast en vindt ze het leuk en dan vraagt zij of ik het veilig heb gedaan.'* De meeste ouders reageren goed op vragen van jongeren. Enkele ouders geven aan dat seks normaal is. Een jongere vertelt echter dat zijn/haar ouders boos worden wanneer het over seks gaat, terwijl een andere jongere aangeeft dat zijn ouders het er alleen op een lollige manier, door middel van grapjes, over hebben.

Tabel 2.6.2 Met ouders praten over seksualiteit (%)

	Jongens (n=54)	Meisjes (n=35)	Totaal (n=89)
Verliefdheid/verkering	59	72	64
Lichaam	31	26	29
Seks	39	34	37
Condooms	16	17	17
Sexting	26	22	24
Anticonceptie ¹	-	47	-

¹Alleen voor meisjes.

Een relatief klein deel van de jongeren (17%) heeft weleens met hun ouders gepraat over condooms (Tabel 2.6.2). Uit de verdiepende vragen blijkt dat ook bij gesprekken over condooms ouders het veelal hebben over veilige seks: *'Ze geven aan dat het veilig is als je seks hebt en dat je dan ook geen ziektes kan krijgen. En dat het ook helpt om niet zwanger te worden'*. Enkele ouders hebben uitgelegd hoe het condoom werkt: *'Dat je dat om je piemel heen kan doen en dat er dan geen sperma in de vagina van de vrouw komt'*.

Bijna een kwart van de jongeren (24%) heeft weleens met hun ouders gepraat over sexting (Tabel 2.6.2). Uit de verdiepende vragen blijkt dat vrijwel alle jongeren die het met hun ouders hebben over sexting, door hun ouders worden gewaarschuwd voor het maken en versturen van zulke foto's en filmpjes. De ouders zeggen dat het 'dom' en 'gevaarlijk' is en dat ze ermee moeten oppassen: *'Dat je het niet moet doen want dan kan iedereen het zien en dan weet iedereen wat je hebt gedaan'*. Veel jongeren zijn het eens met hun ouders. Een jongere heeft juist een andere mening dan zijn/haar ouders: *'Ze zeggen dat sommige dingen niet kunnen terwijl voor mij sommige dingen wel heel normaal zijn. Ik zou bijvoorbeeld niet zomaar blote foto's erop zetten en aan iemand doorsturen, maar wel halfnaakte foto's. Sommigen vinden dat al te ver gaan terwijl het voor mij gewoon een stukje van schoonheid is'*.

Bijna de helft van de meisjes heeft weleens met haar ouders gepraat over anticonceptie (Tabel 2.6.2). Uit de verdiepende vragen lijkt het erop dat meisjes hier vooral met hun moeder over praten. Gesprekken met ouders gaan vooral over de pil. Ook het anticonceptiestaaftje, de prikpil en het spiraal worden genoemd. Ouders geven volgens meisjes aan dat het verstandig is om anticonceptie te gebruiken wanneer ze seks hebben of een relatie krijgen. Drie meisjes die momenteel anticonceptie gebruiken, vertellen over hun anticonceptiekeuze. In alle drie de gevallen is de keuze gemaakt in samenspraak met hun ouders. Zo vertelt een meisje dat ze vaak doorlekte tijdens haar menstruatie en dat haar moeder haar daarom aan de pil wilde: *'Ik had een rode vlek achterop mijn rok en dat was vaker gebeurd. Toen was mijn moeder het zat en heeft ze het zo [aan de pil] gedaan voor de zekerheid'*. Een ander meisje zegt: *'Mijn ouders wilden samen met mij naar de huisarts over hierover te spreken. Tijdens het gesprek hebben we samen besloten om een buisje in mijn rechterarm te zetten'*. Het derde meisje heeft een anticonceptiestaaftje omdat haar moeder dat graag wilde: *'Mijn moeder was bang dat ik de pil vergat. Soms dacht ik aan een spiraaltje. Dat wou ik ook wel. < Waarom ben je uiteindelijk voor de Implanon gegaan? > Mijn moeder wilde dat. Ze vond een spiraaltje een beetje te ver gaan. Ik*

heb wel last van de hormonen, ik krijg heel veel buikpijn. < Je zit er aan te denken later wel een spiraal te nemen? > Ja. < Zeg je dat tegen je mama? > Ja, ik wil iets zonder hormonen.'

2.6.3 Praten met begeleiders

Aan de jongeren die (deels) op een woongroep wonen ($n=14$), is gevraagd of zij weleens over deze thema's hebben gepraat met hun begeleiders van de woongroep. Over verliefdheid en verkering heeft ruim de helft van deze jongeren ($n=8$) weleens met begeleiders gepraat. Over andere thema's hebben weinig of geen jongeren ooit met een begeleider gepraat (seks, $n=3$; condooms, $n=2$; sexting, $n=1$; anticonceptie, $n=1$; hoe een jongens- en meisjeslichaam eruit ziet, $n=0$).

2.6.4 Praten met vrienden

Met vrienden heeft ruim de helft van de jongeren (57%), weleens over verliefdheid en verkering gepraat (Tabel 2.6.4). Uit de verdiepende vragen blijkt dat jongeren elkaar daarbij soms advies geven of elkaar stimuleren om voor iemand te gaan: *'Een klasgenootje van mij zei, je moet hem gewoon appen'*. Ook hebben jongeren het regelmatig over het uiterlijk van anderen. Zo vertelt een jongen: *'We praten over hoe mooi een dame eruit ziet'*. Een meisje zegt: *'Ik heb het meestal met mijn beste vriendin over jongens of over bekende mensen die we knap vinden'*.

Tabel 2.6.4 Met vrienden praten over seksualiteit (%)

	Jongens ($n=57$)	Meisjes ($n=36$)	Totaal ($n=94$)
Verliefdheid/verkering	53	65	57
Lichaam	24	32	27
Seks	41	35	39
Condooms	22	11	18
Sexting	31	24	28
Anticonceptie ¹	-	46	-

¹Alleen voor meisjes.

Iets meer dan een kwart van de jongeren (27%) heeft weleens met vrienden gepraat over hoe een jongens- en meisjeslichaam eruit ziet (Tabel 2.6.4). Aan de antwoorden op de verdiepende vragen zien we dat jongeren het, net als met hun ouders, ook met hun vrienden hebben over lichamelijke veranderingen in de puberteit. Ook hebben jongeren het over uiterlijk: zowel het uiterlijk in het algemeen (*'dan gaat het vaak over knappe jongens en over sixpack en over weet ik wat'*), als het uiterlijk van mensen uit het echte leven (*'Dan komt er een meisje langsfietsen en dan zeggen mijn vrienden, wat een dikke kont en dikke tieten'*) als het uiterlijk van mensen online (*'Je zit bijvoorbeeld op Instagram en dan zeg je, kijk die of die ziet er goed uit'*).

Over seks heeft 39% van de jongeren weleens met vrienden gepraat (Tabel 2.6.4). Uit de verdiepende vragen blijkt dat wanneer jongeren het met hun vrienden over seks hebben, er vaak grapjes worden gemaakt. Ook vragen jongeren elkaar of ze weleens seks hebben gehad en ze praten over hun eigen of andermans ervaringen: *'Een vriendin van mij heeft het weleens gedaan en dan vertelt ze wat ze heeft gedaan en hoe'*.

Over condooms (18%) hebben minder jongeren weleens met hun vrienden gepraat (Tabel 2.6.4). Uit de verdiepende vragen blijkt dat ook over condooms vaak grappen worden gemaakt met vrienden: *'Ja, maar het is ook meer grappen'*. Enkele jongeren praten daarentegen wel serieus over condooms en de bescherming die ze bieden: *'De ene vriend vindt hem kut zitten. Ik zeg, je moet het wel veilig doen, want straks loopt er een kleintje van je rond'*.

Van de jongeren heeft 28% met vrienden weleens over sexting gepraat (Tabel 2.6.4). Gaat het over sexting, dan zien we aan de antwoorden op de verdiepende vragen dat jongeren met hun vrienden vooral praten over blootfoto's en seksfilmpjes die ze ooit hebben gezien of gekregen of over mensen, bijvoorbeeld van een andere school, die dat weleens hebben gedaan.

Bijna de helft van de meisjes (46%) heeft weleens met vrienden gepraat over anticonceptie (Tabel 2.6.4). Uit de verdiepende vragen blijkt dat meisjes die met hun vriend(innen) over anticonceptie

praten, het voornamelijk hebben over de verschillende anticonceptiemiddelen die ze (willen/kunnen) gebruiken: 'Een vriendin van mij heeft er ook zo een. Dan hebben wij het daar weleens over. Of het zeer doet of niet'.

2.6.5 Informatie op school

In Tabel 2.6.5 is te zien dat een groot deel van de jongeren aangeeft op school weleens les te hebben gehad over verliefdheid en verkering (80%), over hoe een jongens- en meisjeslichaam eruit ziet (80%) en over seks (80%). Van de jongeren heeft 62% les gehad over condooms en 53% over sexting. Van de meisjes heeft 67% op school weleens les gehad over anticonceptie.

Tabel 2.6.5 Les op school over seksualiteit (%)

	Jongens (n=56)	Meisjes (n=36)	Totaal (n=97)
Verliefdheid/verkering	78	84	80
Lichaam	78	84	80
Seks	78	84	80
Condooms	57	69	62
Sexting	46	62	53
Anticonceptie ¹	-	67	-

¹Alleen voor meisjes.

2.6.6 Vergelijking met jongeren op regulier onderwijs

Wanneer we de 15 tot en met 17-jarige jongeren op het vso-zmlk vergelijken met hun leeftijdsgenoten op het regulier onderwijs, zien we weinig verschillen. Ook op het regulier onderwijs praten de meeste jongeren weleens met ouders en vrienden over verliefdheid en verkering, en praten jongeren minder vaak met ouders en vrienden over condooms, anticonceptie en sexting. Ook jongeren in het regulier onderwijs hebben op school meestal wel les gehad over verliefdheid, verkering en seks. En ook op het regulier onderwijs komt sexting het minst vaak aan bod, maar wel net iets vaker (68% jongens, 71% meisjes) dan op het vso-zmlk (46% jongens, 62% meisjes). Aan condooms en andere anticonceptiemiddelen lijkt op vso-zmlk scholen iets minder vaak aandacht te worden besteed dan op regulier scholen. Ongeveer twee derde van jongeren op het vso-zmlk heeft hier op school weleens informatie over gehad, tegenover meer dan 90% op het regulier onderwijs.

2.7 Online gedrag

Aangezien sociale media, datingapps en sexting (het maken, versturen en doorsturen van seksueel getint beeldmateriaal) een steeds grotere rol spelen in het leven van jongeren, zijn deze thema's, net als in het reguliere onderzoek, ook hier aan bod gekomen. Ook is aan de jongeren gevraagd of zij weleens naar porno kijken en wat zij daarvan vinden.

2.7.1 Sociale media

Tabel 2.7.1 Gebruik van sociale media en dating apps (%)

	Jongens (n=59)	Meisjes (n=38)	Totaal (n=97)	
Sociale media	WhatsApp	90*	95*	92
	YouTube	98*	95*	97
	Facebook	68	61	65
	Snapchat	61	69	64
	Instagram	61	79	68
	Twitter	19	5	13
Dating apps	Tinder	3*	0*	2
	Badoo	2*	3*	2
	Hot or Not	2*	3*	2

*De groepen zijn te klein om verschillen tussen jongens en meisjes te kunnen toetsen.

Tabel 2.7.1 laat zien dat de meeste jongeren gebruik maken van sociale media. Bijna alle jongeren gebruiken WhatsApp (92%) en YouTube (97%) en een groot deel gebruikt Facebook (65%), Snapchat (64%) en Instagram (68%). Twitter wordt door weinig jongeren gebruikt (13%). Zeer weinig jongeren maken gebruik van dating apps (Tinder, $n=2$; Badoo, $n=2$; Hot or Not, $n=2$).

Ruim een kwart van de jongeren ($n=27$) geeft aan weleens online met onbekende mensen te hebben gepraat. Uit de verdiepende vragen blijkt dat dit met name gebeurt via Instagram, via games of via groepsapps waar ze aan zijn toegevoegd. De mensen die ze online ontmoeten zijn naar hun eigen inschatting meestal ongeveer van dezelfde leeftijd. Heel soms zijn het volwassenen. Jongeren praten over hoe het gaat en over wat ze die dag hebben gedaan, of ze praten over games of over de game die ze op dat moment aan het spelen zijn. Meerdere jongeren zeggen op te passen wanneer ze een vriendschap- of volgverzoek krijgen van vreemden. Dat doen ze bijvoorbeeld door te vragen wie de persoon is of hem/haar te blokkeren: *'Soms als mensen mij DM'en dan zeg ik, wie is dit. Dan zeggen ze, ik wil jou leren kennen. Dan zeg ik, dat wil ik niet en dan blokkeren ze mij. Soms gaan ze door en dan blokkeer ik hun'*.

Acht jongeren (6 jongens en 2 meisjes) geven aan weleens met iemand te hebben afgesproken die ze via sociale media of een dating-app hadden leren kennen (niet in tabel). Uit de verdiepende vragen komt onder deze kleine groep geen eenduidig beeld naar voren van hoe de afspraken gaan. Soms was de afspraak een date, soms was het vriendschappelijk. Soms was er iemand bij, soms sprak de jongere alleen met de ander af. Soms had de jongere iemand van tevoren verteld dat ze zouden gaan afspreken, soms was niemand ervan op de hoogte. Twee jongeren hebben ooit een vervelende ervaring gehad toen ze met iemand afspraken, omdat die persoon meteen seks bleek te willen hebben.

2.7.2 Sexting

Sexting is het maken en versturen van seksueel getinte beelden, zoals naaktfoto's en seksfilmpjes. Het kan hierbij gaan om seksueel getinte beelden die de jongere van zichzelf maakt of verstuurt, of om het zien of versturen van beelden van anderen. In Tabel 2.7.2a zijn de ervaringen die de jongeren hebben met sexting weergegeven.

Tabel 2.7.2a Ervaringen met sexting in de afgelopen 6 maanden (%)

	Jongens ($n=57$)	Meisjes ($n=36$)	Totaal ($n=93$)
Gevraagd om borsten/geslachtsdelen laten zien tijdens een videochat	14	21	16
Borsten/geslachtsdelen laten zien tijdens een videochat	3*	8*	5
Borsten/geslachtsdelen van een ander gezien tijdens een videochat	14	15	14
Gevraagd om een naaktfoto op te sturen	12	23	16
Naaktfoto van zichzelf gemaakt	12	13	12
Naaktfoto van zichzelf verstuurd	9	13	10
Naaktfoto door iemand anders gemaakt	2*	3*	2

*De groepen zijn te klein om verschillen tussen jongens en meisjes te kunnen toetsen.

Een deel van de jongeren heeft ervaring met sexting. Aan een op de zes jongeren (8 jongens en 8 meisjes) is tijdens een videochat weleens gevraagd hun borsten en/of geslachtsdelen te laten zien. Vijf procent van de jongeren (2 jongens en 3 meisjes) heeft hun borsten en/of geslachtsdelen weleens laten zien. Een op de zeven jongeren (8 jongens en 6 meisjes) heeft weleens borsten en/of geslachtsdelen van iemand anders gezien tijdens een videochat. Uit de verdiepende vragen blijkt dit soms van een bekende (*'Het was een jongen van school die wilde dat ik mijn borsten liet zien. Hij liep mij zijn piemel zien'*) en soms van een onbekende (*'Ik kende hem niet maar hij had op zijn iPad een foto van mij van Insta en toen ging hij op een foto van mij aftrekken en hij stuurde daar een filmpje van'*). Veel jongeren vonden het vies of vervelend om te zien en hebben een volwassene, zoals hun moeder, leerkracht of begeleider, ervan op de hoogte gesteld. Veel jongeren blokkeerden de persoon toen dit gebeurde. Een jongere had een vriendin gevraagd om een blootvideo maar kreeg daar problemen mee toen deze vriendin het vertelde aan een begeleider: *'Ik vond het interessant en leuk. Zij is naar de begeleider gegaan en heb ik heel veel gezeur gekregen dus toen moest ik wel opbiechten. Wist ik veel. Ik had toen nog geen besef van wat ik aan het doen was. < Wat gebeurde er toen? > Toen*

moest ik op gesprek komen. Moest ik helemaal mijn ouders erbij halen. Heb ik heel veel gezeur gekregen.'

Een op de acht jongeren (7 jongens, 5 meisjes) heeft weleens een naaktfoto van zichzelf gemaakt en een op de zes jongeren (7 jongens, 9 meisjes) is weleens gevraagd om een naaktfoto van zichzelf op te sturen. Een op de tien jongeren heeft weleens een naaktfoto van zichzelf naar anderen gestuurd. Twee jongeren gaven aan dat er door iemand anders ooit een naaktfoto van hen is gemaakt. Een meisje vertelt in het verdiepende interview dat haar ex een naaktfoto van haar op Instagram heeft gezet met haar telefoonnummer eronder en dat vreemden haar vervolgens gingen appen.

Aan de jongeren die ervaring hebben met manuele seks, orale seks, en/of geslachtsgemeenschap (9 jongens, 8 meisjes) is gevraagd naar hun ervaringen met seksfilmpjes (niet in tabel). Twee jongens en twee meisjes is weleens gevraagd om een seksfilmpje van zichzelf op te sturen. Een jongen heeft weleens een seksfilmpje van zichzelf gemaakt. Van een meisje is weleens een seksfilmpje van door iemand anders gemaakt. Dit meisje vertelt in het verdiepende interview dat een jongen dit filmpje van haar op zijn telefoon liet zien aan anderen: *'Ik schaamde me heel erg. < Wat deden de andere mensen? > Lachen en treiteren. < Wat vond je ervan dat dat gebeurde? > Niet leuk.'*

2.7.3 Porno

Meer dan de helft van de jongens (53%) en bijna een kwart van de meisjes (23%) hebben ooit porno gezien. Een op de vijf jongeren (17 jongens en 3 meisjes) heeft dit schooljaar porno gezien. Het merendeel van deze jongeren ($n=13$) vindt porno leuk.

Uit de verdiepende interviews blijkt dat als jongeren porno leuk vinden dit vooral is omdat ze het 'spannend', 'lekker' of 'opwindend' vinden om te kijken. Sommige jongeren geven aan porno soms leuk te vinden, maar soms ook niet: *'Soms is het wel normaal, maar er is ook weleens iets dat ik niet normaal vind, zoals wurgen en sm, daar vind ik helemaal niets aan'*. Enkele jongeren geven aan dat porno nep en onrealistisch is: *'Porno is nep. Dat stomme gekreun is natuurlijk in het echt niet zo. Ze schreeuwt alles bij elkaar, dat is niet goed hoor.'* Over de vraag of ze iets van porno leren, zijn de jongeren sterk verdeeld. De helft vindt van niet. De andere helft meent van wel en geeft aan met name te leren hoe seks werkt: *'Je ziet wel hoe het gaat. Je hebt natuurlijk wel seksuele voorlichting, maar je ziet dan nooit hoe het echt gaat.'*

2.7.4 Vergelijking met jongeren op regulier onderwijs

Als we de 15 tot en met 17-jarige jongeren op het vso-zmlk vergelijken met leeftijdsgenoten op het regulier onderwijs, zien we dat in beide groepen het aantal jongeren dat seksueel getint beeldmateriaal van anderen zag hoger ligt dan het aantal jongeren dat seksueel getint beeldmateriaal van zichzelf heeft verspreid. Tussen jongeren op het vso-zmlk en jongeren op het regulier onderwijs zien we geen grote verschillen. Zo heeft 16% van de jongeren op het vso-zmlk weleens het verzoek gehad om een naaktfoto van zichzelf op te sturen, tegenover 17% in de afgelopen 6 maanden onder de jongeren in het regulier onderwijs. Ook zagen jongeren op het vso-zmlk (14%) ongeveer even vaak tijdens een videochat borsten en/of geslachtsdelen van anderen als de jongeren op het regulier onderwijs (10%). Van de jongeren op het vso-zmlk heeft 10% weleens een naaktfoto van zichzelf naar iemand anders gestuurd, tegenover 9% van de jongeren in het regulier onderwijs in de afgelopen 6 maanden. Jongeren op vso-zmlk lijken minder vaak porno te hebben gezien (50% van de jongens en 20% van de meisjes dit schooljaar) dan hun leeftijdsgenoten op het regulier onderwijs (88% van de jongens en 41% van de meisjes in de afgelopen 6 maanden).

2.8 Conclusies over zeer moeilijk lerende kinderen

Het doel van dit onderzoek was het in kaart brengen van de seksuele gezondheid van jongeren in het vso-zmlk. Hiervoor is bij 99 vso-zmlk leerlingen mondeling een vragenlijst afgenomen. Hierbij dient te worden opgemerkt dat deze groep jongeren wellicht niet volledig representatief is voor alle vso-zmlk leerlingen. Allereerst hebben we de scholen al het selectie criterium meegegeven dat jongeren een IQ van 50 of hoger moesten hebben. Daarnaast lijken de selectie vanuit scholen en de toestemming van ouders er ook voor gezorgd te hebben dat verbaal minder sterke leerlingen, leerlingen met ervaringen met seksueel misbruik en bepaalde culturele/religieuze groepen ondervertegenwoordigd zijn in onze

steekproef. Hieronder bespreken we de belangrijkste resultaten en conclusies die uit dit onderzoek onder deze groep vso-zmlk leerlingen naar voren komen.

2.8.1 Belangrijkste bevindingen

Liefde en relaties

Veel jongeren in het vso-zmlk zijn, net als andere jongeren, bezig met liefde en relaties. De meeste jongeren zijn weleens verliefd geweest en hebben weleens verkering gehad. Ruim een kwart van de jongens en bijna de helft van de meisjes heeft op dit moment verkering. Met ouders en vrienden is dit ook het meest besproken onderwerp. Door de lagere ontwikkelingsleeftijd van jongeren op het vso-zmlk is het aannemelijk dat voor een deel van de jongeren verliefdheid en verkering vergelijkbaar is met zoals we dit zien bij jongere kinderen: elkaar lief vinden, met elkaar omgaan en de afspraak 'verkering te hebben', zonder dat er sprake is van lichamelijke intimiteit. In de kwalitatieve informatie lijkt dit voor een aantal jongeren het geval te zijn.

Zoenen en seks

Op het gebied van zoenen en seks hebben de meeste jongeren in het vso-zmlk (nog) geen ervaring. Twee van de vijf jongens en een kwart van de meisjes heeft wel eens gemasturbeerd, en een op de drie jongeren heeft wel eens getongzoend. Weinig jongeren hebben ervaring met manuele seks, orale seks en geslachtsgemeenschap. Met masturbatie, zoenen en seks met een partner lijken ze minder ervaring te hebben dan jongeren op het regulier onderwijs. Het grootste deel van de jongeren in het vso-zmlk geeft aan nog geen behoefte te hebben aan seks of zichzelf daar nog te jong voor te vinden. Deze resultaten sluiten aan bij eerder onderzoek waaruit blijkt dat jongeren met een (licht) verstandelijke beperking veelal pas op latere leeftijd met seks beginnen (Baines et al., 2018; Cheng & Udry, 2005).

Evaluatie van het uiterlijk

De meeste jongeren op het vso-zmlk behoorlijk tevreden over verschillende lichaamsdelen en over hun lichaam in het algemeen. Vso-zmlk leerlingen, voornamelijk meisjes, lijken ook iets meer tevreden over hun uiterlijk dan hun leeftijdsgenoten op het regulier onderwijs. Het lichaamsdeel waar de meeste jongeren ontevreden over zijn, is de buik. Dat is ook zo bij jongeren in het regulier onderwijs.

Informatie(behoefte)

Bijna de helft van de jongens en een derde van de meisjes op het vso-zmlk heeft weleens vragen over liefde en seks. De meerderheid van de jongeren stelt deze vragen aan hun ouders, gevolgd door leerkrachten, vrienden en begeleiders. Een deel van de jongeren zoekt antwoorden op internet. Gesprekken met ouders en vrienden gaan vooral over verliefdheid en verkering. Bijna de helft van de meisjes heeft ook al eens met de ouders over anticonceptie gepraat. Er wordt minder gesproken over hoe een jongens- en meisjeslichaam eruit ziet, seks, condooms en sexting. Op veel vso-zmlk scholen is aandacht voor seksuele vorming. Vier op de vijf jongeren geven aan weleens les gehad te hebben over verliefdheid, verkering en seks. Over condooms, anticonceptie en sexting hebben jongeren naar eigen zeggen minder vaak les gehad. Hierin lijken ze ook wat achter te blijven bij hun leeftijdsgenoten op het regulier onderwijs.

Risico op soa en zwangerschap

Eerder onderzoek heeft laten zien dat jongeren met een verstandelijke beperking die seksueel actief zijn, meer risico lopen op soa's en ongeplande zwangerschap dan jongeren zonder verstandelijke beperking (Baines et al., 2018; Cheng & Udry, 2005). In ons onderzoek zien we hiervoor geen duidelijke aanwijzingen. Doordat de meeste jongeren in ons onderzoek nog niet seksueel actief zijn met een partner, is het risico op soa en ongeplande zwangerschap in deze groep over het algemeen laag. Daarbij lijkt de kleine groep jongeren die wel seksueel actief is zichzelf overwegend goed te beschermen tegen soa en ongeplande zwangerschap. Drie op de vijf meisjes gebruikt anticonceptie, meestal de pil. Geen van de meisjes is ooit zwanger geweest. Ruim de helft van de jongeren wil later kinderen. Een deel van de jongeren is zich echter ook bewust van de verantwoordelijkheden die het ouderschap met zich meebrengt.

Grensoverschrijding

Ondanks het feit dat relatief weinig jongeren in onze steekproef seksuele ervaring hebben, geven toch nog behoorlijk veel jongeren in dit onderzoek aan weleens seksuele grensoverschrijding te hebben meegemaakt. Een op de acht jongeren heeft seksuele handelingen tegen de wil meegemaakt, meestal tongzoenen. Een op de vijftien jongeren heeft manuele seks, orale seks of geslachtsgemeenschap tegen de wil meegemaakt. Hierin verschillen ze niet van jongeren op het regulier onderwijs. Dit komt niet overeen met de verwachting op basis van eerder onderzoek dat jongeren met een verstandelijke beperking vaker te maken krijgen met seksueel misbruik en geweld dan jongeren met een gemiddeld intelligentieniveau (Wissink et al., 2015). Mogelijk geven onze cijfers een onderschatting van de prevalentie van seksuele grensoverschrijding bij jongeren in het vso-zmlk, doordat scholen en ouders jongeren van wie bekend is of vermoed wordt dat ze seksueel misbruik hebben meegemaakt, niet laten deelnemen. Enkele scholen geven aan dat dit bij de selectie een rol heeft gespeeld. Ook weten we dat het signaleren van seksuele grensoverschrijding bij mensen met een verstandelijke beperking lastig is, omdat zij dit niet altijd als zodanig herkennen en benoemen (Van Berlo et al., 2011). Om die reden is en blijft aandacht voor seksuele weerbaarheid in deze groep jongeren erg belangrijk.

Sexting en porno

Bijna alle jongeren op het vso-zmlk gebruiken sociale media. Vooral WhatsApp en YouTube zijn onder de jongeren populair. Dating apps worden echter door weinig jongeren gebruikt. Sexting (het maken en versturen van seksueel getinte beelden) komt ook voor onder jongeren op het vso-zmlk. Een op de acht jongeren op het vso-zmlk is in de afgelopen zes maanden gevraagd om seksueel getint beeldmateriaal van zichzelf te versturen en een even groot deel van de jongeren heeft in de afgelopen zes maanden de borsten of geslachtsdelen van iemand anders gezien tijdens een videochat. Een op de tien jongeren verstuurde in die periode een naaktfoto van zichzelf. Jongeren op het vso-zmlk lijken hierin weinig te verschillen van jongeren op het regulier onderwijs. Meer dan de helft van de jongens en bijna een kwart van de meisjes op het vso-zmlk heeft weleens porno gezien. Dat lijkt iets minder vaak dan bij hun leeftijdgenoten op het regulier onderwijs. Goede informatie over dergelijke beelden lijkt extra belangrijk voor deze groep jongeren, omdat deze beelden door de lagere sociaal-emotionele leeftijd een grotere impact kunnen hebben. Ook zijn ouders en leerkrachten zich er niet altijd bewust van zijn dat jongeren dit soort beelden te zien krijgen, bijvoorbeeld omdat zij er door het ontwikkelingsniveau van de jongere vanuit gaan dat zij (nog) niet bezig zijn met seksualiteit.

2.8.2 Beperkingen

Bij het interpreteren van de resultaten van dit onderzoek is het belangrijk rekening te houden met kenmerken van de steekproef en de gebruikte onderzoeksmethode.

Representativiteit

Wij vermoeden dat de steekproef in dit onderzoek niet volledig representatief is voor de populatie zmlk-leerlingen op het vso. In de wervingsprocedure vroegen we aan de scholen om op willekeurige wijze een selectie voor deelname te maken van leerlingen met een IQ van 50 of hoger die in staat zijn aan een mondeling interview deel te nemen. Uit contact met de zorgcoördinatoren van de scholen bleek dat veelal een diverse groep leerlingen was benaderd in termen van leeftijd, religieuze of etnische achtergrond, openheid over het thema seksualiteit en ervaringen op het gebied van seksualiteit. Sommige scholen waren echter voorzichtig in het benaderen van leerlingen met (vermoedelijke) negatieve seksuele ervaringen. Enkele scholen gaven aan bij de selectie te letten op communicatieve vaardigheden (al dan niet specifiek met betrekking tot dit onderwerp). Bij een deel van de geselecteerde leerlingen gaven ouders geen toestemming voor deelname. Als ouders hiervoor een reden gaven, was dit volgens scholen vaak omdat zij moeite hadden met het thema seksualiteit vanwege hun religie of omdat zij vonden dat hun kind er nog niet aan toe was om te praten over dit thema. Vanwege bovenstaande is het waarschijnlijk dat er een selectiebias is opgetreden en dat leerlingen die een laag niveau hebben of verbaal minder sterk zijn, die ervaringen hebben met seksuele grensoverschrijding of seksueel geweld of die afkomstig zijn uit bepaalde culturele/religieuze groepen ondervertegenwoordigd zijn in onze steekproef.

Vergelijkbaarheid

Om beter zicht te krijgen op hoe de seksuele gezondheid van jongeren in het vso-zmlk zich verhoudt tot die van hun leeftijdsgenoten die regulier onderwijs volgen, vergelijken we de resultaten daar waar mogelijk met de resultaten van het meest recent uitgevoerde onderzoek 'Seks onder je 25e' (De Graaf et al., 2017). Daarbij hebben we ervoor gekozen om een vergelijking te maken tussen de groepen 15 tot en met 17-jarige jongeren, omdat het grootste deel van de jongeren die aan dit onderzoek heeft deelgenomen (76%) in deze leeftijdsgroep valt. Bij het interpreteren van de resultaten is het van belang rekening te houden met deze beperkte leeftijdsrange. We weten niet in hoeverre de vergelijking te generaliseren is naar jongeren onder de 15 jaar of ouder dan 18 jaar. Daarnaast is het belangrijk om rekening te houden met verschillen in de gebruikte onderzoeksmethoden. Zo zijn data in dit onderzoek verkregen middels face-to-face interviews, terwijl in het reguliere 'Seks onder je 25e' onderzoek gebruik is gemaakt van zelfrapportage via papieren vragenlijsten. Door de aanwezigheid van een interviewer kan niet uitgesloten worden dat sociaal wenselijke antwoorden de resultaten in dit onderzoek (sterker) hebben beïnvloed dan in het reguliere onderzoek. Tenslotte is ook vanwege de aanpassingen die voor deze doelgroep zijn gemaakt (zoals het versimpelen van formuleringen in de vraagstelling) voorzichtigheid geboden bij het vergelijken van de resultaten met de reguliere groep.

2.8.3 Conclusie

Concluderend blijkt uit dit onderzoek onder jongeren op zmlk-scholen dat zij, net als andere jongeren, verliefd worden en romantische relaties aangaan. Op het gebied van zoenen en seks hebben de meeste jongeren in het vso-zmlk (nog) geen ervaring. Het grootste deel van deze jongeren heeft hier nog geen behoefte aan of vindt zichzelf daar nog te jong voor. Vso-zmlk leerlingen, vooral de meisjes, lijken iets meer tevreden over hun uiterlijk dan hun leeftijdsgenoten op het regulier onderwijs. Bijna de helft van de jongens en een derde van de meisjes heeft weleens vragen over liefde en seks. Veel van deze jongeren praten hier ook over met ouders en vrienden, of ze krijgen er les over op school. De kleine groep seksueel actieve jongeren lijkt zichzelf overwegend goed te beschermen tegen soa en ongeplande zwangerschap. Drie op de vijf meisjes gebruikt anticonceptie, en langwerkende methoden lijken iets vaker te worden gebruikt dan door meisjes op reguliere scholen. Tegen de verwachting in vinden we op zmlk-scholen niet meer ervaring met seksuele grensoverschrijding dan op reguliere scholen. Mogelijk speelt selectiviteit van de steekproef hier een rol en zijn de resultaten een onderschatting van de werkelijkheid. Hoewel sexting en pornogebruik onder zmlk-jongeren niet vaker voorkomt dan onder jongeren op reguliere scholen, kan de impact ervan wel sterker zijn. Aandacht voor seksuele weerbaarheid in deze groep jongeren blijft daarom belangrijk.

3 Jongeren op mytylscholen in cluster 3

3.1 Steekproef

3.1.1 Werving

Alle respondenten zijn geworven via mytylscholen. Het uitgangspunt was om jongeren vanaf 12 jaar te werven. Alle mytylscholen in Nederland die voortgezet onderwijs bieden zijn benaderd met de vraag of zij wilde deelnemen. Tytylscholen zijn niet benaderd, omdat zij onderwijs bieden aan leerlingen die naast een lichamelijke beperking ook een verstandelijke beperking hebben. Deze groep leerlingen vraagt een andere methodiek en valt daarom buiten de focus van dit onderzoek. Gestreefd werd naar minimaal 20 deelnemende leerlingen per school. Scholen werd gevraagd om klassen waarin onderwijs wordt gegeven op minimaal vmbo niveau willekeurig te selecteren voor deelname aan het onderzoek. In totaal hebben 259 respondenten van zeven verschillende scholen deelgenomen. Voor scholen die niet mee wilden werken was de reden meestal tijdgebrek of zorgen rondom de belasting voor de jongeren.

3.1.2 Samenstelling steekproef

Het databestand is eerst opgeschoond, dat wil zeggen dat respondenten waarvan er vermoedens waren dat hun antwoorden onvoldoende betrouwbaar waren, verwijderd werden. Dit zijn ten eerste jongeren die aan het einde van de vragenlijst aangaven niet alle antwoorden eerlijk te hebben ingevuld ($n=15$). Daarnaast zijn respondenten verwijderd die twee of meer inconsistente³ of vreemde⁴ antwoorden hebben gegeven ($n=3$). Tenslotte zijn respondenten verwijderd die aangaven onderwijs op het niveau van praktijkonderwijs te volgen ($n=10$), omdat de huidige vragenlijst onvoldoende aangepast is aan het veelal lagere intelligentieniveau van jongeren die deze vorm van onderwijs volgen. Het totale opgeschoonde databestand bevatte 227 respondenten. Zij werden gekoppeld aan twee identieke respondenten (op basis van geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en herkomst) uit het reguliere 'Seks onder je 25e' onderzoek. Een respondent uit de steekproef van mytylscholen kon maar met één respondent van een reguliere school worden gematcht, waardoor de vergelijkingsgroep op reguliere scholen in totaal bestaat uit 453 respondenten.

In Tabel 3.1.2 is te zien hoe de steekproef na opschoning is samengesteld. De steekproef bevat meer jongens (64%) dan meisjes (36%). Het grootste deel van de respondenten is tussen de 13 en 17 jaar oud (83%). Driekwart van de jongeren volgt onderwijs op vmbo-niveau (75%). Een klein deel van de jongeren volgt havo of vwo (7%) of mbo (3%). Van een deel van de jongeren weten we hun opleidingsniveau niet (15%), omdat zij bijvoorbeeld alleen 'speciaal onderwijs' hadden ingevuld. Van de respondenten heeft 15% een niet-westerse herkomst⁵. Het grootste deel van de respondenten is niet religieus (72%). Een deel is christelijk (15%) of islamitisch (11%) en een kleine groep (2%) heeft een andere religie. De meeste genoemde redenen voor het volgen van speciaal onderwijs zijn cerebrale parese (12%), een spierziekte (12%) en spina bifida (7%). De meeste respondenten (53%) geven echter aan dat er een andere reden is voor het volgen van speciaal onderwijs (bijvoorbeeld DCD, hartproblemen, een chronische ziekte) of weten niet waarom zij speciaal onderwijs volgen. De meeste respondenten kunnen zich zelfstandig lopend verplaatsen (68%), bijvoorbeeld van het ene klaslokaal naar het andere. Een deel van de respondenten kan dit met behulp van een hulpmiddel (7%). Van de respondenten gebruikt 22% een (elektrische) rolstoel om zich te verplaatsen. Drie respondenten (1%) kunnen zich niet zelfstandig verplaatsen en worden door iemand anders verplaatst. Een groot deel van de respondenten (63%) heeft enige beperkingen in hun fijn-motorisch functioneren; voor hen is bijvoorbeeld het optillen van een boek, het gebruiken van een vork en een lepel, het aantrekken van hun jas en/of het schrijven met een potlood een beetje moeilijk. Voor een klein deel van de respondenten (5%) is dit erg moeilijk of onmogelijk. Een derde (33%) van de

³ Bijvoorbeeld wanneer de respondent bij een vraag hoe oud hij/zij was bij een bepaalde gebeurtenis een hogere leeftijd aangaf dan zijn/haar eigen leeftijd.

⁴ Bijvoorbeeld grapjes of antwoorden die niet aansluiten bij de vraagstelling.

⁵ Bij jongeren met een niet-westerse herkomst is tenminste één van de ouders in een niet-westers land geboren (CBS). Wanneer het geboorteland van vader en moeder verschillend is, is het geboorteland van moeder leidend. Niet-Westerse landen zijn Turkije, Afrika, Latijns-Amerika of Azië (exclusief Indonesië en Japan).

respondenten rapporteert geen beperkingen in hun motorisch functioneren. De meeste respondenten hebben geen hulp nodig bij lichamelijke verzorging (68%). Een deel van de respondenten heeft hier soms (19%) of vaak (12%) hulp bij nodig.

Tabel 3.1.2 Samenstelling steekproef mytylscholen

		Jongens (n=145)	Meisjes (n=82)
		%	%
Leeftijd	12 jaar	10	10
	13 jaar	16	15
	14 jaar	19	16
	15 jaar	15	20
	16 jaar	16	16
	17 jaar	17	20
	18 jaar	7	2
	19 jaar	1	22
Onderwijsniveau	Vmbo	78	70
	Havo/vwo	6	9
	Mbo	2	5
	Niet bekend	14	17
Herkomst ¹	Westers	88	79
	Niet-Westers	12	21
Religie	Geen	75	66
	Christelijk	12	21
	Islamitisch	10	14
	Anders	3	0
Reden speciaal onderwijs	Cerebrale parese	12	12
	Spierziekte	13	10
	Spina bifida	8	5
	Diabetes	1	1
	Stofwisselingsstoornis	3	5
	Niet aangeboren hersenletsel	3	5
	Epilepsie	5	2
	Vaak ziek	3	0
	Spasticiteit	1	2
	Anders of niet bekend	51	57
Mobiliteit	Zelfstandig verplaatsen	76	68
	Verplaatsen m.b.v. hulpmiddel	2	7
	Verplaatsen m.b.v. (elektrische) rolstoel	21	22
	Verplaatsen door iemand anders	1	2
Fijn-motorische beperkingen	Geen	36	27
	Enige	60	68
	Veel	4	5
Hulp bij lichamelijke verzorging	Niet	70	65
	Soms	17	23
	Vaak	12	12

3.2 Ervaringen met liefde en seks

Aan de jongeren is gevraagd of ze weleens verliefd zijn geweest en of ze weleens verkering hebben gehad. We vroegen de jongeren op mytylscholen ook of hun ideale partner iemand is met een lichamelijke beperking, of juist niet. De jongeren is ook gevraagd of ze weleens verliefd zijn geweest op iemand van hetzelfde geslacht en of zij zich aangetrokken voelen tot mensen van het andere of hetzelfde geslacht. Voor masturbatie en verschillende vormen van seks met een partner (van zoenen tot anale seks) is nagegaan of ze dit weleens gedaan hebben. Aan de jongeren die ervaring hebben met seks is gevraagd hoeveel sekspartners zij hebben gehad. Aan de jongeren die geen ervaring hebben met seks, is gevraagd naar hun motieven om (nog) niet aan seks te doen. Ook vroegen we alle jongeren of zij vinden dat ze toe zijn aan seks en of zij denken moeilijkheden op relationeel en seksueel vlak te zullen ervaren als gevolg van hun lichamelijke beperking.

3.2.1 Verliefdheid en verkering

In Tabel 3.2.1 is te zien dat een groot deel van de jongens en meisjes op mytylscholen weleens verliefd is geweest. Van alle jongeren heeft ruim de helft weleens verkering gehad. Jongens en meisjes verschillen hierin weinig van elkaar. De ideale partner zou voor een deel van de jongeren iemand zijn zonder beperking (30% jongens, 31% meisjes). De meeste jongeren maakt het niet uit of hun toekomstige partner wel of geen beperking heeft (45% jongens, 39% meisjes) of zij weten dit nog niet (23% jongens, 28% meisjes). Voor weinig jongeren is hun ideale partner iemand met een beperking (3% jongens, 2% meisjes). Wanneer we deze ervaringen vergelijken met die van jongeren op reguliere scholen is te zien dat jongeren op mytylscholen weinig verschillen in hun ervaringen met verliefdheid en verkering van jongeren die regulier onderwijs volgen.

Tabel 3.2.1 Ervaring met verliefdheid en verkering (%)

	Jongens		Meisjes	
	Mytyl (n=145)	Regulier (n=289)	Mytyl (n=82)	Regulier (n=164)
Ooit verliefd	81	87	77	85
Ooit verkering	52	65	55	59

3.2.2 Seksuele ervaringen

In Tabel 3.2.2 is te zien dat de minderheid van de jongeren op mytylscholen ervaring heeft op het gebied van seks. Meer jongens (46%) dan meisjes (17%) hebben weleens gemasturbeerd. Ruim een kwart van de jongeren heeft ervaring met tongzoenen. Ongeveer een kwart van de jongeren heeft ervaring met voelen en strelen. Iets minder jongeren hebben ervaring met manuele seks. Met geslachtsgemeenschap en orale seks heeft ongeveer 1 op de 10 jongeren ervaring (respectievelijk 15 jongens/6 meisjes 16 jongens/6 meisjes). Jongeren hebben nauwelijks ervaring met anale seks (n=3). In seksuele ervaringen met een partner verschillen jongens en meisjes weinig van elkaar.

Tabel 3.2.2 Seksuele ervaring (%)

	Jongens		Meisjes	
	Mytyl (n=143)	Regulier (n=289)	Mytyl (n=81)	Regulier (n=164)
Masturberen	46 ²	64	17 ¹	25
Tongzoenen	29 ²	43	24 ²	48
Voelen en strelen	29	38	21 ²	40
Manuele seks	19	27	15 ²	32
Orale seks	11 ²	22	7 ²	24
Geslachtsgemeenschap	11	20	7 ²	25
Anale seks	2	5	0*	1*

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op mytylscholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op mytylscholen en op scholen voor regulier onderwijs. *Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

Wanneer we de seksuele ervaringen van de jongeren op mytylscholen vergelijken met die van jongeren op reguliere scholen is te zien dat jongeren op mytylscholen op meerdere gebieden minder

vaak ervaring hebben dan jongeren die regulier onderwijs volgen (Tabel 3.2.2). Jongens op mytylscholen hebben minder vaak ooit gemasturbeerd in vergelijking jongens op reguliere scholen. Bij meisjes zien we op dit gebied tussen beide groepen weinig verschil. Wat betreft seksuele ervaringen met een partner is te zien dat jongens op mytylscholen minder vaak ervaring hebben met tongzoenen en orale seks in vergelijking met jongens op reguliere scholen. Meisjes op mytylscholen hebben op vrijwel alle gebieden minder ervaring dan meisjes op reguliere scholen.

Aan de jongeren die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap, orale seks en/of anale seks is gevraagd hoeveel sekspartners zij hebben gehad. Bij de jongens varieert het aantal sekspartners van een tot en met vijf. Bij de meisjes is de range van het aantal sekspartners kleiner (1-2 partners). Het aantal sekspartners dat de jongeren die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap, orale seks en/of anale seks hebben gehad heeft bij de jongeren op mytylscholen een kleinere range (jongens 1-5, meisjes 1-2) dan bij jongeren die regulier onderwijs volgen (jongens 1-12, meisjes 1-14). Zowel op mytylscholen als in de vergelijkingsgroep heeft het grootste deel van de jongeren een of twee sekspartners gehad en zijn er relatief weinig jongeren met meer dan twee sekspartners.

3.2.3 Motieven om niet aan seks te doen

Van de jongeren op mytylscholen geven meer meisjes (73%) dan jongens (50%) aan nog niet toe te zijn aan seks. Meer jongens geven aan hier wel aan toe te zijn (31% jongens, 19% meisjes), of zijn hier neutraal in (19% jongens, 9% meisjes). Bij jongeren die regulier onderwijs volgen, zien we dat 41% van de jongens en 53% van de meisjes nog niet toe is aan seks.

De jongeren op mytylscholen die (nog) geen ervaring hebben met geslachtsgemeenschap, orale seks en/of anale seks vroegen we naar hun motieven om niet aan seks te doen. In Tabel 3.2.3 is te zien welke redenen deze jongeren gaven. Zichzelf te jong vinden voor seks is de meeste genoemde reden om niet aan seks te doen (57%). Ook de redenen 'ik wil eerst een tijdje verkering hebben (41%), 'het is gewoon nog niet gebeurd' (39%), 'ik heb daar (nog) geen zin in' (32%) en 'ik wil eerst verliefd zijn' (30%) worden door relatief veel jongeren genoemd. Eerst getrouwd willen zijn (11%), geen seks mogen hebben van ouders of door het geloof (7%) en een zwangerschap voorkomen (4%) worden door de jongens en meisjes het minst vaak als reden genoemd. Een deel van de jongeren (11%) noemt ook dat zij door hun lichamelijke beperking geen seks kunnen hebben. In hun motieven om niet aan seks verschillen jongeren op mytylscholen niet van jongeren die regulier onderwijs volgen.

Tabel 3.2.3 Motieven om niet aan seks te doen (%)

	Jongens		Meisjes	
	Mytyl (n=120)	Regulier (n=222)	Mytyl (n=72)	Regulier (n=120)
Ik vind mezelf nog te jong	54	56	63	75
Het is gewoon nog niet gebeurd	44	43	31	40
Ik heb daar (nog) geen zin in	29	19	36	38
Ik wil eerst verliefd zijn	31	19	28	28
Ik wil eerst een tijdje verkering hebben	40	30	42	46
Ik wil eerst getrouwd zijn	13	9	7	18
Ik wil niet een meisje zwanger maken/zwanger worden	12	10	11	18
Ik vind dat (een beetje) eng	14	8	15	27
Er was nog nooit iemand met wie ik dat wilde	12	10	18	23
Het mag niet van mijn ouders of geloof	8	4	4	13

3.2.4 Relationele en seksuele moeilijkheden

Relatief weinig jongeren op mytylscholen denken dat een partner vinden (6% jongens, 13% meisjes), verkering hebben (9% jongens, 15% meisjes), informatie over relaties en seks vinden (4% jongens, 1% meisjes) en krijgen (5% jongens, 3% meisjes), seks hebben (9% jongens, 6% meisjes) en masturberen (5% jongens, 4% meisjes) erg moeilijk is vanwege hun lichamelijke beperking (Tabel 3.2.4). Jongens denken iets vaker (44%) dan meisjes (33%) helemaal geen moeilijkheden te zullen ervaren met het hebben van seks door hun lichamelijke beperking. Meer meisjes (54%) dan jongens (33%) geven aan geen behoefte te hebben aan seks.

Tabel 3.2.4 Relationale en seksuele moeilijkheden door de lichamelijke beperking bij jongeren op mytylscholen (%)

	Jongens (n=136)				Meisjes (n=79)			
	Helemaal niet moeilijk	Een beetje moeilijk	Erg moeilijk	Geen behoefte aan	Helemaal niet moeilijk	Een beetje moeilijk	Erg moeilijk	Geen behoefte aan
Een partner vinden (verkering)	40	34	6	20	34	29	13	25
Verkering hebben	51	21	9	19	45	16	15	24
Seks hebben	44	14	9	33	24 ¹	16	6	54 ¹
Masturberen	52	10	5*	33	33	9	4*	55

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op mytylscholen.

3.3 Opvattingen en lichaamsbeeld

We vroegen de jongeren wat ze ervan vinden als een jongen en een meisje geslachtsgemeenschap hebben voor het huwelijk, bij vaste verkering, bij verliefdheid en als ze niet verliefd zijn. Ook vroegen we hoe ze vinden dat jongens en meisjes zich behoren te gedragen op seksueel gebied. We vroegen de jongeren ook naar hun opvattingen over uitingen van homoseksualiteit.

3.3.1 Opvattingen over seks

In Tabel 3.3.1 is te zien dat de meeste jongeren op mytylscholen het goedkeuren als een jongen en een meisje geslachtsgemeenschap hebben voor het huwelijk, bij verkering en bij verliefdheid. Geslachtsgemeenschap zonder verliefdheid wordt daarentegen door de minderheid van de jongens (30%) en meisjes goedgekeurd (20%). In vergelijking met jongeren die regulier onderwijs volgen zien we bij jongens verschil in de opvattingen over seks voor het huwelijk en bij verkering. Jongens op mytylscholen denken hier minder gemakkelijk over. Bij meisjes en bij opvattingen over seks bij verliefdheid en zonder verliefdheid zien we geen verschillen.

Tabel 3.3.1 Goedkeuring eerste geslachtsgemeenschap (%)

	Jongens		Meisjes	
	Mytyl (n=145)	Regulier (n=289)	Mytyl (n=82)	Regulier (n=164)
Voor het huwelijk	75 ²	89	76	79
Bij verkering	74 ²	88	71	84
Bij verliefdheid	72	77	62	71
Zonder verliefdheid	30	40	20	21

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op mytylscholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op mytylscholen en op scholen voor regulier onderwijs.

3.3.2 Opvattingen over genderrollen

In Tabel 3.3.2 is te zien dat het grootste deel van de jongeren op mytylscholen het goedkeurt als een jongen zich meisjesachtig gedraagt of als een meisje zich jongensachtig gedraagt. Toch keurt een kwart van de jongens en een op de zes meisjes het niet goed als een jongen zich meisjesachtig gedraagt. Ook jongensachtig gedrag van een meisje wordt door een deel van de jongeren niet goedgekeurd. De meeste jongeren vinden versieren prima en maken hierin geen onderscheid tussen jongens en meisjes. Seks met veel verschillende partners wordt door de minderheid van de jongeren goedgekeurd, zowel wanneer jongens dit doen als wanneer meisjes dit doen. Een op de drie jongens en een op de vijf meisjes keurt het goed als een meisje seks heeft met veel verschillende jongens. Ongeveer een even veel jongeren keuren het goed als een jongen seks heeft met veel verschillende meisjes. Deze cijfers wijzen niet op de aanwezigheid van een dubbele moraal (i.e. als iemand het hebben van veel sekspartners goedkeurt voor jongens maar niet voor meisjes). Wanneer we de opvattingen over genderrollen van jongeren op mytylscholen vergelijken met de opvattingen van

jongeren op reguliere, zien we weinig verschillen. Wel zien we dat jongens op mytylscholen het minder vaak goedkeuren als een jongen seks heeft met veel verschillende meisjes dan jongens op reguliere scholen (34% versus 50%).

Tabel 3.3.2 Opvattingen over genderrollen (% goedkeuren)

	Jongens		Meisjes	
	Mytyl (n=145)	Regulier (n=289)	Mytyl (n=82)	Regulier (n=164)
Een meisje dat een jongen versiert	96	97	89	95
Een jongen die een meisje versiert	99 [*]	97	89 [*]	98
Een meisje dat seks heeft met veel verschillende jongens	35	42	20	23
Een jongen die seks heeft met veel verschillende meisjes	34 ²	50	18	21
Een meisje dat zich jongensachtig gedraagt	81	72	85	88
Een jongen die zich meisjesachtig gedraagt	75	66	83	87

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op mytylscholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op mytylscholen en op scholen voor regulier onderwijs. *Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

3.3.3 Opvattingen over homoseksualiteit

In Tabel 3.3.3 is te zien dat de meeste jongeren op mytylscholen het goedkeuren wanneer een jongen en een meisje op straat met elkaar zoenen. Hoewel het merendeel van de jongeren het goedkeurt wanneer twee jongens of twee meisjes op straat met elkaar zoenen, zien we dat minder jongeren dit goedkeuren dan wanneer het een jongen met een meisje betreft. Twee meisjes die met elkaar zoenen op straat wordt door 13% van de jongens en 21% van de meisjes niet goedgekeurd. Twee jongens die met elkaar zoenen op straat wordt door 21% van de jongens en meisjes niet goedgekeurd. Deze gegevens wijzen erop dat er bij een deel van een jongeren een negatievere opvatting over homoseksualiteit dan over heteroseksualiteit bestaat.

Wanneer we de jongeren op mytylscholen vergelijken met de jongeren in het regulier onderwijs zien we dat de meeste jongeren in beide groepen het goedkeuren wanneer een jongen en een meisje op straat met elkaar zoenen (Tabel 3.3.3). De meeste jongeren in beide groepen keuren het ook goed als twee jongens of twee meisjes op straat met elkaar zoenen, maar we zien wel dat dit percentage bij jongens op mytylscholen hoger ligt dan bij jongens op reguliere scholen. Dit wijst op een minder sterkere negatieve opvatting over homoseksualiteit bij de jongens op mytylscholen.

Tabel 3.3.3 Opvattingen over homoseksualiteit (% goedkeuren)

	Jongens		Meisjes	
	Mytyl (n=145)	Regulier (n=289)	Mytyl (n=82)	Regulier (n=164)
Twee meisjes die met elkaar zoenen op straat	87	84	79	93
Twee jongens die met elkaar zoenen op straat	79 ²	66	79	72
Een jongen en een meisje die met elkaar zoenen op straat	95	95	96 [*]	95

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op mytylscholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op mytylscholen en op scholen voor regulier onderwijs.*Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

3.3.4 Tevredenheid met het lichaam

Aan de jongeren is gevraagd hoe zij tevreden zij zijn met verschillende aspecten van hun lichaam en hun lichaam in het algemeen. Ook hebben we de jongeren op mytylscholen die vanwege hun lichamelijke beperking verzorging nodig gevraagd of zij zich hierbij onzeker voelen over hun uiterlijk of zich schamen wanneer de verzorger hun geslachtsdelen ziet.

In Tabel 3.3.4 is te zien dat de meeste jongens en meisjes op mytylscholen tevreden zijn over verschillende aspecten van hun uiterlijk. Zo is het grootste deel van deze jongeren (heel) tevreden over hun gezicht (72% jongens, 65% meisjes), hun billen (61% jongens, 68% meisjes) hun borstkas of borsten (63% jongens, 60% meisjes) en hun geslachtsdelen (70% jongens, 61% meisjes). Relatief weinig jongens en meisjes zijn (heel) ontevreden over deze aspecten van hun lichaam. Jongens en meisjes verschillen hierin weinig van elkaar. Meer jongens (55%) dan meisjes (41%) zijn (heel)

tevreden over hun buik. Ook over hun figuur zijn meer jongens (65%) dan meisjes (41%) (heel) tevreden. Over hun uiterlijk in het algemeen zijn de meeste jongeren (heel) tevreden (72% jongens, 61% meisjes), maar ook een deel van de jongeren is hier (heel) ontevreden over (8% jongens, 18% meisjes). Wanneer we de jongeren op mytylscholen vergelijken met de jongeren die regulier onderwijs volgen, zien we weinig verschillen in hoe zij de verschillende aspecten van hun lichaam en hun uiterlijk in het algemeen beleven. Wel zien we dat meer meisjes die op een mytylschool zitten (heel) tevreden zijn met hun billen (68% versus 49%), terwijl meer meisjes in het regulier onderwijs hier neutraal over zijn.

Tabel 3.3.4 Tevredenheid met het lichaam (%)

	Jongens						Meisjes					
	Mytyl (n=141)			Regulier (n=289)			Mytyl (n=80)			Regulier (n=164)		
	(Heel) tevreden	Neutraal	(Heel) ontevreden	(Heel) tevreden	Neutraal	(Heel) ontevreden	(Heel) tevreden	Neutraal	(Heel) ontevreden	(Heel) tevreden	Neutraal	(Heel) ontevreden
Gezicht	72	22	6	73	21	6	65	20	15	62	20	10
Billen	61	32	7	68	28	7	68 ²	18 ²	15	49 ²	38 ²	13
Buik	55	26	19	65	21	19	41 ¹	19	40 ¹	43	19	32
Borsten/borstkas	63	22	15	70	19	15	60	21	19	52	21	17
Geslachtsdelen	70	23	7	75	19	7	61	25	14	52	25	15
Figuur	65	23	13	74	18	13	41 ¹	29	30 ¹	53	29	24
Algemeen	72	21	8	78	18	8	61	21	18	56	21	14

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op mytylscholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op mytylscholen en op scholen voor regulier onderwijs.

Van de jongeren op mytylscholen hebben er 66 lichamelijke verzorging nodig (39 jongens en 27 meisjes). De meeste jongens geven aan nooit onzeker te zijn over hun uiterlijk ($n=25$). Sommige jongens zijn dit soms ($n=10$), vaak ($n=2$) of altijd ($n=2$). De meeste meisjes zijn weleens onzeker over hun uiterlijk, variërend van soms ($n=9$) tot vaak ($n=5$) of altijd ($n=3$). De meeste jongeren (27 jongens, 21 meisjes) schamen zich nooit als hun verzorger hun geslachtsdelen ziet. Een deel van de jongeren schaamt zich soms (9 jongens, 4 meisjes) en weinig jongeren schamen zich vaak (2 jongens, 1 meisje) of altijd (3 jongens, 1 meisje).

3.4 Seksuele oriëntatie

In Tabel 3.4.1 is te zien dat weinig jongens (3%) en meisjes (6%) op mytylscholen ooit weleens verliefd zijn geweest op iemand van hetzelfde geslacht. Vier op de vijf jongeren rapporteren dat zij zich uitsluitend tot personen van het andere geslacht aangetrokken voelen. Relatief weinig jongeren voelen zich vooral tot het andere geslacht (3%), tot beide geslachten (<1%), vooral tot het andere geslacht (1%), uitsluitend tot hetzelfde geslacht (2%) of tot geen van beide geslachten aantrokken (2%). Een deel van de jongeren (8%) weet nog niet tot welk geslacht zij zich (vooral) aantrokken voelen. Op reguliere scholen zien we zowel bij jongens als bij meisjes een zelfde beeld. Ook daar rapporteren weinig jongeren ooit verliefd te zijn geweest op iemand van het eigen geslacht.

Tabel 3.4.1 Verliefdheid op het eigen geslacht en seksuele aantrekking (%)

	Jongens		Meisjes	
	Mytyl (n=145)	Regulier (n=289)	Mytyl (n=82)	Regulier (n=164)
Ooit verliefd op eigen geslacht	3*	1*	6*	5*
Aantrekking tot seksegenoten				
Uitsluitend tot het andere geslacht	86*	96*	78*	87*
Vooraf tot het andere geslacht	4*	1*	1*	7*
Beide	0*	0*	1*	1*
Vooraf tot hetzelfde geslacht	0*	1*	2*	0*
Uitsluitend tot hetzelfde geslacht	1*	1*	4*	1*
Geen van beide	3*	1*	0*	1*
Weet nog niet	6*	<1*	13*	3*

*Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

3.5 Beleving van seksueel actieve jongeren

We vroegen de jongeren met seksuele ervaring naar hun motieven om aan seks te doen. Ook hebben we gevraagd naar de context en evaluatie van de eerste keer, de context waarin de seks met de laatste partner plaatsvond en mate van tevredenheid met hun seksleven. Daarnaast vroegen we de jongeren met seksuele ervaring naar bescherming tegen soa en zwangerschap. Sommige vragen stelden we alleen aan de jongeren die (met hun laatste partner) ervaring hebben met geslachtsgemeenschap, sommige vragen stelden we aan jongeren die (met hun laatste partner) ook ervaring hebben met orale seks en/of anale seks of aan jongeren die daarnaast (ook) ervaring hebben met voelen en strelen, en manuele seks. Al deze groepen zijn te klein om schattingen in de vorm van percentages te kunnen geven. Om deze reden staan hieronder enkel absolute aantallen.

3.5.1 Motieven om aan seks te doen

Van de jongeren op mytylscholen hadden er 33 (23 jongens en 10 meisjes) ervaring met geslachtsgemeenschap, orale seks en/of anale seks. Aan deze jongeren vroegen we naar hun motieven om aan seks te doen. Deze motieven zijn divers. De reden 'omdat ik verliefd ben' wordt door alle jongeren genoemd. Relatiegerichte redenen, zoals seks hebben om liefde laten zien (18 jongens en 10 meisjes), om de ander een plezier te doen (19 jongens en 7 meisjes) en om heel dicht bij de ander zijn (16 jongens en 8 meisjes), worden door veel van de jongeren genoemd. De meeste jongeren noemen ook een lustgericht motief: 19 jongens en 8 meisjes noemen 'ik was opgewonden' als reden om seks te hebben. Ook de redenen 'omdat ik het fijn vind' (21 jongens en 8 meisjes), 'om de andere te laten genieten' (21 jongens en 7 meisjes) en 'omdat ik het spannend vind' (16 jongens en 9 meisjes) worden door veel jongeren genoemd. Angst om de ander te verliezen is de reden die het minst vaak wordt genoemd (8 jongens en 5 meisjes). Jongeren op mytylscholen verschillen in hun redenen om aan seks te doen nauwelijks van jongeren op reguliere scholen. Ook daar is verliefdheid het belangrijkste motief om aan seks te doen en worden zowel relatie- als lustgerichte motieven vaak genoemd.

3.5.2 Context en beleving van de eerste keer geslachtsgemeenschap

Vijftien jongens en zes meisjes op mytylscholen hebben ervaring met geslachtsgemeenschap. Veel van deze jongeren hadden een relatie met hun eerste sekspartner (12 jongens en 5 meisjes). Voor de meeste van deze jongeren kwam de eerste keer geslachtsgemeenschap onverwacht (8 jongeren en 5 meisjes). Zeven jongens en 1 meisje wisten dat de eerste keer binnenkort of op die dag zou gebeuren. De meeste jongeren (8 jongens en 4 meisjes) vonden hun eerste keer fijn. Er zijn ook jongeren die de eerste keer 'gewoon' (6 jongens en 2 meisjes) of vervelend (1 jongen) vonden.

Wanneer we kijken naar de eerste keer geslachtsgemeenschap bij de jongeren in het regulier onderwijs is te zien dat ook in deze groep de meeste jongeren een relatie hadden met hun eerste sekspartner. Voor ongeveer de helft van deze jongeren kwam de eerste keer geslachtsgemeenschap

onverwacht. Ook in deze groep vonden de meeste jongeren hun eerste keer fijn. Er waren echter ook jongeren, vooral meisjes, die hun eerste keer vervelend vonden.

3.5.3 Beleving van seks met de laatste partner

Van de jongeren op mytylscholen hebben 47 jongens en 19 meisjes ervaring met voelen en strelen, manuele seks, geslachtsgemeenschap, orale seks en/of anale seks. We vroegen deze jongeren naar hun beleving van seks met hun laatste partner. Over het algemeen beleven jongeren seks als positief, voornamelijk de jongens. Zo geeft het grootste deel van de jongens aan seks vaak of altijd fijn te vinden ($n=34$), nooit dingen te doen die zij niet willen ($n=43$) en nooit onzeker te zijn over hun uiterlijk ($n=30$). Daarentegen zijn er ook jongens die seks niet (altijd) positief beleven. Dertien jongens geven aan seks minstens regelmatig niet fijn te vinden en 17 jongens zijn minstens weleens onzeker over hun uiterlijk. Bij meisjes lijkt de beleving van seks meer uiteen te lopen. Zo geven acht meisjes aan seks vaak of altijd fijn te vinden, maar geeft een even groot aantal aan seks nooit of 'weleens' fijn te vinden. De meeste meisjes geven wel aan nooit dingen te doen die zij niet willen ($n=15$). Elf meisjes geven aan nooit onzeker te zijn over hun uiterlijk, acht meisjes zijn dit minstens weleens.

Voor de meeste jongeren op mytylscholen die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap, orale seks en/of anale seks (23 jongens en 10 meisjes) was hun laatste sekspartner iemand met wie ze een vaste relatie hadden en een of meerdere keren seks hadden (19 jongens, 8 meisjes). Weinig jongeren hadden geen relatie met hun laatste sekspartner (4 jongens, 2 meisjes).

Wanneer we de jongeren op mytylscholen vergelijken met de jongeren op reguliere scholen zien we eenzelfde beeld. Ook in deze laatste groep ervaren jongeren seks over het algemeen als positief. Wel lijken iets minder meisjes op mytylscholen seks vaak of altijd fijn te vinden in vergelijking met meisjes op reguliere scholen. Wanneer we kijken naar de jongeren die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap, orale seks en/of anale seks zien we in beide groepen dat de grote meerderheid van de jongeren een relatie had met hun laatste sekspartner.

3.5.4 Tevredenheid seksleven

Aan de jongeren mytylscholen die ervaring hebben met ervaring met geslachtsgemeenschap, orale seks en/of anale seks (23 jongens en 10 meisjes) vroegen we of zij tevreden zijn met hun seksleven. De meeste van deze jongeren zijn (erg) tevreden over hun seksleven (68% jongens, 50% meisjes). Een deel van de jongeren is hier neutraal over (27% jongens, 40% meisjes). Een relatief klein deel van de jongeren (5% jongens, 10% meisjes) is ontevreden over zijn/haar seksleven.

3.6 Beschermingsgedrag

We vroegen de jongeren met seksuele ervaring naar bescherming tegen soa en zwangerschap. Deze vragen stelden we alleen aan de jongeren die (met hun laatste partner) ervaring hebben met geslachtsgemeenschap. Deze groepen is te klein om schattingen in de vorm van percentages te kunnen geven. Om deze reden staan hieronder enkel absolute aantallen.

3.6.1 Condoomgebruik en testen

Aan de jongeren op mytylscholen die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap (15 jongens en 6 meisjes) vroegen we of zij bij hun eerste keer een condoom hebben gebruikt. De meeste jongens ($n=10$) en de helft van de meisjes ($n=3$) deden dit. Een aantal jongens ($n=3$) en meisjes ($n=2$) gebruikten geen condoom bij hun eerste keer of weten niet meer of ze toen een condoom gebruikt hebben (2 jongens, 1 meisje).

Aan de jongeren die met hun laatste partner geslachtsgemeenschap en/of anale seks hebben gehad (14 jongens, 4 meisjes) is gevraagd of zij daarbij een condoom hebben gebruikt. Ruim de helft van de jongeren (8 jongens, 2 meisjes) deed dit altijd. Een deel van deze jongeren deed dit soms wel en soms niet (2 jongens), in het begin wel maar later niet meer (2 jongens, 1 meisje) of nooit (2 jongens, 1 meisje). Bij de laatste keer seks gebruikten negen jongens en twee meisjes wel een condoom. Vijf jongens en twee meisjes deden dit niet. Redenen om geen condooms te gebruiken die het vaakst genoemd worden zijn het gebruiken van de pil of een ander voorbehoedsmiddel en elkaar vertrouwen. Door enkele jongens wordt ook genoemd dat het met een condoom minder lekker is.

Niemand noemt de redenen 'ik wilde dat niet', 'de ander wilde dat niet', 'we dachten er niet aan', 'we wilden een kind', 'we hadden teveel gedronken' en 'we hadden drugs gebruikt'.

Van de jongens die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap, orale seks en/of anale seks ($n=23$) geeft ruim de helft ($n=12$) aan meestal of altijd condoom bij zich te hebben wanneer ze deze nodig hebben. De meeste meisjes die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap, orale seks en/of anale seks ($n=10$) noemen echter nooit condooms bij zich te hebben wanneer ze deze nodig hebben ($n=7$). Drie jongeren (2 jongens en 1 meisje) hebben ooit een soa-test gedaan.

In vergelijking met de jongeren die regulier onderwijs volgen zien we wat betreft bescherming tegen soa's geen grote verschillen. Wel lijken de jongeren op mytylscholen iets vaker bij hun laatste sekspartner altijd een condoom te hebben gebruikt. Vanwege de kleine aantallen kan echter niet getoetst worden of dit verschil significant is.

3.6.2 Anticonceptie en zwangerschap

Van de jongeren op mytylscholen die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap (15 jongens en 6 meisjes) gebruikten de meeste (12 jongens, 4 meisjes) bij hun eerste keer anticonceptie, bijvoorbeeld een condoom en/of de pil. Met hun laatste partner deden de meeste jongeren (10 jongens en 4 meisjes) altijd iets om zwangerschap te voorkomen. Vier meisjes gebruiken op dit moment een voorbehoedsmiddel (waarvan 3 de pil en 1 de prikpil) en twee niet. Een meisje heeft in de afgelopen 12 maanden de morning-afterpil gebruikt.

Wij vroegen jongeren die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap (15 jongens en 6 meisjes) hoe zij het op dit moment zouden vinden om zwanger te worden (meisjes) of als er een meisje zwanger van hen zou zijn (jongens). De meeste jongeren (8 jongens en 4 meisjes) zouden dit (erg) vervelend vinden. Vier jongens en een meisje zouden een zwangerschap op dit moment (erg) leuk vinden. Voor een jongen en een meisje is dit neutraal en van twee jongens weten we dit niet. Een jongen rapporteert ooit een meisje zwanger te hebben gemaakt. Geen van de meisjes is ooit zwanger geweest. Wanneer we de bescherming tegen zwangerschap van jongeren op mytylscholen vergelijken met die van jongeren op reguliere scholen vallen er geen grote verschillen op.

3.7 Seksuele grensoverschrijding

Als iemand overgehaald, beïnvloed, gemanipuleerd, gechanteerd of gedwongen wordt om seks te hebben is er sprake van seksuele grensoverschrijding. We vroegen de jongeren of zij ooit ongewilde seksuele ervaringen hebben gehad (van zoenen tot geslachtsgemeenschap). Ook vroegen we de jongeren die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap of de eerste keer met wederzijdse instemming was, of dat een van beiden hierbij werd overgehaald of gedwongen. Tenslotte vroegen we de jongeren op mytylscholen die door hun beperking lichamelijke verzorging nodig hebben of zij daarbij te maken hebben gehad met grensoverschrijding.

3.7.1 Overhalen/dwang bij de eerste keer

Van de jongeren op mytylscholen die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap (15 jongens en 6 meisjes) geven de meesten aan dat zij de eerste keer geslachtsgemeenschap allebei wilden (13 jongens en 6 meisjes). Twee jongens geven aan overgehaald of gedwongen te zijn bij de eerste keer geslachtsgemeenschap. Ook bij de jongeren die regulier onderwijs volgen zien we dat de meeste jongeren (95% jongens, 90% meisjes) aangeven dat zij de eerste keer geslachtsgemeenschap allebei wilden.

3.7.2 Gedwongen seks en seks tegen de wil

Van de jongeren op mytylscholen geeft 1% van de jongens en 9% van de meisjes aan ooit gedwongen te zijn tot seksuele dingen. Van de jongens heeft 14% en van de meisjes heeft 22% ooit een ongewilde seksuele ervaring gehad (van zoenen tot anale seks). In Tabel 3.7.2 is welke seksuele ervaringen tegen hun wil de jongeren rapporteren. Zoenen tegen de wil en het aanraken billen, borsten en/of geslachtsdelen worden het meest door de jongeren genoemd. In deze ervaringen zijn geen significante verschillen tussen jongens en meisjes.

Tabel 3.7.2 Ervaringen met grensoverschrijding (% meegemaakt)

	Jongens		Meisjes	
	Mytyl (n=138)	Regulier (n=289)	Mytyl (n=79)	Regulier (n=164)
Zoenen	7	7	9	17
Aanraken billen, borsten en/of geslachtsdelen	9	5	19	31
Manuele seks	1*	<1*	4*	6*
Orale seks	0*	<1*	3*	4*
Geslachtsgemeenschap	1*	0*	0*	5*
Anale seks	0*	<1*	0*	1*
Minstens één ervaring tegen de wil	14	10	22	38
Ooit gedwongen tot seksuele handelingen	1	2	9	9

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op mytylscholen. ²significant verschil tussen seksegenoten op mytylscholen en op scholen voor regulier onderwijs. *Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

Wanneer we de ervaringen met grensoverschrijding van jongeren op mytylscholen vergelijken met die van jongeren die regulier onderwijs volgen, zien we geen significante verschillen. Jongeren op mytylscholen zijn ongeveer even vaak gedwongen tot seksuele handelingen en hebben even vaak seks tegen de wil meegemaakt als jongeren op reguliere scholen.

3.7.3 Grensoverschrijding bij lichamelijke verzorging

Van de jongeren op mytylscholen geven er 66 aan dat zij lichamelijke verzorging nodig hebben (39 jongens en 27 meisjes). De meeste jongeren noemen dat hun verzorger nooit onnodig hun borsten (26 meisjes), billen (37 jongens, 25 meisjes) of geslachtsdelen aanraakt (38 jongens 26 meisjes) en hen nooit onnodig uitkleedt (36 jongens, 25 meisjes). Vijf van de 66 jongeren (3 jongens en 2 meisjes) geven aan een of meerdere van deze dingen soms, vaak of altijd gebeuren.

3.8 Kennis en communicatie

We hebben de jongeren uitspraken over seksualiteit, voortplanting en soa's voorgelegd om hun kennis over deze onderwerpen te testen. Ook hebben we gekeken welke verschillende bronnen (zoals internet, ouders, vrienden en hulpverleners) jongeren raadplegen wanneer ze op zoek zijn naar informatie of vragen hebben op het gebied van seks. We vroegen de jongeren ook of zij met hun ouders, vrienden en laatste sekspartner weleens gepraat hebben over seks. Daarnaast hebben we de jongeren gevraagd over welke onderwerpen zij informatie hebben ontvangen op school en hoe zij deze informatie waarderen. Aan de jongeren op mytylscholen vroegen we ook naar hun ervaringen met informatie op school over relaties en seksualiteit met een beperking. Ook vroegen we hen of het vinden en krijgen van informatie over seks en relaties moeilijk vinden vanwege hun lichamelijke beperking.

3.8.1 Kennis

Tabel 3.8.1 laat zien dat de kennis van seksualiteit, voortplanting en soa's bij een deel van de jongeren op mytylscholen op een aantal punten matig is. Zo weet een derde van de jongeren dat goed wassen na de seks niet helpt tegen soa's, dat je de morning-afterpil kunt halen bij de drogist, of dat een meisje niet altijd bloedt bij de eerste geslachtsgemeenschap. Bij de andere onderwerpen is het met de kennis beter gesteld. Op enkele punten hebben meisjes iets meer kennis dan jongens. Wanneer we de kennis van jongeren op mytylscholen vergelijken met die van jongeren in het regulier onderwijs, zien we op verschillende thema's minder kennis op mytylscholen. Vergeleken met jongeren op reguliere scholen weten jongeren op mytylscholen minder vaak dat je de morning-afterpil kunt kopen bij de drogist en dat meisjes niet altijd bloeden bij de eerste keer. Jongens denken daarnaast vaker dat je onvruchtbaar wordt van de pil of ze weten niet hoe dit zit. Meisjes op mytylscholen denken relatief vaak dat de pil en goed wassen helpen tegen soa's, of ze weten niet hoe dit zit.

Tabel 3.8.1 Kennis over seksualiteit, voortplanting en soa's (% juist beantwoord)

	Jongens		Meisjes	
	Mytyl (n=145)	Regulier (n=289)	Mytyl (n=82)	Regulier (n=164)
De pil verkleint de kans dat je een soa oploopt	44	58	43 ^{1,2}	65
Als je je na seks goed wast, loop je minder snel een soa op	30	43	38 ^{1,2}	54
Je kunt de morning-afterpil bij de drogist kopen zonder doktersrecept	34 ²	53	32 ²	68
Als je geen lichamelijke klachten hebt, kun je toch een soa hebben	57	62	48	56
Er zijn soa's waarvan meisjes later geen kinderen meer kunnen krijgen	41	51	46	54
Als je de pil slikt, kun je later geen kinderen meer krijgen.	66 ²	79	68*	84*
Bij de eerste geslachtsgemeenschap bloedt een meisje altijd	36 ²	52	33 ²	60
De meeste soa's gaan vanzelf over	51	60	37*	62*

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op mytylscholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op mytylscholen en op scholen voor regulier onderwijs. *Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

3.8.2 Actie bij vragen over seks

In Tabel 3.8.2 is te zien dat de jongeren op mytylscholen als ze vragen hebben over seks het vaakst hun moeder benaderen. Bij jongens is dit ook vaak hun vader. Ook relatief veel jongeren raadplegen het internet of goede vriend(inn)en wanneer zij vragen hebben over seks. Andere bronnen worden door kleinere groepen jongeren gebruikt. Een op de vijf jongeren doet niets wanneer zij vragen hebben over seks. Vergeleken met de jongeren in het regulier onderwijs benaderen jongens op mytylscholen vaker hun vader met vragen over seks en meisjes minder vaak goede vriend(inn)en.

Tabel 3.8.2 Actie bij vragen over seks (%)

	Jongens		Meisjes	
	Mytyl (n=145)	Regulier (n=289)	Mytyl (n=82)	Regulier (n=164)
Vragen aan moeder	40	29	43	42
Online zoeken	39	39	28	29
Vragen aan vader	37 ²	25	11 ¹	12
Vragen aan goede vriend(en) of vriendin(nen)	15	23	22 ²	40
Vragen aan broer(s)/zus(sen)	12	10	9	13
Vragen op school	8	10	9*	1*
Lezen van boekje of tijdschrift	6	4	11	10
Vragen aan andere familieleden	4	6	6*	4*
Vragen aan huisarts	3	5	6	6
Contact opnemen met de GGD/Sense	2*	2*	0*	1*
Anders	5	4	0*	2*
Niets	19	19	21	11
Wil nooit iets weten over seks	7	8	17	13

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op mytylscholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op mytylscholen en op scholen voor regulier onderwijs.

3.8.3 Communicatie over seks

Communicatie met ouders

In Tabel 3.8.3a is te zien over welke onderwerpen rondom seksualiteit jongeren op mytylscholen weleens met hun ouders praten. Vier op de vijf jongeren praat weleens met hun ouders over verliefdheid en relaties. Over de risico's van seks, bijvoorbeeld wat je moet doen om zwangerschap of soa's te voorkomen praat een kwart van de jongeren weleens met hun ouders. Over hoe je seks leuk kunt maken, praten jongeren het minst met hun ouders. Over homoseksualiteit praten meer meisjes (51%) dan jongens (31%) weleens met hun ouders.

Tabel 3.8.3a Communicatie met ouders over seks (% weleens over gepraat)

	Jongens		Meisjes	
	Mytyl (n=145)	Regulier (n=289)	Mytyl (n=82)	Regulier (n=164)
Verliefdheid en relaties	76	74	78	84
Hoe je seks leuk kunt maken	12	16	13	12
Dingen die je niet wilt doen op het gebied van seks	18	20	23	25
Wat je moet doen om zwangerschap te voorkomen	26 ²	41	34 ²	53
Wat je moet doen om geen soa te krijgen	21 ²	39	27	36
Wat je moet doen om geen vervelende seksuele ervaring te krijgen	19	25	29	35
Homoseksualiteit	31	36	51 ¹	49
Het online versturen van naaktfoto's en seksfilmpjes	26	33	40	45
Seks op televisie of online	26	29	23	20

¹ Significant verschil tussen jongens en meisjes op mytylscholen. ²significant verschil tussen seksegenoten op mytylscholen en op scholen voor regulier onderwijs.

Wanneer we de jongeren op mytylscholen vergelijken met de jongeren in het regulier onderwijs zien we dat over bepaalde onderwerpen minder jongeren op mytylscholen dan jongeren op reguliere scholen met hun ouders praten. Zo heeft 26% van de jongens en 34% van de meisjes op mytylscholen met hun ouders gepraat over wat je moet doen om zwangerschap te voorkomen, tegenover 41% van de jongens en 53% van de meisjes op reguliere scholen. Ook hebben minder jongens op mytylscholen met hun ouders gepraat over wat je moet doen om geen soa te krijgen dan jongens op reguliere scholen.

Communicatie met vrienden

In Tabel 3.8.3b is te zien over welke onderwerpen rondom seksualiteit jongeren weleens met hun vrienden praten.

Tabel 3.8.3b Communicatie met vrienden over seks (% weleens over gepraat)

	Jongens		Meisjes	
	Mytyl (n=145)	Regulier (n=289)	Mytyl (n=82)	Regulier (n=164)
Verliefdheid en relaties	70 ²	82	76 ²	94
Hoe je seks leuk kunt maken	26	35	16 ²	34
Dingen die je niet wilt doen op het gebied van seks	23	35	20 ²	45
Wat je moet doen om zwangerschap te voorkomen	15	24	18 ²	43
Wat je moet doen om geen soa te krijgen	13	20	11 ²	26
Wat je moet doen om geen vervelende seksuele ervaring te krijgen	18	22	15 ²	32
Het online versturen van naaktfoto's en seksfilmpjes	26 ²	42	27 ²	49
Seks op televisie of online	31 ²	47	20	23

²Significant verschil tussen seksegenoten op mytylscholen en op scholen voor regulier onderwijs.

Een groot deel van jongeren (70% jongens, 76% meisjes) praat weleens met hun vrienden over verliefdheid en relaties. De minderheid van de jongeren praat weleens met vrienden over hoe je seks leuk kunt maken, dingen die je niet wilt op het gebied van seks, het voorkomen van soa's en zwangerschap en negatieve ervaringen en het online versturen van naaktfoto's en seksfilmpjes. Hierin zien we geen duidelijke verschillen tussen jongens en meisjes. Jongeren op mytylscholen praten wel minder vaak met vrienden over verliefdheid en relaties dan jongeren die regulier onderwijs volgen. Ook over veel van de andere onderwerpen praten jongeren op mytylscholen, vooral de meisjes, minder vaak met hun vrienden dan jongeren op reguliere scholen.

Communicatie met laatste sekspartner

We vroegen de jongeren die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap, orale seks en/of anale seks (23 jongens, 10 meisjes) ook of zij weleens met hun laatste sekspartner hebben gepraat over seksualiteit. Deze groep is te klein om percentages te geven, dus noemen we hier absolute aantallen.

Veel van deze jongeren hebben met hun laatste partner weleens gepraat over dingen die zij leuk vinden op het gebied van seks (18 jongens en 4 meisjes), niet willen doen op het gebied van seks (18 jongens en 7 meisjes) en over het voorkomen van zwangerschap (20 jongens en 5 meisjes) en soa's (17 jongens en 6 meisjes). Over eigen eerdere seksuele ervaringen en de eerdere seksuele ervaringen van de partner praatte een deel van de jongeren ook met hun laatste sekspartner (14 jongens en 3 meisjes). Wanneer we de jongeren op mytylscholen vergelijken met jongeren die regulier onderwijs volgen, zien we geen opvallende verschillen.

3.8.4 Les op school over seks

In Tabel 3.8.4 is te zien hoeveel informatie over verschillende onderwerpen rondom seksualiteit jongeren op mytylscholen op school hebben gehad. De meeste jongeren hebben over verliefdheid en relaties, voorbehoedsmiddelen, zwangerschap en abortus, soa's, homoseksualiteit en seks tegen je wil een beetje of veel informatie op school gehad. Minder jongeren hebben op school informatie gehad over seks op televisie, het online versturen van naaktfoto's en de leuke kanten van seks. Wanneer we de jongeren op mytylscholen vergelijken met de jongeren in het regulier onderwijs zien we dat jongeren op mytylscholen over de meeste onderwerpen minder informatie hebben gekregen op school dan jongeren in het regulier onderwijs.

Tabel 3.8.4a Informatie op school over seks (%)

	Jongens						Meisjes					
	Mytyl (n=145)			Regulier (n=289)			Mytyl (n=82)			Regulier (n=164)		
	Geen	Beetje	Veel	Geen	Beetje	Veel	Geen	Beetje	Veel	Geen	Beetje	Veel
Verliefdheid en relaties	19	53 ²	28 ²	17	33	50	24	52 ²	23 ²	19	36	45
Voorbehoedsmiddelen	26	43 ²	31 ²	19	24	58	31 ²	39 ²	31 ²	16	22	62
Zwangerschap/abortus	35 ²	43 ²	23 ²	23	28	50	35 ²	34	31 ²	18	24	58
Soa's, hiv en aids	43 ²	37 ²	21 ²	21	27	52	43 ²	24	33 ²	24	25	51
Seks tegen je wil	50 ²	42 ²	8 ²	34	32	34	46 ²	39	15 ²	30	40	31
Leuk kanten van seks	57 ²	31	12 ²	43	30	27	67	21	12	36	32	12
Homoseksualiteit	39	50 ²	12 ²	32	29	39	38 ²	50 ²	12 ²	25	31	45
Seks op televisie/online	69 ²	27	4 ²	49	27	24	61	31	9	58	27	15
Naaktfoto's/seksfilmpjes	55 ²	35	10 ²	37	27	37	45	38	17	40	31	29

²Significant verschil tussen seksegenoten op mytylscholen en op scholen voor regulier onderwijs.

Jongens en meisjes op mytylscholen waarderen de informatie die ze op school kregen over seksualiteit en relaties gemiddeld met het rapportcijfer 6.3. Hierin verschillen ze niet significant van jongeren op reguliere scholen. Jongens op reguliere scholen waarderen deze informatie gemiddeld met een 5.9 en meisjes op reguliere scholen gemiddeld met een 5.8.

Tabel 3.8.4b Informatie op school over seks met een beperking (%)

	Jongens (n=145)			Meisjes (n=82)		
	Geen	Beetje	Veel	Geen	Beetje	Veel
Verliefdheid en relaties bij mensen met een beperking	68	30	4	76	21	4
Seksualiteit bij mensen met een beperking	79	19	2	83	13	4
Waar je informatie kan vinden over seksualiteit met een beperking	86	13	1	72	9	1
Waar je hulp kan vinden bij problemen met seksualiteit	68	29	4	74	24	1

De grootste groep jongeren heeft op school nooit informatie gekregen over verliefdheid, relaties en seksualiteit bij mensen een beperking. Deze informatie wordt door jongeren op mytylscholen veel lager gewaardeerd dan de algemene informatie over seks en relaties, gemiddeld met een 5.1.

In een open vraag vroegen we de jongeren op mytylscholen wat zij willen weten over relaties en seks. Jongeren zeggen hier voornamelijk vragen te hebben over veilig vrijen (bijvoorbeeld "wat voor soa's

kan je oplopen?”), hoe je seks kunt hebben met een lichamelijke beperking (bijvoorbeeld “of het moeilijk is als je een beperking hebt?”), zwangerschap (bijvoorbeeld “Kan je met een lichamelijke beperking zwanger worden?”) en vanaf welke leeftijd seks mag en ‘normaal’ is (bijvoorbeeld “mag het officieel pas wanneer je volwassen bent of mag je dat zelf weten?” en “Of het heel afwijkend is dat ik nog geen seks heb gehad”). Ook zien we hier andere vragen over seks (“hoe is dat de eerste keer?”, “wat je het best kan doen bij seks en hoe kan je dat het best doen op het fijnst/lekkerst?”), diverse vragen over relaties (“hoe krijg je een goede relatie?”, “hoe is het om voor het eerst met iemand verkering te hebben”) en vragen over grensoverschrijding (bijvoorbeeld “word een jongen of meisje weleens gedwongen in een relatie?” en “als een jongen ouder of jonger is kan je dan toch verkering hebben en wat is de grens?”). Een jongere wil weten hoe je uit de kast moet komen als je biseksueel bent.

3.8.5 Belemmeringen bij informatiegebruik

Meer dan de helft van de jongeren op mytylscholen vindt dat het vinden (55% jongens, 51% meisjes) en krijgen (58% jongens, 50% meisjes) van informatie over seks en relaties helemaal niet bemoedlijkt wordt door hun lichamelijke beperking. Relatief weinig jongeren geven aan dat het vinden (4% jongens, 1% meisjes) en krijgen (5% jongens, 3% meisjes) erg moeilijk is vanwege hun lichamelijke beperking. Ongeveer een derde van de jongeren geeft aan geen behoefte te hebben aan het vinden en krijgen van informatie over seks en relaties (Tabel 3.7.5).

Tabel 3.8.5 Moeilikheden om informatie over seks te vinden en te krijgen door de lichamelijke beperking (%)

	Jongens (n=136)				Meisjes (n=79)			
	Helemaal niet moeilijk	Een beetje moeilijk	Erg moeilijk	Geen behoefte aan	Helemaal niet moeilijk	Een beetje moeilijk	Erg moeilijk	Geen behoefte aan
Informatie vinden over relaties en seks	55	13	4*	28	51	11	1*	36
Informatie krijgen over relaties en seks	58	14	5	24	50	18	3	30

*Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

3.9 (Sociale) media

Aangezien sociale media, datingapps en sexting (het maken, versturen en doorsturen van seksueel getint beeldmateriaal) een steeds grotere rol spelen in het leven van jongeren, zijn ook deze thema's aan bod gekomen in dit onderzoek. Ook is aan de jongeren gevraagd of zij naar porno kijken en wat zij daarvan vinden.

3.9.1 Sociale media en dating-apps

In Tabel 3.8.1 is te zien dat de meeste jongeren op mytylscholen gebruik maken van sociale media. Bijna alle jongeren gebruiken WhatsApp (93% jongens, 96% meisjes) en YouTube (88%). Ook een aanzienlijk deel van de jongeren maakt gebruik van Instagram (64% jongens, 80% meisjes), Facebook (44% jongens, 45% meisjes) en Snapchat (44% jongens, 69% meisjes). Drie jongeren (2 jongens, 1 meisje) geven aan dat zij hun laatste sekspartner via sociale media hebben ontmoet (niet in tabel). Zeer weinig jongeren maken gebruik van dating-apps (Tabel 3.8.1). Tinder wordt hiervan het meest gebruikt. Van de jongens heeft 7% en van de meisjes heeft 5% weleens een dating-app gebruikt. Eén jongen geeft aan in de afgelopen zes maanden met iemand te hebben afgesproken die hij via een dating-app had leren kennen (niet in tabel).

Wanneer we het gebruik van sociale media van jongeren op mytylscholen vergelijken met jongeren op reguliere scholen, zien we dat jongeren op mytylscholen minder vaak gebruik maken van Instagram, Facebook en Snapchat. Ook maken jongens op mytylscholen minder vaak gebruik van YouTube. In beide groepen gebruiken de meeste jongeren WhatsApp. Wanneer we kijken naar het

gebruik van dating-apps, zien we dat minder meisjes op mytylscholen (5%) ooit een dating-app gebruikt hebben in vergelijking met meisjes op reguliere scholen (26%). Op reguliere scholen wordt in deze leeftijdsgroep met name "Hot or Not" gebruikt (Tabel 3.8.1). Net als jongeren op mytylscholen geven relatief weinig jongeren op reguliere scholen (3%) aan de afgelopen zes maanden met iemand te hebben afgesproken die ze via een dating-app hadden leren kennen (niet in tabel).

Tabel 3.8.1 Gebruik van sociale media en dating apps (%)

		Jongens		Meisjes	
		Mytyl (n=140)	Regulier (n=289)	Mytyl (n=80)	Regulier (n=164)
Sociale media	WhatsApp	93	97	96*	98*
	YouTube	88 ²	95	88	90
	Facebook	44 ²	64	45 ²	70
	Snapchat	44 ²	70	69 ^{1 2}	90
	Instagram	64 ²	78	80 ²	92
Dating apps	Tinder	6	7	3*	7*
	Happn	1*	1*	0*	1*
	Grindr	1*	<1*	0*	1*
	Badoo	2*	1*	1*	5*
	Hot or Not	4 ²	11	3 ²	21
	Inner circle	1*	0*	0*	1*
Minstens een dating-app ooit		7	14	5 ²	26

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op mytylscholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op mytylscholen en op scholen voor regulier onderwijs.*Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

3.9.2 Sexting

Sexting is het maken en versturen van seksueel getinte beelden, zoals naaktfoto's en seksfilmpjes. Het kan hierbij gaan om seksueel getinte beelden die de jongere van zichzelf maakt of verstuurt, of om het zien of versturen van beelden van anderen. Tabel 3.8.2 geeft weer in hoeverre jongeren op mytylscholen de afgelopen zes maanden ervaring hebben gehad met verschillende vormen van sexting. Een klein deel van de jongeren heeft in de afgelopen zes maanden borsten of geslachtsdelen laten zijn tijdens een videochat, een naaktfoto of seksfilmpje van zichzelf naar een ander gestuurd of seksuele dingen gedaan tijdens een videochat. Met het zien van seksueel getinte beelden van anderen lijken de jongeren iets meer ervaring te hebben. Zo heeft 14% van de jongens en 9% van de meisjes in de afgelopen zes maanden een naaktfoto of seksfilmpje van een bekende gezien. Naar 17% van de jongens en 10% van de meisjes werd een naaktfoto van een ander gestuurd. Een op de tien jongeren is weleens door iemand anders gevraagd om een naaktfoto of seksfilmpje van zichzelf te sturen.

In vergelijking met jongeren die regulier onderwijs volgen zijn er geen duidelijke verschillen wat betreft het maken en versturen van seksueel getinte beelden van zichzelf. Wat betreft het zien van seksueel getinte beelden van anderen zien we wel verschillen. Jongens (14%) en meisjes (9%) op mytylscholen hebben in de afgelopen zes maanden minder vaak een naaktfoto of seksfilmpje van een bekende gezien dan jongens (30%) en meisjes (27%) op reguliere scholen. Ook kregen meisjes op mytylscholen (10%) de afgelopen zes maanden minder vaak een naaktfoto of seksfilmpje van iemand anders toegestuurd dan meisjes op reguliere scholen (25%).

Tabel 3.8.2 Sexting in de afgelopen zes maanden (%)

	Jongens		Meisjes	
	Mytyl (n=140)	Regulier (n=289)	Mytyl (n=80)	Regulier (n=164)
Borsten of geslachtsdelen laten zien tijdens een videochat	6	5	3*	6*
Eigen naaktfoto of seksfilmpje aan iemand gestuurd	9	9	4	12
Seksuele dingen gedaan tijdens een videochat	6	4	3*	2*
Een naaktfoto of seksfilmpje van iemand anders verstuurd	2	8	1*	3*
Een naaktfoto of seksfilmpje van bekende gezien	14 ²	30	9 ²	27
Iemand stuurde mij een naaktfoto of seksfilmpje van zichzelf	17	23	10 ²	25
Iemand maakte een naaktfoto of seksfilmpje van mij	2*	2*	0*	3*
Iemand liet een naaktfoto of seksfilmpje van mij aan anderen zien	1	7	1*	7*
Iemand deelde een naaktfoto of seksfilmpje van mij met anderen	1*	2*	0*	3*
Iemand vroeg mij om een naaktfoto of seksfilmpje van mezelf	11	12	11	23
Ik zag iemands geslachtsdelen tijdens een videochat	13	15	5	11
Ik zag iemand masturberen tijdens een videochat	8	13	3	9

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op mytylscholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op mytylscholen en op scholen voor regulier onderwijs. *Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

3.9.3 Porno

Pornogebruik

In Tabel 3.8.3 is te zien dat van de jongeren op mytylscholen meer jongens (51%) dan meisjes (23%) weleens naar porno hebben gekeken. Ook keken jongens in de afgelopen zes maanden vaker naar online pornofoto's en pornofilmpjes dan meisjes. Wanneer we het pornogebruik van de jongeren op mytylscholen vergelijken met de jongeren die regulier onderwijs volgen, zien we dat minder jongens op mytylscholen (51%) ooit naar porno hebben dan jongens op reguliere scholen (70%). Bij de meisjes zien we hierin geen duidelijk verschil. Minder jongens op mytylscholen dan jongens op reguliere scholen hebben in de afgelopen zes maanden pornofoto's in een tijdschrift en online pornofilmpjes gezien. Bij meisjes zien we geen duidelijke verschillen: in beide groepen hebben relatief weinig meisjes in de afgelopen zes maanden naar porno gekeken.

Tabel 3.8.3 Pornogebruik in de afgelopen zes maanden (%)

		Jongens		Meisjes	
		Mytyl (n=139)	Regulier (n=289)	Mytyl (n=80)	Regulier (n=164)
Ooit	Porno gezien	51 ²	70	23 ¹	34
Afgelopen zes maanden	Pornofoto's in een tijdschrift	7 ²	18	4*	4*
	Online pornofoto's	30	43	10 ¹	14
	Online pornofilmpje	43 ²	60	13 ¹	23
	Een pornofilmpje op DVD of Blu-ray	2*	3*	0*	2*

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op mytylscholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op mytylscholen en op scholen voor regulier onderwijs. *Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

Opvattingen over porno

We vroegen de jongeren op mytylscholen die wel een porno hebben gezien (71 jongens en 18 meisjes) naar hun opvattingen over porno. De minderheid van deze jongeren (20 jongens, 3 meisjes) is het (helemaal) eens met de stelling 'van porno leer je wat seks is'. Ongeveer een even groot aantal jongens (n= 19) en meisjes (n= 2) is het (helemaal) eens met de stelling 'van porno leer je wat je moet doen tijdens seks. De meerderheid van de jongens (n=44) en meisjes (n=11) is het daarentegen (helemaal) eens met de stelling 'seks in porno is niet hetzelfde als echte seks'. In deze opvattingen over porno zien we tussen jongeren op mytylscholen en jongeren op reguliere scholen weinig verschil.

3.10 Conclusies over jongeren op mytylscholen

Het doel van deze rapportage was het in kaart brengen van de seksuele gezondheid van jongeren die voortgezet onderwijs volgen op mytylscholen. Voor dit onderzoek is bij 227 leerlingen van mytylscholen een uitgebreide vragenlijst afgenomen. Hierbij dient te worden opgemerkt dat deze groep jongeren relatief klein is en wellicht niet representatief voor alle leerlingen van mytylscholen. Voorzichtigheid bij het interpreteren van de bevindingen is daarom geboden. Hieronder bespreken we de belangrijkste resultaten en conclusies die uit dit onderzoek onder deze groep leerlingen op mytylscholen voor voortgezet onderwijs naar voren komen.

3.10.1 Belangrijkste bevindingen

Relaties bij jongeren met een lichamelijke beperking

Veel jongeren op mytylscholen hebben, net als andere jongeren, ervaring met liefde en relaties. Vier op de vijf jongeren is weleens verliefd geweest en ruim de helft heeft weleens verkering gehad. Net als jongeren die op reguliere scholen zitten voelen veruit de meeste jongeren zich uitsluitend aangetrokken tot het andere geslacht. Een minderheid van de jongeren op mytylscholen denkt dat het vinden van een partner of het hebben van verkering bemoeilijkt wordt door hun lichamelijke beperking. Vier van de tien jongeren zegt dit over het vinden van een partner, drie van de tien jongeren over verkering hebben. Hoewel jongeren op mytylscholen vrijwel allemaal actief zijn op online media, worden deze door weinig jongeren gebruikt in de context van romantische relaties. Een op de veertien jongens en een op de twintig meisjes op mytylscholen heeft ooit gebruik gemaakt van een dating-app, tegenover een op de zeven jongens en een op de vier meisjes in het regulier onderwijs.

Seksuele start

Op het gebied van zoenen en seks hebben de meeste jongeren op mytylscholen (nog) geen ervaring. Zo heeft minder dan de helft van de jongens en een op de zes meisjes weleens gemasturbeerd. Ruim een kwart van de jongeren heeft ervaring met tongzoenen, evenals met voelen en strelen. Iets minder jongeren hebben ervaring met manuele seks. Met geslachtsgemeenschap en orale seks heeft een op de tien jongeren ervaring. In vergelijking met jongeren op reguliere scholen zien we dat jongeren op mytylscholen met de meeste vormen van seks minder vaak ervaring hebben. Deze resultaten sluiten aan bij eerder onderzoek waaruit blijkt dat jongeren met een lichamelijke beperking minder seksuele ervaring hebben en hun eerste seksuele ervaringen vaak later opdoen (Kahn & Halpern, 2018). De seksuele onervarenheid lijkt meestal wel een eigen keuze te zijn. De helft van de jongens en driekwart van de meisjes op mytylscholen geven aan nog niet toe te zijn aan seks. Meer van de helft van de onervaren jongeren vindt zichzelf nog te jong voor seks. Een op de tien jongeren geeft aan geen seks te kunnen hebben door hun lichamelijke beperking. Een op de vier à vijf jongeren geeft aan dat seks voor hen een beetje of veel moeilijker is door hun lichamelijke beperking.

Opvattingen

Driekwart van de jongeren op mytylscholen keurt geslachtsgemeenschap voor het huwelijk, bij verkering en bij verliefdheid goed. Losse seks en seks zonder verliefdheid wordt daarentegen door de meeste jongeren afgekeurd. In hun opvattingen over geslachtsgemeenschap voor het huwelijk en bij verkering zijn jongens meer conservatief in vergelijking met jongens op reguliere scholen. Een op de vier jongens op mytylscholen keurt geslachtsgemeenschap voor het huwelijk af, tegenover een op de tien jongeren op reguliere scholen. In hun opvattingen over genderrollen is het merendeel van de jongeren op mytylscholen progressief. Zo keuren nagenoeg evenveel jongeren (meer dan negen van de tien) het goed als een meisje een jongen versiert als wanneer een jongen een meisje versiert. De meerderheid van de jongeren keurt het goed als een jongen zich meisjesachtig gedraagt of als een meisje zich jongensachtig gedraagt. Toch keurt een kwart van de jongens en een op de zes meisjes het niet goed als een jongen zich meisjesachtig gedraagt. Ook een meisje dat zich jongensachtig gedraagt wordt door een van de vijf à zes jongens en meisjes niet goedgekeurd. Hierin verschillen jongeren op mytylscholen weinig van hun leeftijdsgenoten in het regulier onderwijs. Ook over homoseksualiteit hebben relatief weinig jongeren op mytylscholen een conservatieve opvatting, hoewel een deel van de jongeren uitingen van homoseksualiteit afkeurt. Zo keurt een op de vijf

jongeren keurt het niet goed als twee jongens met elkaar zoenen op staat. Dit is wel een kleiner deel dan bij jongens op reguliere scholen.

Over hun uiterlijk zijn de meeste jongeren op mytylscholen behoorlijk positief. De meeste jongens en meisjes zijn tevreden over hun gezicht, billen, borsten/borstkas, hun geslachtsdelen en hun uiterlijk in het algemeen. Wel zien we dat meisjes vaker ontevreden zijn over hun buik en figuur dan jongens, iets dat we ook zien bij meisjes op reguliere scholen.

Seksueel actieve jongeren

De kleine groep jongeren op mytylscholen die seksueel actief is, beleven seks over het algemeen positief, voornamelijk de jongens. De meeste jongens vonden hun eerste keer en de seks met hun laatste partner fijn en doen geen dingen die zij niet willen. Ook de meeste meisjes doen met hun sekspartner geen dingen die zij niet willen, maar zij ervaren seks voor de eerste keer en met hun laatste partner wel minder vaak als fijn dan jongens. Vrijwel alle jongeren hadden een relatie met hun eerste sekspartner. Onder de seksueel actieve jongeren is het anticonceptie- en condoomgebruik bij de eerste keer is behoorlijk hoog. Met de laatste partner gebruikte ruim de helft van de jongeren altijd een condoom en de meeste jongeren deden iets om zwangerschap te voorkomen. In hoe de jongeren zich tegen soa's en zwangerschap beschermen, zien we geen duidelijke verschillen met de jongeren die regulier onderwijs volgen. Omdat zij echter minder vaak seksueel actief zijn met een partner dan jongeren op reguliere scholen, lijkt het risico op soa en ongeplande zwangerschap bij jongeren op mytylscholen kleiner.

Kennis en informatiegebruik

Opvallend is dat bij deel van de jongeren op mytylscholen de kennis van seksualiteit, voortplanting en soa's op een aantal punten matig is en minder goed dan op reguliere scholen. Zo weet slechts een derde van de jongeren dat goed wassen na de seks niet helpt tegen soa's of dat je de morning-afterpil kunt halen bij de drogist. Vergeleken met jongeren op reguliere scholen hebben jongens minder kennis van anticonceptie en meisjes van soa's. Zowel jongens als meisjes weten minder vaak dat meisjes niet altijd bloeden bij de eerste keer en dat je de morning-afterpil kunt kopen bij de drogist.

Bij vragen over seks benaderen de meeste jongeren op mytylscholen hun moeder. Bij jongens is dit ook vaak hun vader. In vergelijking met de jongeren in het regulier onderwijs benaderen jongens op mytylscholen vaker hun vader met vragen over seksualiteit en meisjes minder vaak goede vriend(inn)en. De meeste jongeren op mytylscholen praten weleens met hun ouders en vrienden over verliefdheid en relaties. Over seksueel plezier en risico's van seks praat de minderheid van de jongeren weleens met hun ouders en vrienden. Zij doen dit minder vaak dan hun leeftijdsgenoten op reguliere scholen. Ook hieraan zien we dat jongeren op mytylscholen vooral interesse, gevoelens en vragen hebben rondom verliefdheid en verkering, maar dat veel van hen zich (nog) niet bezighouden met seks.

De meeste jongeren op mytylscholen hebben informatie op school gehad over verliefdheid en relaties, voorbehoedsmiddelen, zwangerschap en abortus, soa's, homoseksualiteit en seks tegen je wil. Ze hebben op school minder informatie gehad over seks in de media, het online versturen van naaktfoto's en de leuke kanten van seks. Vergeleken met jongeren op reguliere scholen geven jongeren op mytylscholen aan dat ze minder informatie hebben gehad op school. Ook heeft de grootste groep jongeren op school nooit informatie gekregen over verliefdheid, relaties en seksualiteit bij mensen een beperking. De jongeren lijken daar wel behoefte aan te hebben: de informatie over dit thema wordt door de jongeren als onvoldoende (rapportcijfer 5.1) beoordeeld.

Sexting en porno

Jongeren op mytylscholen krijgen minder vaak te maken met bepaalde vormen van sexting (het maken en versturen van seksueel getinte beelden, zoals naaktfoto's en seksfilmpjes) dan jongeren op reguliere scholen. Een op de zes jongens en een op de tien meisjes kreeg in de afgelopen zes maanden seksueel getint beeldmateriaal van iemand anders gezien, tegenover een op de drie jongens en een op de vier meisjes in het regulier onderwijs. Een relatief klein deel van de jongeren op mytylscholen verspreidde in de afgelopen zes maanden seksueel getint beeldmateriaal van zichzelf.

Een op de negen jongens en een op de 25 meisjes heeft een naaktfoto op seksfilmpje van zichzelf naar een andere gestuurd. Minder jongeren hebben hun borsten of geslachtsdelen aan iemand anders laten zien tijdens een videochat en seksuele dingen gedaan tijdens een videochat (beide 6% jongens en 3% meisjes). De helft van de jongens en een kwart van de meisjes op mytylscholen heeft weleens naar porno gekeken. In vergelijking met jongeren die regulier onderwijs volgen, zien we dat minder jongens op mytylscholen ooit naar porno keken. Bij meisjes zijn hierin geen duidelijke verschillen. De opvattingen van jongeren op mytylscholen over porno zijn over het algemeen realistisch. De minderheid van de jongeren denkt dat je van porno leert wat seks is en wat je moet doen tijdens de seks. De meerderheid van de jongeren is van mening dat seks in porno niet hetzelfde is als echte seks.

Seksuele grensoverschrijding

Uit eerder onderzoek kwam naar voren dat dat het risico op seksueel misbruik en grensoverschrijding bij jongeren met een lichamelijke beperking groter is door hun afhankelijkheid van (veel verschillende) anderen en beperkte mogelijkheden om zichzelf te verdedigen (Van Berlo et al., 2011). De kwetsbaarheid voor seksuele grensoverschrijding die we op basis daarvan hadden verwacht, komt niet uit de resultaten naar voren. Jongeren op mytylscholen zijn in vergelijking met jongeren in het regulier onderwijs ongeveer even vaak gedwongen tot seksuele dingen (1-2% van de jongens en 9% van de meisjes). Daarbij hebben meisjes op mytylscholen juist minder vaak ervaringen met seks tegen de wil (22%) dan bij meisjes in de vergelijkingsgroep (38%), hoewel het verschil niet significant is. Bij jongens zijn de percentages heel vergelijkbaar (14% op mytylscholen, 10% in de reguliere groep). Door onze kleine en mogelijk niet geheel representatieve groep kunnen we niet uitsluiten dat deze cijfers een onderschatting geven van seksuele grensoverschrijding bij jongeren op mytylscholen. Ook zien we dat van de 66 jongeren die verzorging nodig hebben, er vijf aangeven dat tijdens lichamelijke verzorging hun borsten en/of geslachtsdelen weleens onnodig worden aangeraakt. Om die reden is en blijft aandacht voor seksuele weerbaarheid in deze groep jongeren belangrijk.

3.10.2 Beperkingen

Dit onderzoek had enkele beperkingen waar we rekening mee moeten houden bij het interpreteren van de resultaten.

Representativiteit

De steekproef in dit onderzoek is relatief klein, wat maakt dat de kans op vertekening van de resultaten door toevalligheden groter is. Daarnaast vroegen we in de wervingsprocedure aan de scholen om klassen op tenminste vmbo niveau op willekeurige wijze te selecteren. Leerlingen op mytylscholen die onderwijs volgen op het niveau van praktijkonderwijs zijn om die reden niet in de steekproef vertegenwoordigd. Ook hebben veel minder mytylscholen deelgenomen dan zijn benaderd. Sommige scholen wilden niet deelnemen, omdat het onderzoek mogelijk een te grote belasting vormde voor (een deel van) hun leerlingen. Hierdoor is het mogelijk dat er een selectiebias is opgetreden en dat de meest kwetsbare leerlingen ondervertegenwoordigd zijn. Om deze redenen is onze steekproef niet volledig representatief voor de populatie leerlingen op mytylscholen.

Toetsen van verschillen

Om beter zicht te krijgen op hoe de seksuele gezondheid van jongeren op mytylscholen zich verhoudt tot die van hun leeftijdsgenoten die regulier onderwijs volgen, hebben we de resultaten daar waar mogelijk vergeleken met de resultaten van het meest recent uitgevoerde 'Seks onder je 25e' onderzoek (De Graaf et al., 2017). Voor de vergelijking hebben we ervoor gekozen om elk van de respondenten te matchen met twee schoolgaande respondenten die hebben deelgenomen aan het reguliere onderzoek. Door de beperkte steekproefomvang was het vergelijken van gegevens die betrekking hebben op subgroepen (bijvoorbeeld jongeren met seksuele ervaringen) niet altijd goed mogelijk. Daarnaast zijn de respondenten in dit onderzoek enkel op basis van geslacht, leeftijd, herkomst en (meestal) opleidingsniveau gematcht. We kunnen daardoor niet uitsluiten dat de respondenten op andere belangrijke kenmerken (zoals religie) van elkaar verschillen, waardoor voorzichtigheid is geboden bij het vergelijken van de resultaten.

3.10.3 Conclusie

Concluderend blijkt uit dit onderzoek onder jongeren op mytylscholen dat zij, net als andere jongeren, verliefd worden en romantische relaties aangaan. Op seksueel gebied hebben zij op de meeste gebieden minder ervaring dan andere jongeren van hun leeftijd. Veel jongeren zijn nog niet bezig met of toe aan seks. De jongeren die wel seksueel actief zijn, beleven seks over het algemeen als positief. De bescherming tegen soa en ongeplande zwangerschap binnen de seksueel actieve groep is vergelijkbaar met jongeren op reguliere scholen. Vergeleken met jongeren op reguliere scholen geven jongeren op mytylscholen aan minder informatie over seksualiteit te hebben gekregen op school en op verschillende punten hebben ze ook minder kennis van seksualiteit, soa's en anticonceptie. Over seksualiteit met een beperking hebben de meeste jongeren op mytylscholen op school geen informatie gehad. Meer aandacht voor seksuele vorming is hier zeer gewenst. Hoewel deze jongeren in hun ervaringen met seks tegen de wil niet verschillen van reguliere scholen, maakt de afhankelijkheid van zorg hen wel kwetsbaar voor seksuele grensoverschrijding. Enkele jongeren geven aan dat hun borsten en/of geslachtsdelen weleens onnodig worden aangeraakt tijdens lichamelijke verzorging. Aandacht voor seksuele weerbaarheid in deze groep jongeren blijft daarom belangrijk.

4 Jongeren op cluster 4-scholen

4.1 Steekproef

4.1.1 Werving

Alle respondenten zijn geworven via cluster 4-scholen die voortgezet onderwijs bieden. Het uitgangspunt was om jongeren vanaf 12 jaar te werven. Alle cluster 4-scholen zijn benaderd met de vraag of zij wilden deelnemen. Gestreefd werd naar minimaal 4 deelnemende klassen per school; één in ieder leerjaar van 1 tot en met 4. Veel scholen deden met meer klassen mee. Scholen werd gevraagd om klassen willekeurig te selecteren voor deelname aan het onderzoek. In totaal hebben 774 vmbo+ respondenten van 28 verschillende scholen deelgenomen. Daarnaast hebben 248 pro respondenten van 20 verschillende scholen deelgenomen. Voor scholen die niet mee wilden werken was de reden meestal tijdgebrek.

4.1.2 Samenstelling steekproeven

De databestanden zijn eerst opgeschoond, dat wil zeggen dat respondenten waarvan er vermoedens waren dat hun antwoorden onvoldoende betrouwbaar waren, verwijderd werden. Dit zijn ten eerste jongeren die aan het einde van de vragenlijst aangaven niet alle antwoorden eerlijk te hebben ingevuld ($n=69$ vmbo+, $n=15$ pro). Daarnaast zijn respondenten verwijderd die twee of meer inconsistente⁶ of vreemde⁷ antwoorden hebben gegeven ($n=15$ vmbo+, $n=0$ pro) en zijn respondenten verwijderd die het grootste deel van de vragenlijst, waaronder de vragen naar seksuele ervaring, niet hebben ingevuld ($n=42$ vmbo+, $n=12$ pro). De jongens werden gekoppeld aan één identieke respondent en de meisjes aan twee identieke respondenten (op basis van geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en herkomst) uit het reguliere 'Seks onder je 25e' onderzoek. Tweeëndertig pro leerlingen konden op meerdere demografische kenmerken niet gematcht worden aan respondenten uit het reguliere onderzoek, en werden om deze reden niet meegenomen in de analyses. Het totale opgeschoonde vmbo+ databestand bevatte 618 respondenten en het pro databestand 189 respondenten.

In Tabel 4.1.2a is te zien hoe de vmbo+ steekproef na opschoning is samengesteld. De steekproef bevat meer jongens (82%) dan meisjes (18%). Het grootste deel van de jongeren is 13 tot en met 16 jaar oud (89%). Driekwart van de jongeren volgt onderwijs op vmbo-niveau (73%). Een kleiner deel van de jongeren volgt havo of vwo (19%) of mbo (6%). Van een deel van de jongeren weten we hun opleidingsniveau niet (1%), omdat zij alleen 'anders' invulden maar dit niet nader specificerden. Van de respondenten heeft 11% een niet-westerse herkomst⁸. Autismespectrumstoornissen (54%) en ADHD (36%) zijn de diagnoses die het vaakst bij de jongeren zijn vastgesteld. In Tabel 4.1.2b is te zien hoe de pro steekproef na opschoning is samengesteld. De steekproef bevat meer jongens (79%) dan meisjes (21%). Het grootste deel van de jongeren is 14 tot en met 17 jaar oud (89%). Van de jongeren heeft een kwart een niet-westerse herkomst⁴. Autismespectrumstoornissen (38%) en ADHD (28%) de diagnoses die het vaakst bij de jongeren zijn vastgesteld.

⁶ Bijvoorbeeld wanneer de respondent bij een vraag hoe oud hij/zij was bij een bepaalde gebeurtenis een hogere leeftijd aangaf dan zijn/haar eigen leeftijd.

⁷ Bijvoorbeeld grapjes of antwoorden die niet aansluiten bij de vraagstelling.

⁸ Bij jongeren met een niet-westerse herkomst is tenminste één van de ouders in een niet-westers land geboren (CBS). Wanneer het geboorteland van vader en moeder verschillend is, is het geboorteland van moeder leidend. Niet-Westerse landen zijn landen in Afrika, Latijns-Amerika of Azië (exclusief Indonesië en Japan), en Turkije.

Tabel 4.1.2a Samenstelling steekproef cluster 4 vmbo+

		Jongens (n=505)	Meisjes (n=113)
		%	%
Leeftijd	12 jaar	6	7
	13 jaar	22	16
	14 jaar	28	20
	15 jaar	26	28
	16 jaar	13	20
	17 jaar	4	5
	18 jaar	<1	4
	19 jaar	1	0
Onderwijsniveau	Vmbo	73	73
	Havo/vwo	20	17
	Mbo	6	10
	Niet bekend	1	1
Herkomst ¹	Westers	90	86
	Niet-Westers	10	14
Vastgestelde diagnose	Autismespectrumstoornis	57	42
	ADHD	38	24
	ODD/CD	5	10
	Depressie	2	13
	Trauma (PTSS)	2	8
	Angst (schoolfobie)	1	8
	Anders	13	18
	Weet niet	5	7
Geen	10	19	

Tabel 4.1.2b Samenstelling steekproef cluster 4 pro

		Jongens (n=149)	Meisjes (n=40)
		%	%
Leeftijd	12 jaar	2	0
	13 jaar	9	0
	14 jaar	15	15
	15 jaar	34	15
	16 jaar	27	45
	17 jaar	12	20
	18 jaar	2	3
	19 jaar	0	3
Herkomst ¹	Westers	76	70
	Niet-Westers	24	30
Vastgestelde diagnose	ADHD	40	30
	Autismespectrumstoornis	30	18
	ODD/CD	8	10
	Depressie	1	8
	Trauma (PTSS)	1	15
	Angst (schoolfobie)	1	10
	Anders	5	13
	Weet niet	13	18
Geen	29	20	

4.2 Ervaringen met liefde en seks

Aan de jongeren is gevraagd of ze wel eens verliefd zijn geweest en of ze wel eens verkering hebben gehad. Ook voor masturbatie en verschillende vormen van seks met een partner (van zoenen tot anale seks) is nagegaan of ze dit wel eens gedaan hebben. Aan de jongeren die ervaring hebben met seks is gevraagd naar het aantal sekspartners dat zij hebben gehad, de context en evaluatie van de eerste keer en de context waarin de seks met de laatste partner plaatsvond. Ook vroegen we deze jongeren naar hun ervaringen met betaalde seks en ruilseks.

4.2.1 Ervaring met liefde en seks

In Tabel 4.2.1a is te zien dat meer dan vier op de vijf de vmbo+ jongeren op cluster 4-scholen weleens verliefd is geweest. Ook heeft de meerderheid van de jongens (62%) en meisjes (83%) weleens verkering gehad, meisjes vaker dan jongens. Jongens in de vmbo+ groep hebben vaker ervaring met masturberen (58%) dan meisjes (50%). Meisjes in de vmbo+ groep hebben daarentegen vaker ervaring met zoenen en alle andere vormen van seks dan jongens. Zo heeft 61% van de meisjes ervaring met tongzoenen, tegenover 36% van de jongens. Meisjes op cluster 4 van het VSO hebben daarnaast ook vaker ervaring met zowel soloseks als seks met een partner dan meisjes die vmbo+ niveau volgen in het regulier onderwijs. Een op de drie meisjes op cluster 4 heeft bijvoorbeeld ervaring met orale seks en geslachtsgemeenschap, tegenover een op de zes meisjes op reguliere scholen. Deze verschillen zijn voor masturberen, zoenen en manuele seks ook significant onder 12 tot en met 14-jarige meisjes en voor manuele, orale en vaginale seks ook in de groep 15 tot en met 17 jarige meisjes (Tabel 4.2.1b).

Tabel 4.2.1a Ervaring met liefde en seks bij vmbo+ jongeren (%)

	Jongens		Meisjes	
	Cluster 4 (n=504)	Regulier (n=505)	Cluster 4 (n=113)	Regulier (n=226)
Verliefd	82	85	89	86
Verkering	62	63	83 ^{1,2}	66
Masturberen	58	60	50 ²	21
Tongzoenen	36	42	61 ¹	49
Voelen/strelen	36	32	52 ^{1,2}	33
Manuele seks	27	20	47 ^{1,2}	24
Orale seks	17	13	35 ^{1,2}	17
Geslachtsgemeenschap	18	13	35 ^{1,2}	16
Anale seks	5	3	12 ^{1,2}	3

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.

Tabel 4.2.1b Ervaring met liefde en seks bij vmbo+ jongeren, uitgesplitst in leeftijdsgroepen (%)

	Jongens				Meisjes			
	12-14 jaar		15-17 jaar		12-14 jaar		15-17 jaar	
	CL4 (n=285)	Regulier (n=285)	CL4 (n=214)	Regulier (n=215)	CL4 (n=48)	Regulier (n=96)	CL4 (n=61)	Regulier (n=122)
Verliefd	81	85	83	85	83	81	92	84
Verkering	63	61	62	67	77	56	87 ¹	73
Masturberen	50	47	68	75	37 ²	8	57	29
Tongzoenen	28	29	46	56	46 ²	24	71 ¹	66
Voelen/strelen	26	19	49	47	31	13	66	47
Manuele seks	17	12	39	30	27 ²	8	59 ^{1,2}	34
Orale seks	9	6	26	22	12	5	49 ^{1,2}	25
Anale seks	3	2	7	4	6	0	16	7
Geslachts- gemeenschap	10	7	27	19	12	4	49 ^{1,2}	24

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.

In Tabel 4.2.1c is te zien dat, net als in de vmbo+ groep, meer dan vier op de vijf pro jongeren op cluster 4-scholen weleens verliefd is geweest. Ook hebben de meeste jongens (74%) en meisjes (85%) weleens verkering gehad. Bij de pro jongeren zien we wat betreft zoenen en seks geen significante verschillen tussen jongens en meisjes, maar wel valt op dat relatief veel jongeren hier ervaring mee hebben. Zo heeft driekwart van de jongeren ervaring met tongzoenen, hebben drie op de vijf jongeren ervaring met voelen/strelen, heeft de helft van de jongeren ervaring met manuele seks, twee op de vijf jongeren ervaring met orale seks en bijna de helft van de jongeren ervaring met geslachtsgemeenschap. Jongens in de pro groep hebben vaker ervaring met manuele seks, orale seks en geslachtsgemeenschap dan jongens in het reguliere praktijkonderwijs. Bij meisjes zijn de verschillen niet significant, maar dat heeft waarschijnlijk (ook) te maken met de beperkte omvang van de groep meisjes.

Tabel 4.2.1c Ervaring met liefde en seks bij pro jongeren (%)

	Jongens		Meisjes	
	Cluster 4 (n=149)	Regulier (n=149)	Cluster 4 (n=40)	Regulier (n=79)
Verliefd	80	85	87	91
Verkering	74	71	85	68
Tongzoenen	75	77	78	68
Voelen/strelen	58	44	63	42
Manuele seks	52 ²	31	50	28
Orale seks	38 ²	20	42	23
Geslachtsgemeenschap	48 ²	26	48	29

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.

4.2.2 De eerste keer

Van de vmbo+ jongeren in het cluster 4 onderwijs die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap hadden de meeste (77% jongens, 80% meisjes) een relatie met hun eerste sekspartner (Tabel 4.2.2a). Voor veel jongeren (42% jongens, 65% meisjes) kwam de eerste keer geslachtsgemeenschap volledig onverwacht. De meeste jongens (79%) vonden hun eerste keer geslachtsgemeenschap fijn. Meisjes vonden hun eerste keer minder vaak fijn (35%) en vaker vervelend (25%) dan jongens. De context en beleving van de eerste keer geslachtsgemeenschap van vmbo+ jongeren op het cluster 4 onderwijs verschillen niet van die van vmbo+ jongeren op reguliere scholen.

Tabel 4.2.2a Context en beleving van de eerste keer geslachtsgemeenschap van vmbo+ jongeren (%)

		Jongens		Meisjes	
		Cluster 4 (n=79)	Regulier (n=60)	Cluster 4 (n=34)	Regulier (n=36)
Relatie eerste partner	Ja	77	68	80	82
	Onverwacht	42	44	65	39
Eerste keer	Wist dat het binnenkort zou gebeuren, maar op die dag onverwacht	43	39	21	44
	Wist dat het die dag zou gebeuren	15	17	14	17
Beleving	Fijn	79	86	35 ¹	47
	Gewoon	17	9	30 ¹	44
	Vervelend	4	5	35 ¹	25

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.

Bij de meisjes die onderwijs volgen op pro niveau is de groep die ervaring heeft met geslachtsgemeenschap te klein (n=19) om betrouwbare gegevens te kunnen geven over de beleving en context van de eerste keer. Twee van de drie pro jongens in het cluster 4 onderwijs hadden een

relatie met hun eerste sekspartner en vonden hun eerste keer geslachtsgemeenschap fijn (Tabel 2.2.2.). Hierin verschillen ze niet van die van pro jongeren op reguliere scholen.

Tabel 4.2.2b Context en beleving van de eerste keer geslachtsgemeenschap van pro jongens (%)

		Jongens	
		Cluster 4 (n=69)	Regulier (n=39)
Relatie eerste partner	Ja	63	67
Beleving	Fijn	69	69
	Gewoon	26	31
	Vervelend	4	0

¹Significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.

4.2.3 Aantal sekspartners

Aan de vmbo+ jongeren in het cluster 4 onderwijs vroegen we met hoeveel verschillen personen zij geslachtsgemeenschap, orale seks en/of anale seks hebben gehad. In Tabel 4.2.3a is te zien dat meisjes vaker meerdere verschillende sekspartners hebben gehad dan jongens. Wanneer we het aantal sekspartners van vmbo+ jongeren op het cluster 4 onderwijs vergelijken met het aantal sekspartners van vmbo+ jongeren op reguliere scholen zien we geen significante verschillen.

Tabel 4.2.3a Aantal sekspartners (geslachtsgemeenschap, orale en/of anale seks) bij vmbo+ jongeren (%)

	Jongens		Meisjes	
	Cluster 4 (n=505)	Regulier (n=505)	Cluster 4 (n=113)	Regulier (n=226)
Geen	81	86	64 ¹	82
Een	7	7	10	11
Twee of drie	8	5	13 ¹	5
Vier of meer	5	3	13 ¹	3

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.

In Tabel 4.2.3b is te zien dat een kwart van de jongens die cluster 4 onderwijs volgen op pro niveau vier of meer verschillende sekspartners heeft gehad. Hiermee hebben ze meer sekspartners dan pro jongens op reguliere scholen. Bij de meisjes waren de groepen met een sekspartner (18%), twee of drie sekspartners (18%) of vier of meer sekspartners (15%) ongeveer even groot.

Tabel 4.2.3b Aantal sekspartners (geslachtsgemeenschap) bij pro jongeren (%)

	Jongens		Meisjes	
	Cluster 4 (n=146)	Regulier (n=149)	Cluster 4 (n=40)	Regulier (n=79)
Geen	53 ²	75	53*	72
Een	12	11	18*	10
Twee of drie	11	7	15*	8
Vier of meer	24 ²	8	15*	10

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs. *Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

4.2.4 Seks met de laatste partner

Beleving seks met laatste partner

De vmbo+ jongeren die ervaring hebben met voelen en strelen of verdergaande vormen van seks vroegen we naar hun beleving van seks met de laatste partner. In Tabel 4.2.4a is te zien dat vmbo+ jongeren seks over het algemeen als positief beleven. Zo geeft het grootste deel van de jongens aan seks vaak of altijd fijn te vinden (63%), nooit dingen te doen die zij niet willen (89%) en nooit onzeker

te zijn over hun uiterlijk (73%). Daarentegen zijn er ook jongens die seks niet (altijd) positief beleven. Een op de vijf jongens geeft aan seks nooit fijn te vinden, een kwart voelt zich nooit opgewonden en een derde laat nooit weten wat hij lekker vindt.

Bij de meisjes zien we, net al bij de jongens, dat het merendeel seks vaak of altijd fijn te vindt (71%) en nooit dingen doet die zij niet willen (85%). Een deel van de meisjes beleeft seks niet (altijd) positief. Zo laat een op de vijf nooit weten wat zij fijn vindt en voelt een op de tien zich nooit fijn. Meisjes zijn vaker onzeker over hoe zij eruit zien (39% vaak of altijd) en bang iets niet goed te doen (31% vaak of altijd) dan jongens (respectievelijk 8% en 10% vaak of altijd). Wanneer we de beleving van seks met de laatste partner vergelijken tussen vmbo+ jongeren op het cluster 4 onderwijs en op reguliere scholen, zien we globaal hetzelfde beeld. Wel zien we dat jongens op het cluster 4 onderwijs zich vaker nooit opgewonden voelen dan jongens op reguliere scholen (Tabel 4.2.4a).

Tabel 4.2.4a Beleving seks met laatste partner bij vmbo+ jongeren (%)

	Jongens						Meisjes					
	Cluster 4 (n=187)			Regulier (n=165)			Cluster 4 (n=59)			Regulier (n=75)		
	Nooit	Weleens of regelmatig	Vaak of altijd	Nooit	Weleens of regelmatig	Vaak of altijd	Nooit	Weleens of regelmatig	Vaak of altijd	Nooit	Weleens of regelmatig	Vaak of altijd
Ik voelde me fijn	21	16	63	13	26	62	10	19	71	8	24	68
Ik voelde me opgewonden	25 ²	17 ²	58	12	28	60	17	19	64	13	22	64
Ik liet weten wat ik lekker vond	34	19	47	30	27	44	19	22	59	27	28	45
Ik had weinig te zeggen over wat er gebeurde	63	23	15	65	18	17	54	25	20	73	19	8
Ik deed dingen die ik niet wilde	89	6	5	86	6	8	85	7	9	83*	16*	1*
Ik vroeg aan de ander wat hij/zij lekker vond	34	27	39	38	25	38	34	34	32	39	35	27
Ik deed dingen die de ander niet wilde	90	6	3	89	7	5	93	5	2	95*	4*	1*
Ik voelde me onzeker over hoe ik eruit zag	73	19	8	70	21	9	27 ¹	24	39 ¹	37	39	24
Ik was bang dat ik iets niet goed deed	65	25	10	54	33	13	42 ¹	27	31 ¹	32	41	27

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.

Type laatste sekspartner

Aan vmbo+ jongeren die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap, orale seks en/of anale seks vroegen we of zij met hun laatste partner een relatie hadden of dat dit een losse partner was. De meerderheid van de vmbo+ jongeren had een relatie met hun laatste sekspartner (Tabel 4.2.4b). Voor een kwart van de jongens en een op de veertien meisjes was hun laatste sekspartner een losse partner met wie zij vaker seks hadden. Voor een op de zes a zeven jongens en meisjes was hun laatste sekspartner een onenightstand. Vmbo+ jongens op het cluster 4 onderwijs verschillen op dit punt niet significant van jongens op reguliere scholen. Bij de vmbo+ meisjes zijn de groepen te klein om verschillen te kunnen toetsen (Tabel 4.2.4b).

Tabel 4.2.4b Type laatste sekspartner bij vmbo+ jongeren (%)

	Jongens		Meisjes	
	Cluster 4 (n=104)	Regulier (n=79)	Cluster 4 (n=42)	Regulier (n=44)
Onenightstand	14	27	2*	16
Losse partner vaker seks	25	14	7*	11
Vaste partner 1 keer seks	18	13	21*	11
Vaste partner vaker seks	42	47	69*	61

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.*Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

4.2.5 Ervaringen met betaalde seks en ruilseks

We vroegen vmbo+ jongeren naar hun ervaringen met betaalde seks en ruilseks. Zeer weinig van de jongens en geen van de meisjes hebben hier ervaring mee (Tabel 4.2.5). Bij jongeren in het regulier onderwijs zien we een vergelijkbaar beeld.

Tabel 4.2.5 Ervaring met betaalde seks en ruilseks bij vmbo+ jongeren (% minstens een keer)

	Jongens		Meisjes	
	Cluster 4 (n=499)	Regulier (n=501)	Cluster 4 (n=113)	Regulier (n=226)
Iemand betaald voor seks	1*	0	0*	0
Iemand anders iets gegeven voor seks	1*	<1	0*	0
Geld gekregen voor seks	<1*	0	0*	0
Iets anders gekregen voor seks	<1*	<1	0*	0

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs. *Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

4.3 Opvattingen en gevoelens

We hebben de jongeren gevraagd naar hun opvattingen over seks, genderrollen en homoseksualiteit. Ook vroegen we hen of zij vinden dat ze toe zijn aan seks. Aan jongeren die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap, orale seks en/of anale seks is gevraagd naar hun motieven om aan seks te doen. Aan de jongeren die hier geen ervaring mee hebben, is gevraagd naar hun motieven om (nog) niet aan seks te doen. Daarnaast vroegen we alle jongeren in hoeverre ze tevreden zijn hun lichaam.

4.3.1 Opvattingen over seks

In Tabel 4.3.1 is te zien dat de meeste vmbo+ jongeren op cluster 4-scholen het goedkeuren als een jongen en een meisje geslachtsgemeenschap hebben voor het huwelijk, bij verkering en bij verliefdheid. Geslachtsgemeenschap zonder verliefdheid wordt daarentegen door de minderheid van de jongens (40%) en meisjes goedgekeurd (35%). Bij vmbo+ jongeren die regulier onderwijs volgen zien we een vergelijkbaar beeld. Meisjes op cluster 4-scholen keuren seks zonder verliefdheid wel iets vaker goed dan hun leeftijdgenoten op reguliere scholen.

Tabel 4.3.1 Goedkeuring van geslachtsgemeenschap bij vmbo+ jongeren (%)

	Jongens		Meisjes	
	Cluster 4 (n=505)	Regulier (n=505)	Cluster 4 (n=113)	Regulier (n=226)
Voor het huwelijk	83	88	85	80
Bij verkering	86	89	87	84
Bij verliefdheid	78	82	75	72
Zonder verliefdheid	40	43	35 ²	26

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.

4.3.2 Opvattingen over genderrollen

In Tabel 4.3.2 is te zien dat het grootste deel van de vmbo+ meisjes op cluster 4 onderwijs het goedkeurt als een jongen zich meisjesachtig gedraagt (85%) of als een meisje zich jongensachtig gedraagt (89%). Vmbo+ jongens op cluster 4 onderwijs keuren dit minder vaak goed dan meisjes. Ongeveer een kwart van de jongens keurt jongensachtig gedrag van meisjes en meisjesachtig gedrag van jongens niet goed. De meeste jongeren vinden versieren prima en maken hierin geen onderscheid tussen jongens en meisjes. Ongeveer de helft van de jongens keurt het goed als een jongen seks heeft met veel verschillende meisjes of als een meisje seks heeft met veel verschillende jongens. Ongeveer een kwart van de meisjes keurt seks met veel verschillende partners goed. We zien hierin vrijwel geen verschillen met vmbo+ jongeren die regulier onderwijs volgen.

Tabel 4.3.2 Opvattingen over genderrollen bij vmbo+ jongeren (% goedkeuren)

	Jongens		Meisjes	
	Cluster 4 (n=505)	Regulier (n=505)	Cluster 4 (n=113)	Regulier (n=226)
Een meisje dat een jongen versiert	96	97	92	94
Een jongen die een meisje versiert	98	98	99*	98
Een meisje dat seks heeft met veel verschillende jongens	45	46	24 ¹	23
Een jongen die seks heeft met veel verschillende meisjes	52	52	22 ¹	23
Een meisje dat zich jongensachtig gedraagt	77	76	89 ¹	90
Een jongen die zich meisjesachtig gedraagt	73	73	85 ¹	89

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.

4.3.3 Opvattingen over homoseksualiteit

In Tabel 4.3.3 is te zien dat de meeste vmbo+ jongeren op cluster 4-scholen het goedkeuren wanneer een jongen en een meisje op straat met elkaar zoenen. Hoewel het merendeel van de jongeren het goedkeurt wanneer twee jongens of twee meisjes op straat met elkaar zoenen, zien we wel dat minder jongeren dit goedkeuren dan wanneer het een jongen met een meisje betreft. Twee meisjes die met elkaar zoenen op straat wordt door 10% van de jongens en 14% van de meisjes niet goedgekeurd. Twee jongens die met elkaar zoenen op straat wordt door 28% van de jongens en 19% van de meisjes niet goedgekeurd. Deze gegevens wijzen erop dat er bij een deel van de jongeren een negatievere opvatting over homoseksualiteit dan over heteroseksualiteit bestaat. Vmbo+ jongeren op cluster 4 verschillen in dit opzicht niet van vmbo+ jongeren die regulier onderwijs volgen.

Tabel 4.3.3 Opvattingen over homoseksualiteit bij vmbo+ jongeren (% goedkeuren)

	Jongens		Meisjes	
	Cluster 4 (n=505)	Regulier (n=505)	Cluster 4 (n=113)	Regulier (n=226)
Twee meisjes die met elkaar zoenen op straat	90	87	86	86
Twee jongens die met elkaar zoenen op straat	72	68	81	86
Een jongen en een meisje die met elkaar zoenen op straat	96	97	94	98

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.

4.3.4 Motieven om wel of geen seks te hebben

Nog niet toe zijn aan seks

Van de vmbo+ jongeren op cluster 4-scholen is 56% van de jongens en 67% van de meisjes het (helemaal) eens met de stelling 'ik ben nog niet toe aan seks'. Van de cluster 4 pro jongeren geeft 25% van de jongens en 58% van de meisjes aan dat het (een beetje) klopt dat zij nog niet toe te zijn aan seks. Jongens en meisjes op het cluster 4 onderwijs verschillen hierin niet significant van jongens (59% vmbo+, 44% pro) en meisjes (67% vmbo+, 58% pro) die regulier onderwijs volgen.

Motieven om niet aan seks toe doen

De vmbo+ jongeren op cluster 4 die (nog) geen ervaring hebben met geslachtsgemeenschap, orale seks en/of anale seks vroegen we naar hun motieven om niet aan seks te doen. In Tabel 4.3.4a is te zien welke redenen deze jongeren gaven. Zichzelf te jong vinden voor seks is de meeste genoemde reden om niet aan seks te doen (62% meisjes, 51% jongens). Ook de redenen 'ik wil eerst een tijdje verkering hebben (28% jongens, 26% meisjes), 'het is gewoon nog niet gebeurd' (38% jongens, 25% meisjes), 'ik heb daar (nog) geen zin in' (26% jongens, 41% meisjes) en 'ik wil eerst verliefd zijn' (22% jongens, 14% meisjes) worden door relatief veel jongeren genoemd. Eerst getrouwd willen zijn, geen seks mogen hebben van ouders of van het geloof worden door de jongens en meisjes het minst vaak genoemd. Meisjes (22%) geven vaker aan dan jongens (11%) niet aan seks te doen om een zwangerschap te voorkomen, omdat ze dat (een beetje) eng vinden (26% meisjes, 12% jongens) en omdat er nog niemand was met wie ze dat wilde (26% meisjes, 14% jongens). Vmbo+ jongeren op cluster 4-scholen verschillen in hun motieven om niet aan seks te doen nauwelijks van vmbo+

jongeren op reguliere scholen, alleen geven jongens op reguliere scholen vaker aan zichzelf nog te jong te vinden voor seks dan jongens op cluster 4-scholen.

Tabel 4.3.4a Motieven om niet aan seks te doen bij vmbo+ jongeren (%)

	Jongens		Meisjes	
	Cluster 4 (n=394)	Regulier (n=426)	Cluster 4 (n=69)	Regulier (n=182)
Ik vind mezelf nog te jong	51 ²	61	62	75
Het is gewoon nog niet gebeurd	38	41	25	30
Ik heb daar (nog) geen zin in	26	19	41	34
Ik wil eerst verliefd zijn	22	21	15	22
Ik wil eerst een tijdje verkering hebben	28	26	26	39
Ik wil eerst getrouwd zijn	6	7	15	14
Ik wil een zwangerschap voorkomen	11	10	22 ¹	19
Ik vind dat (een beetje) eng	12	7	26 ¹	22
Er was nog nooit iemand met wie ik dat wilde	14	11	26 ¹	22
Het mag niet van mijn ouders of van mijn geloof	5	3	10	9

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.*Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

Motieven om wel aan seks te doen

De vmbo+ jongeren op cluster 4-scholen die ervaring met geslachtsgemeenschap, orale seks en/of anale seks vroegen we naar hun motieven om aan seks te doen. De motieven die de jongeren hiervoor noemen zijn divers (Tabel 4.3.4b). De reden 'omdat ik verliefd ben' wordt door veel van de jongeren (84% jongens, 96% meisjes) genoemd. Ook andere relatiegerichte redenen, zoals seks hebben om liefde laten zien (82% jongens, 86% meisjes), om de ander een plezier te doen (81% jongens, 77% meisjes) en om heel dicht bij de ander te zijn worden door veel van de jongeren genoemd. Dit laatste motief wordt vaker door meisjes (89%) dan door jongens (64%) genoemd. De meeste jongeren noemen ook een lustgericht motief: negen op de tien jongens en meisjes noemen 'ik was opgewonden' als reden om seks te hebben. Ook de redenen 'omdat ik het fijn vind' (91% jongens, 96% meisjes), 'om de ander te laten genieten' (89% jongens, 84% meisjes) en 'omdat ik het spannend vind' (64% jongens, 77% meisjes) worden veel genoemd. Angst om de ander te verliezen wordt het minst vaak genoemd (28% jongens, 34% meisjes). Vmbo+ jongeren op cluster 4-scholen verschillen in dit opzicht nauwelijks van vmbo+ jongeren op reguliere scholen. Ook bij jongeren op reguliere scholen is verliefdheid een belangrijk motief om aan seks te doen en worden zowel relatie- als lustgerichte motieven vaak genoemd. Het enige verschil dat we zien is dat jongens op het cluster 4 onderwijs minder vaak zeggen dat ze seks hebben omdat het spannend is dan jongens op reguliere scholen.

Tabel 4.3.4b Motieven om seks te hebben bij vmbo+ jongeren (%)

	Jongens		Meisjes	
	Cluster 4 (n=109)	Regulier (n=79)	Cluster 4 (n=44)	Regulier (n=44)
Om heel dicht bij de ander te zijn	64	77	89 ¹	95*
Omdat ik me opgewonden voel	92	91	91	96*
Omdat ik het spannend vind	64 ²	86	77	89
Omdat ik het fijn vind	91	95	96	98*
Om de ander te laten genieten	89	91	84	93
Omdat ik verliefd ben	84	91	96	98
Om mijn liefde te laten zien	82	85	86	96*
Om de ander een plezier te doen	81	81	77	82
Om de ander niet te verliezen	28	40	34	27

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.*Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

4.3.5 Tevredenheid met het lichaam

Aan de vmbo+ jongeren op cluster 4-scholen is gevraagd hoe tevreden zij zijn met verschillende lichaamsdelen en hun uiterlijk in het algemeen. Aan de pro jongeren op cluster 4-scholen is gevraagd in hoeverre zij zichzelf knap vinden en of ze zichzelf te dun of te dik vinden.

Van de vmbo+ jongeren op cluster 4-scholen is twee derde van de jongens en de helft van de meisjes tevreden over hun uiterlijk in het algemeen (Tabel 4.3.5a). Meisjes zijn vaker ontevreden over hun uiterlijk in het algemeen (25%) dan jongens (11%), maar ook over hun gezicht, billen, buik, geslachtsdelen en figuur. Jongeren die cluster 4 onderwijs volgen op vmbo+ niveau hebben op verschillende punten een minder positief lichaamsbeeld dan vmbo+ jongeren die regulier onderwijs volgen. Vergeleken met hun seksegenoten op reguliere scholen zijn jongens minder tevreden over gezicht, buik, borstkas en uiterlijk in het algemeen en meisjes over hun gezicht, borsten en figuur.

Tabel 4.3.5a Tevredenheid met het lichaam bij vmbo+ jongeren (%)

	Jongens						Meisjes					
	Cluster 4 (n=495)			Regulier (n=505)			Cluster 4 (n=109)			Regulier (n=226)		
	(Heel) tevrede	Neutraal	(Heel) ontevreden	(Heel) tevrede	Neutraal	(Heel) ontevreden	(Heel) tevrede	Neutraal	(Heel) ontevreden	(Heel) tevrede	Neutraal	(Heel) ontevreden
Gezicht	68	20	12 ²	73	22	5	52 ¹	21 ²	27 ^{1,2}	58	32	10
Billen	57	35	8	64	31	5	57	23 ¹	20 ¹	54	31	14
Buik	52 ²	26	23 ²	62	22	16	37 ¹	18	45 ¹	41	25	34
Borsten/borstkas	59 ²	23	17 ²	68	20	12	50	22	28 ²	54	32	14
Geslachtsdelen	68	24	8	74	21	5	51 ¹	29	19 ¹	51	31	17
Figuur	62 ²	25 ²	12	73	18	9	50 ¹	18 ²	32 ^{1,2}	50	31	18
Uiterlijk algemeen	68 ²	21	11 ²	77	18	5	49 ¹	27	25 ¹	55	33	12

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.

Onder jongeren die cluster 4 onderwijs volgen op pro-niveau vindt 15% van de jongens en 28% van de meisjes zichzelf niet knap (Tabel 4.3.5b). Een ongeveer even deel van de jongens (18%) en meisjes (30%) vindt zichzelf te dik of te dun. Hierin verschillen zij niet significant van jongeren op reguliere scholen.

Tabel 4.3.5b Tevredenheid met het lichaam bij pro jongeren (%)

	Jongens						Meisjes									
	Cluster 4 (n=145)			Regulier (n=149)			Cluster 4 (n=40)			Regulier (n=79)						
	Klopt	Klopt een beetje	Klopt niet	Weet niet	Klopt	Klopt een beetje	Klopt niet	Weet niet	Klopt	Klopt een beetje	Klopt niet	Weet niet				
Ik vind mezelf knap	32	36	17	15	32	31	17	21	22	45	28	5	15	32	28	25
Ik vind mezelf te dik of te dun	18	22	46	14	13	15	56	16	30	33	35	3	28	25	19	18

¹Significant verschil tussen jongens en meisjes op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.

4.4 Seksuele oriëntatie

We hebben de jongeren gevraagd of zij ooit verliefd zijn geweest op iemand van hetzelfde geslacht. Ook vroegen we of zij zich aangetrokken voelen tot de eigen en/of andere sekse en of zij zichzelf benoemen als heteroseksueel, homoseksueel of biseksueel. Aan de pro-jongeren is alleen gevraagd of ze verliefd zijn geweest op meisjes, jongens of allebei.

In Tabel 4.4a is te zien dat op cluster 4-scholen weinig vmbo+ jongens (3%) weleens verliefd zijn geweest op iemand van hetzelfde geslacht. Meer meisjes zijn weleens verliefd geweest op een seksegenoot (14%). Ook in de pro groep zien we dat meisjes (18%) vaker dan jongens (3%) weleens verliefd zijn geweest op een seksegenoot (niet in tabel).

Tabel 4.4a Seksuele oriëntatie van vmbo+ jongeren (%)

		Jongens		Meisjes	
		Cluster 4 (n=505)	Regulier (n=505)	Cluster 4 (n=113)	Regulier (n=226)
Ooit verliefd geweest op zelfde geslacht	Ja	3	1	14 ^{1,2}	2
	Uitsluitend andere	86*	97	74*	93
Aantrekking	Beide	4*	1	14*	4
	Uitsluitend eigen	<1*	<1	1*	1
	Geen van beide	2*	<1	2*	<1
	Weet nog niet	6*	1	9*	1
	Heteroseksueel	77*	82	63*	84
Zelfbenoeming	Homoseksueel/lesbisch	<1*	1	<1*	<1
	Biseksueel	4*	1	10*	1
	Dat weet ik nog niet	5*	5	11*	4
	Weet niet wat deze woorden betekenen	9*	9	9*	9
	Anders	4*	2	6*	1

¹Significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.

Van de vmbo+ jongeren geven zes van de zeven jongens en driekwart van de meisjes aan zich uitsluitend aangetrokken te voelen tot het andere geslacht. Veel minder jongeren voelen zich uitsluitend aangetrokken tot het eigen geslacht (<1% jongens, 1% meisjes) of tot beide seksen (4% jongens, 14% meisjes). Van de vmbo+ jongeren benoemt driekwart van de jongens en twee derde van meisjes zichzelf als heteroseksueel. Een op de 20 jongens en een op de 10 meisjes noemt zichzelf biseksueel en een even groot deel weet nog niet hoe ze zichzelf benoemen. Minder dan 1% van de jongens en meisjes noemt zichzelf homoseksueel.

Wanneer we de seksuele oriëntatie van jongeren op het cluster 4 onderwijs vergelijken met die van jongeren die regulier onderwijs volgen, zien we dat vmbo+ meisjes op cluster 4-scholen vaker ooit verliefd zijn geweest op iemand van hetzelfde geslacht dan meisjes op reguliere scholen (Tabel 4.4a). In de pro groep is dit verschil tussen meisjes in het cluster 4 onderwijs (18%) en meisjes in het reguliere praktijkonderwijs (5%) niet significant. Bij jongens en voor aantrekking en zelfbenoeming zien we globaal hetzelfde beeld bij vmbo+ jongeren in het cluster 4 onderwijs als bij vmbo+ jongeren in het regulier onderwijs. Een ruime meerderheid van de jongeren voelt zich uitsluitend aangetrokken tot het andere geslacht en benoemt zichzelf als heteroseksueel.

4.5 Beschermingsgedrag

De jongeren met seksuele ervaring vroegen we of zij zich beschermen tegen soa's door het gebruiken van condooms. Ook vroegen we de jongeren naar hun ervaringen met soa-tests. Daarnaast vroegen we de jongeren naar hun anticonceptiegebruik en vroegen we hen of ze te maken hebben gehad met een zwangerschap. Tenslotte vroegen we hoe de jongeren denken over een zwangerschap op dit moment in hun leven.

4.5.1 Condoomgebruik en testen

Aan de vmbo+ jongeren op cluster 4-scholen die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap vroegen we of zij de eerste keer een condoom hebben gebruikt. Aan de jongeren die orale seks, geslachtsgemeenschap en/of anale seks hebben gehad is gevraagd of zij met hun laatste partner en

bij de laatste keer seks een condoom hebben gebruikt. Bij de eerste keer geslachtsgemeenschap werd bij 58% van de jongens en 52% van de meisjes een condoom gebruikt. Met hun laatste sekspartner gebruikte de helft van de jongens en een derde van de meisjes altijd een condoom. Bij de laatste keer seks werd door ruim de helft van de jongens en een derde van de meisjes een condoom gebruikt (Tabel 4.6.1a).

Redenen om geen of niet altijd condooms te gebruiken die het vaakst genoemd zijn, zijn het al gebruiken van een ander voorbehoedsmiddel (64%) en elkaar vertrouwen (46%). Ook de redenen "met een condoom is het minder lekker" (41%), "we hadden al lang een vaste relatie" (29%) en "we hadden geen condooms bij ons" (21%) worden relatief vaak genoemd. Deze jongeren verschillen wat betreft condoomgebruik en redenen om geen condooms te gebruiken niet significant van jongeren die regulier onderwijs volgen.

Tabel 4.6.1a Condoomgebruik van vmbo+ jongeren (%)

		Jongens		Meisjes	
		Cluster 4 (n=86)	Regulier (n=64)	Cluster 4 (n=33)	Regulier (n=34)
Condoomgebruik bij eerste keer	Ja	58	77	52	61
Condoomgebruik laatste sekspartner	Ja, altijd	48	57	32	29
	Soms wel, soms niet	20	16	21	27
	Begin wel, later niet meer	12	13	21	18
	Nee, nooit	20	15	26	27
Condoomgebruik laatste keer seks	Ja	56	61	34	38

¹Significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs. *Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

Aan de pro jongeren op cluster 4-scholen die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap vroegen we of zij bij hun eerste keer en bij de laatste keer seks een condoom hebben gebruikt. Bij de eerste keer geslachtsgemeenschap heeft 63% van de jongens een condoom gebruikt en bij de laatste keer geslachtsgemeenschap 55% (Tabel 4.6.1b). Bij de pro meisjes is de groep te klein ($n=19$) om betrouwbare gegevens te kunnen geven. Ook tussen pro jongens in het cluster 4 onderwijs en pro jongens die regulier onderwijs volgens zien we geen significante verschillen in condoomgebruik of motieven om geen condooms te gebruiken. Redenen om geen of niet altijd condooms te gebruiken die het vaakst door de pro jongeren genoemd worden zijn "we gebruikten al de pil of iets anders" (46%), "we hadden een relatie (32%) en "we hadden geen condoom bij ons" (21%).

Tabel 4.6.1b Condoomgebruik van pro jongens (%)

	Jongens	
	Cluster 4 (n=70)	Regulier (n=39)
Condoomgebruik bij eerste keer	63	67
Condoomgebruik laatste keer seks	55	67

¹Significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs. *Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

Maar een klein deel van de vmbo+ jongeren (10 jongens en 8 meisjes) hebben eerst wel condooms gebruikt met hun laatste sekspartner, maar zijn hier later mee gestopt. Vanwege deze kleine aantallen kunnen we geen betrouwbare uitspraken doen over het aandeel jongeren dat zich bij stoppen met condooms liet testen. Wel heeft 4% van de vmbo+ jongens en 14% van de vmbo+ meisjes ooit een soa-test gedaan. Bij jongeren die cluster 4 onderwijs volgen op pro-niveau is dat 25% van de meisjes en 8% van de jongens. Zowel op vmbo+ als op pro laten significant meer meisjes dan jongens zich testen. Ook deden meer vmbo+ meisjes in het cluster 4 onderwijs (14%) een soa-

test dan vmbo+ meisjes in het regulier onderwijs (3%). Bij jongens en pro meisjes zien we geen significante verschillen met het reguliere onderwijs.

4.5.2 Anticonceptiegebruik en zwangerschap

Van de vmbo+ jongeren op cluster 4 die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap gebruikten de meeste bij hun eerste keer anticonceptie. In Tabel 4.6.2a is te zien dat bijna een op de vier jongens en een op de vijf meisjes de eerste keer niets gebruikten om zichzelf tegen een zwangerschap te beschermen. Bij de laatste partner gebruikten twee op de vijf jongens en een op vijf meisjes niet altijd anticonceptie. De meeste vmbo+ jongeren (70% jongens, 81% meisjes) zouden een zwangerschap op dit moment (erg) vervelend vinden. Van de vmbo+ meisjes op het cluster 4 onderwijs is 3% weleens zwanger geweest en van de jongens heeft 2% weleens een meisje zwanger gemaakt. In anticonceptiegebruik en zwangerschap zien we geen significante verschillen tussen vmbo+ jongeren die cluster 4 onderwijs volgen en vmbo+ jongeren op reguliere scholen.

Tabel 4.6.2a Anticonceptiegebruik van vmbo+ jongeren (%)

		Jongens		Meisjes	
		Cluster 4 (n=86)	Regulier (n=64)	Cluster 4 (n=33)	Regulier (n=34)
Eerste keer	Condoom	58	77	52	61
	Pil of iets anders	40	44	61	72
	Double Dutch	21	28	30	42
	Niets	23	8	18	8
Bij laatste sekspartner	Altijd	59	73	79*	73
	Soms	18	7	11*	8
	Nooit	23	20	11*	19

¹Significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs. *Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

In de pro groep is de groep meisjes met ervaring met geslachtsgemeenschap te klein (n=19) voor betrouwbare gegevens over hun anticonceptiegebruik. Van de pro jongens op cluster 4 gebruikte 15% bij hun eerste keer geen anticonceptie (of ze wisten dit niet) (Tabel 4.6.2b). Bij de laatste keer werd bij 12% van de jongens geen anticonceptie gebruikt (of de jongens wisten niet of er iets werd gebruikt). Vijf procent van alle pro meisjes is weleens zwanger geweest. Ook pro jongeren op het cluster 4 onderwijs verschillen niet significant in anticonceptiegebruik en zwangerschap van jongens die regulier praktijkonderwijs volgen.

Tabel 4.6.2b Anticonceptiegebruik van pro jongens op cluster 4-scholen (%)

		Jongens	
		Cluster 4 (n=67)	Regulier (n=38)
Eerste keer	Condoom	63	67
	Pil of iets anders	60	54
	Double Dutch	41	36
	Niets	15	13
Laatste keer	Condoom	55	67
	Pil of iets anders	54	54
	Double Dutch	25	36
	Niets	12	15

¹Significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs. *Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

Aan de vmbo+ meisjes die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap is ook gevraagd of zij op dit moment anticonceptie gebruiken. In Tabel 4.6.2c is te zien dat 87% van deze meisjes op dit moment anticonceptie gebruikt. Bijna een derde gebruikt de pil en een kwart de pil en condooms. Zeven

procent van de vmbo+ meisjes heeft in de afgelopen twaalf maanden de morning-afterpil gebruikt en 10% van de pro meisjes slikte deze ooit in haar leven. Ook in huidig anticonceptiegebruik en morning-afterpil gebruik zien we geen significante verschillen.

Tabel 4.6.2c Huidig anticonceptiegebruik bij vmbo+ meisjes (%)

	Meisjes	
	Cluster 4	Regulier
	(n=37)	(n=37)
Pil	30*	62
Condooms	8*	11
Pil en condooms	24*	11
Prikkpil	16*	3
Pleisterpil	0*	0
Anticonceptiering	0*	0
Anticonceptiestaaftje	5*	3
Spiraaltje	3*	0
Niets	14*	11

¹Significant verschil tussen meisjes op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs. *Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

4.6 Seksuele grensoverschrijding

Als iemand overgehaald, beïnvloed, gemanipuleerd, gechanteerd of gedwongen wordt om seks te hebben is er sprake van seksuele grensoverschrijding. We vroegen de jongeren die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap of hierbij sprake was van overhalen of dwang. Daarnaast vroegen we de jongeren of zij ooit gedwongen zijn tot seksuele dingen en of zij ooit seksuele ervaringen tegen hun wil hebben gehad (van zoenen tot anale seks). Tenslotte vroegen we de jongeren of ze zelf wel eens iemand gedwongen hebben om seksuele dingen te doen.

4.6.1 Overhalen en dwang bij de eerste keer

We vroegen de jongeren die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap of de eerste keer met wederzijdse instemming was, of dat een van beiden hierbij werd overgehaald of gedwongen. Van de vmbo+ jongeren geven weinig jongens aan dat zij werden overgehaald (2%) of gedwongen (1%). Bij de meisjes geeft 15% aan de eerste keer te werden overgehaald en 13% werd gedwongen (Tabel 4.5.1a). Van de jongeren die regulier onderwijs volgen geeft 3% van de jongens en 8% van de meisjes aan de eerste keer te zijn overgehaald of gedwongen. Vanwege de kleine groepen kunnen we verschillen tussen jongeren op cluster 4 onderwijs en jongeren op regulier onderwijs echter niet toetsen.

Tabel 4.5.1a Context van de eerste keer geslachtsgemeenschap bij vmbo+ jongeren (%)

	Jongens		Meisjes	
	Cluster 4 (n=87)	Regulier (n=64)	Cluster 4 (n=40)	Regulier (n=37)
We wilden het allebei	95*	95	70*	92
Ik werd overgehaald	2*	3	15*	5
Ik werd gedwongen	1*	0	13*	3
Ik heb de ander overgehaald	1*	2	3*	0
Ik heb de ander gedwongen	0*	0	0*	0

¹Significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs. *Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

In de pro groep in het cluster 4-onderwijs zien we dat 4% van de jongens overgehaald en 1% is gedwongen bij de eerste keer geslachtsgemeenschap (Tabel 4.5.1b). Bij de pro meisjes is de groep te klein (n=23) om betrouwbare gegevens te kunnen geven en de verschillen tussen jongens op cluster 4 en op reguliere scholen kunnen hier niet worden getoetst.

Tabel 4.5.1b Context van de eerste keer geslachtsgemeenschap bij pro jongeren (%)

	Jongens	
	Cluster 4 (n=64)	Regulier (n=38)
We wilden het allebei	93*	97
Ik deed het omdat de ander het wilde	4*	3
De ander heeft me gedwongen	1*	0
De ander deed het omdat ik het wilde	0*	0
Ik heb de ander gedwongen	1*	0

¹Significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs. *Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

4.6.2 Gedwongen seks en seks tegen de wil

Van de vmbo+ jongeren op cluster 4-scholen geven meer meisjes (27%) dan jongens (3%) aan ooit gedwongen te zijn om seksuele dingen te doen of toe te staan (Tabel 4.5.2a). Ook hebben meisjes vaker (47%) ooit een ongewilde seksuele ervaring gehad (van zoenen tot anale seks) dan jongens (14%). In Tabel 4.5.2a is te zien welke ongewilde seksuele handelingen de jongeren rapporteren.

Tabel 4.5.2a Ooit gedwongen of ongewilde seksuele handelingen meegemaakt bij vmbo+ jongeren (%)

	Jongens		Meisjes	
	Cluster 4 (n=485)	Regulier (n=505)	Cluster 4 (n=109)	Regulier (n=226)
Ooit gedwongen	3	3	27 ^{1,2}	7
Tongzoenen tegen de wil	9	7	27 ^{1,2}	14
Aanraken tegen de wil	6	5	43 ^{1,2}	23
Manuele seks tegen de wil	1*	1*	15	3*
Orale seks tegen de wil	<1*	<1*	10	3*
Geslachtsgemeenschap tegen de wil	<1*	<1*	13	3*
Anale seks tegen de wil	<1*	<1*	3*	<1*
Minstens één ervaring tegen de wil	14	11	47 ^{1,2}	31

¹Significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.

Zoenen tegen de wil en het aanraken van billen, borsten en/of geslachtsdelen worden het meest, voornamelijk door meisjes, genoemd. Vergeleken met meisjes die vmbo+ volgen op reguliere scholen zien we dat meisjes op cluster 4-scholen vaker ooit tot seksuele dingen gedwongen zijn en vaker te maken hebben gehad met seksuele handelingen tegen de wil, vooral tongzoenen en aanrakingen tegen de wil, dan meisjes op reguliere scholen. Bij jongens zien we geen verschillen.

Ook op het pro van cluster 4-scholen geven meer meisjes (33%) dan jongens (10%) aan ooit gedwongen te zijn tot seksuele dingen (Tabel 4.5.2b). Ze geven ook vaker aan dit ooit te hebben meegemaakt dan jongeren die op reguliere scholen pro onderwijs volgen. Relatief veel jongeren hebben ervaring met seksuele handelingen tegen de wil. Meisjes hebben vaker (59%) ooit een ongewilde seksuele ervaring gehad (van zoenen tot anale seks) dan jongens (18%). Zoenen tegen de wil en het aanraken van billen, borsten en/of geslachtsdelen tegen de wil maakten meisjes vaker mee dan jongens. Verschillen met de reguliere pro groep kunnen hier vanwege de kleine aantallen niet worden getoetst.

Tabel 4.5.2b Ooit gedwongen of ongewilde seksuele handelingen meegemaakt bij pro jongeren (%)

	Jongens		Meisjes	
	Cluster 4 (n=138)	Regulier (n=149)	Cluster 4 (n=40)	Regulier (n=79)
Ooit gedwongen	10	3	33 ^{1,2}	7
Tongzoenen tegen de wil	9	7	33 ¹	24
Aanraken tegen de wil	12	5	49 ¹	33
Manuele seks tegen de wil	5	1*	18*	8
Orale seks tegen de wil	2	1*	10*	2*
Geslachtsgemeenschap tegen de wil	2	1*	18*	8
Minstens één ervaring tegen de wil	18	11	59 ¹	41

¹Significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs. *Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

4.6.3 Een ander hebben gedwongen

Van de vmbo+ jongeren op cluster 4-scholen geeft 2% van de jongens en meisjes aan zelf wel eens iemand anders gedwongen te hebben tot seksuele dingen. Op reguliere scholen deed 1% van de jongens en meisjes dit wel eens. Op pro scholen hebben we niet gevraagd naar zelf dwang uitoefenen.

4.7 Kennis en communicatie

Om de kennis van seksualiteit, voorplanting en soa's te testen, hebben we de jongeren uitspraken over deze onderwerpen voorgelegd met de vraag of deze waar of niet waar zijn. Ook hebben we gekeken welke verschillende bronnen (zoals internet, ouders, vrienden en hulpverleners) jongeren raadplegen wanneer ze op zoek zijn naar informatie of vragen hebben op het gebied van seks. We vroegen de jongeren ook of zij met hun ouders, vrienden en laatste sekspartner weleens gepraat hebben over seks. Daarnaast hebben we de jongeren gevraagd hoeveel informatie hebben ontvangen op school over verschillende onderwerpen en hoe zij deze informatie waarden.

4.7.1 Kennis

Tabel 4.7.1 laat zien dat de kennis van seksualiteit, voortplanting en soa's bij een deel van de vmbo+ jongeren op cluster 4-scholen op een aantal punten matig is. Zo denkt 65% van de jongens en 54% van de meisjes dat je minder kans loopt op een soa als je je na seks goed wast (of weet niet of dit wel of niet waar is). Bijna de helft van de jongens en 30% van de meisjes denkt dat de pil de kans op een soa verkleint (of weet niet hoe dit ziet). Ook weet bijna de helft van de jongens en 30% van de meisjes niet dat er soa zijn waarvan meisjes later geen kinderen meer kunnen krijgen. Een kwart van de jongens en een op de elf meisjes denkt dat als je de pil slikt, je later geen kinderen meer kunt krijgen. Op deze gebieden hebben meer meisjes kennis. Bij vmbo+ jongeren in het regulier onderwijs zien we globaal hetzelfde beeld wat betreft de kennis van de jongeren over seksualiteit, voortplanting en soa's.

Tabel 4.7.1 Kennis over seksualiteit, voortplanting en soa's bij vmbo+ jongeren (% juist)

	Jongens		Meisjes	
	Cluster 4 (n=505)	Regulier (n=505)	Cluster 4 (n=113)	Regulier (n=226)
De pil verkleint de kans dat je een soa oploopt	54	54	70 ¹	64
Als je je na seks goed wast, loopt je minder kans op een soa	35	36	46	43
Je kan de morning-afterpil bij de drogist kopen zonder recept	49	51	58	57
Als je geen lichamelijke klachten hebt kun je toch een SOA hebben	61	61	69	57
Er zijn soa's waarvan meisjes later geen kinderen meer kunnen krijgen	51	43	70 ¹	54
Als je de pil slikt kun je later geen kinderen meer krijgen	75	80	89 ¹	86
Bij de eerste geslachtsgemeenschap bloedt een meisje altijd	44	46	56	54
De meeste SOA's gaan vanzelf over	57	55	61	56

¹Significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs. *Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

4.7.2 Actie bij vragen over seks

In Tabel 4.7.2 is te zien dat de vmbo+ jongeren op cluster 4-scholen als ze vragen hebben over seks meestal hun moeder benaderen en/of op een website zoeken. Ook relatief veel jongeren raadplegen goede vriend(inn)en wanneer zij vragen hebben over seks. Meisjes doen dit vaker (34%) dan jongens (19%). Andere bronnen worden door kleinere groepen jongeren gebruikt. Een op de vijf jongeren doet niets wanneer zij vragen hebben over seks. Wanneer we de vmbo+ jongeren op cluster 4-scholen vergelijken met de vmbo+ jongeren in het regulier onderwijs zien we globaal hetzelfde beeld in wat ze doen bij vragen over seks.

Tabel 4.7.2 Actie bij vragen over seks bij vmbo+ jongeren (%)

	Jongens		Meisjes	
	Cluster 4 (n=505)	Regulier (n=505)	Cluster 4 (n=113)	Regulier (n=226)
Niets	23	25	20	12
Vragen aan moeder	30	25	39	42
Vragen aan vader	23	23	14	11
Vragen aan vrienden/vriendinnen	19	22	35 ¹	38
Ik zoek op website	37	34	32	25
Vragen aan broers/zussen	9	8	12	9
Vragen aan andere familieleden	6	4	5	3
Vragen op school	9	6	3	4
Vragen aan huisarts	3	2	5	4
Vragen aan GGD/Sense	2	<1	2	<1
Ik lees een boekje	6	3	11	11
Ik wil niets weten over seksualiteit	9	7	11	11
Iets anders	7	5	6	4

¹Significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.

4.7.3 Communicatie over seks

Communicatie met ouders

In Tabel 4.7.3a is te zien over welke onderwerpen rondom seksualiteit vmbo+ jongeren op cluster 4 weleens met hun ouders praten. Meer meisjes (81%) dan jongens (65%) praten weleens met hun ouders over verliefdheid en relaties. Over alle andere onderwerpen wordt minder vaak gepraat. Vooral over de leuke kanten van seks praten jongeren nauwelijks met hun ouders. Over bijna alle onderwerpen praten meer meisjes dan jongens met hun ouders.

Tabel 4.7.3a Communicatie met ouders over seks bij vmbo+ jongeren (%)

	Jongens		Meisjes	
	Cluster 4 (n=505)	Regulier (n=505)	Cluster 4 (n=113)	Regulier (n=226)
Verliefdheid en relaties	65 ²	74	81 ¹	86
Hoe je seks leuk kunt maken	13 ²	8	13	8
Dingen die je niet wilt doen op het gebied van seks	18 ²	11	31 ¹	19
Wat je moet doen om zwangerschap te voorkomen	30	30	58 ¹	49
Wat je moet doen om geen soa te krijgen	26	26	43 ^{1,2}	29
Wat je moet doen om geen vervelende seksuele ervaring te krijgen	20	16	38 ¹	26
Homoseksualiteit	26	29	44 ¹	53
Het online versturen van naaktfoto's en seksfilmpjes	26	26	44 ¹	49
Seks op televisie of online	26	23	21	21

¹Significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.

Wanneer we de vmbo+ jongeren op cluster 4-scholen vergelijken met de vmbo+ jongeren in het regulier onderwijs zien we dat minder jongens op cluster 4-scholen weleens met hun ouders gepraat hebben over verliefdheid en relaties. Daarentegen hebben meer jongens op cluster 4-scholen weleens met hun ouders gepraat over wensen en grenzen op seksueel gebied dan jongeren op reguliere scholen (Tabel 4.7.3a). Meisjes op cluster 4-scholen hebben vaker weleens met hun ouders gepraat over wat je moet doen op geen soa te krijgen dan meisjes op reguliere scholen.

Ook cluster 4 jongeren op het pro onderwijs praten met hun ouders het meest over seksualiteit en relaties (Tabel 4.7.3b). Hierin verschillen zij niet van cluster 4 jongeren die onderwijs volgen op vmbo+ niveau of van pro-jongeren in het regulier onderwijs. Over het voorkomen van zwangerschap praten meisjes meer met hun ouders dan jongens.

Tabel 4.7.3b Communicatie met ouders over seks bij pro jongeren (%)

	Jongens		Meisjes	
	Cluster 4 (n=149)	Regulier (n=145)	Cluster4 (n=40)	Regulier (n=79)
Verliefdheid en relaties	61	60	80	66
Niet zwanger worden	35	33	60 ¹	49
Condooms	50	48	50	39
Dat je nee kunt zeggen tegen seks	44	45	65	52

¹Significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.

Communicatie met vrienden

In Tabel 4.7.3c is te zien dat verliefdheid en relaties ook met vrienden het meest besproken onderwerp is. Vmbo+ meisjes op cluster 4-scholen praten hier vaker over met vriend(inn)en (86%) dan vmbo+ jongens op cluster 4-scholen (66%). Ook over andere onderwerpen praten meisjes vaker met vriend(inn)en, bijvoorbeeld over het online versturen van naaktfoto's en seksfilmpjes en over wat je moet doen om vervelende seksuele ervaringen, zwangerschap en soa te voorkomen.

Tabel 4.7.3c Communicatie met vrienden over seks bij vmbo+ jongeren (%)

	Jongens		Meisjes	
	Cluster 4 (n=505)	Regulier (n=505)	Cluster4 (n=113)	Regulier (n=226)
Verliefdheid en relaties	66 ²	79	86 ^{1,2}	97
Hoe je seks leuk kunt maken	31	29	35	27
Dingen die je niet wilt doen op het gebied van seks	29	30	41	44
Wat je moet doen om zwangerschap te voorkomen	21	17	35 ¹	39
Wat je moet doen om geen soa te krijgen	19	13	30 ¹	18
Wat je moet doen om geen vervelende seksuele ervaring te krijgen	22	17	37 ¹	24
Het online versturen van naaktfoto's en seksfilmpjes	33 ²	41	47 ¹	50
Seks op televisie of online	39	42	27	21

¹significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.

In vergelijking met vmbo+ jongeren in het regulier onderwijs hebben jongens meisjes op cluster 4-scholen minder vaak weleens met hun vriend(inn)en gepraat over verliefdheid en relaties. Daarnaast hebben jongens op cluster 4-scholen minder vaak weleens met hun vriend(inn)en gepraat over het online versturen van naaktfoto's en seksfilmpjes dan jongeren op reguliere scholen.

Communicatie met sekspartner

We vroegen de vmbo+ jongeren op het cluster 4 onderwijs die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap, orale seks en/of anale seks ook of zij weleens met hun laatste sekspartner hebben gepraat over seksualiteit. In Tabel 4.7.3d is te zien dat de meerderheid van deze jongeren met hun laatste partner weleens heeft gepraat over dingen die zij leuk vinden op het gebied van seks, over eigen eerdere seksuele ervaringen en over de eerdere seksuele ervaringen van de partner. Ook

over wat zij niet willen doen op het gebied van seks en over het voorkomen van zwangerschap en soa's hebben veel jongeren weleens met hun partner gepraat, hoewel meisjes dit vaker doen dan jongens. Er zijn geen verschillen met vmbo+ jongeren op reguliere scholen.

Tabel 4.7.3d Communicatie met laatste sekspartner bij vmbo+ jongeren (%)

	Jongens		Meisjes	
	Cluster 4 (n=103)	Regulier (n=79)	Cluster4 (n=42)	Regulier (n=44)
Dingen die ik leuk vind op het gebied van seks	68	79	83	86
Dingen die ik niet wil doen op het gebied van seks	58	67	86 ¹	84
Voorkomen van zwangerschap	63	71	88 ¹	81
Voorkomen van soa	59	62	79	86
Eerdere seksuele ervaringen van de ander	66	61	79	66
Mijn eerdere seksuele ervaringen	58	61	81 ¹	64

¹Significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.

We vroegen de pro jongeren op het cluster 4 onderwijs die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap of zij weleens met hun laatste sekspartner hebben gepraat over seksualiteit. Bij de pro meisjes is de groep te klein (n=19) om betrouwbare gegevens te kunnen geven. In Tabel 4.7.3e is te zien dat ongeveer twee derde van de jongens weleens met hun partner heeft gepraat over dingen die zij leuk vinden op het gebied van seks en over voorkomen van zwangerschap.

Over het voorkomen van soa hebben drie van de vijf jongens weleens met hun sekspartner gepraat. Het minst vaak hebben jongens weleens met hun partner gepraat over dingen die zij niet willen doen op het gebied van seks (44%). Jongens op cluster 4-scholen verschillen wat dit betreft niet van jongeren die regulier onderwijs volgen.

Tabel 4.7.3e Communicatie met laatste sekspartner bij pro jongeren (%)

	Jongens	
	Cluster 4 (n=68)	Regulier (n=39)
Dingen die ik leuk vind op het gebied van seks	69	74
Dingen die ik niet wil doen op het gebied van seks	44	44
Voorkomen van zwangerschap	66	67
Voorkomen van soa	59	77

¹Significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.

4.7.4 Les op school over seks

In Tabel 4.7.4 is te zien hoeveel informatie over verschillende onderwerpen rondom seksualiteit vmbo+ jongeren op hun cluster 4 school informatie hebben gehad. Over alle verschillende onderwerpen heeft een meerderheid van de jongeren tenminste een beetje informatie gehad op school. Jongens en meisjes verschillen hierin niet van elkaar. Als rapportcijfer voor hoe goed zij de informatie vinden die zij op school over seksualiteit hebben gekregen geven zowel jongens gemiddeld een 6.1 en meisjes gemiddeld een 5.9. Dit verschil is niet significant.

Tabel 4.7.4 Informatie op school over seks bij vmbo+ jongeren (%)

	Jongens						Meisjes					
	Cluster 4 (n=505)			Regulier (n=505)			Cluster 4 (n=113)			Regulier (n=226)		
	Geen	Beetje	Veel	Geen	Beetje	Veel	Geen	Beetje	Veel	Geen	Beetje	Veel
Verliefdheid en relaties	17 ²	75	8 ²	22	74	4	16	75	9	20	74	6
Voorbehoedmiddelen	17 ²	70	13	24	66	9	18	73	9	20	63	17
Zwangerschap/abortus	21	69	10	29	63	8	24	64	12	25	62	13
Soa's, hiv en aids	21 ²	66	13 ²	28	64	8	22	64	14	24	63	13
Seks tegen je wil	26 ²	68 ²	6	40	56	4	26	65	8	34	63	3
Leuke kanten van seks	34 ²	59 ²	6 ²	48	50	2	36*	60*	4*	55	45	0
Homoseksualiteit	27	68	5	32	63	5	25	67	8	27	66	6
Seks op televisie/online	40 ²	54 ²	6 ²	54	45	1	43*	52*	4*	60	38	2
Naaktfoto's/seksfilmpjes	29 ²	61 ²	10 ²	40	54	6	26 ²	61	13 ²	39	55	6

¹Significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs. *Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

Wanneer we de vmbo+ jongeren op cluster 4 vergelijken met de jongeren in het regulier onderwijs zien we dat jongens op cluster 4-scholen over verschillende onderwerpen vaker op school informatie hebben gekregen dan jongeren in het regulier onderwijs. Dat geldt voor verliefdheid en relaties, voorbehoedmiddelen, soa, seks tegen je wil, leuke kanten van seks, seks op televisie en naaktfoto's/seksfilmpjes. Vmbo+ meisjes op cluster 4-scholen hebben vaker informatie gekregen over naaktfoto's/seksfilmpjes dan meisjes in het regulier onderwijs. In hun gemiddelde waardering van deze informatie verschillen vmbo+ jongens (6.1) en meisjes (5.9) op cluster 4-scholen niet significant van jongens (5.7) en meisjes (6.0) op reguliere scholen.

4.8 Online gedrag

Aangezien sociale media, datingapps en sexting (het maken, versturen en doorsturen van seksueel getint beeldmateriaal) een steeds grotere rol spelen in het leven van jongeren, zijn ook deze thema's aan bod gekomen in dit onderzoek. Ook is aan de jongeren gevraagd of zij naar porno kijken en wat zij daarvan vinden.

4.8.1 Ontmoetingslocatie laatste partner

We vroegen de vmbo+ jongeren op het cluster 4 onderwijs die ervaring hebben met orale seks, geslachtsgemeenschap en/of anale seks naar waar zij hun laatste sekspartner hebben ontmoet. Zeven procent van de jongens en 12% van de meisjes heeft hun laatste sekspartner online ontmoet, bijvoorbeeld via een datingapp of sociale media. Bij vmbo+ jongeren die regulier onderwijs volgen was dit respectievelijk 8% en 5%.

4.8.2 Sociale media en datingapps

Van de vmbo+ jongeren op cluster 4 gebruikt het grootste deel sociale media. Voornamelijk WhatsApp en YouTube worden door veel jongeren gebruikt (Tabel 4.8.2). Ook Facebook, Snapchat en Instagram worden door veel jongeren, voornamelijk door meisjes, gebruikt. Datingapps worden door een relatief klein deel van de jongeren gebruikt. Meisjes (16%) hebben wel vaker ooit een datingapp gebruikt dan jongens (6%).

Tabel 4.8.2 Sociale media en datingapps bij vmbo+ jongeren (%)

		Jongens		Meisjes	
		Cluster 4 (n=493)	Regulier (n=505)	Cluster 4 (n=109)	Regulier (n=226)
Sociale media	WhatsApp	91	98	96*	99
	YouTube	91	92	86	88
	Facebook	40 ²	57	62 ¹	74
	Snapchat	45 ²	71	74 ^{1,2}	90
	Instagram	64 ²	82	83 ¹	90
Dating apps	Tinder	4	4	6*	4
	Happn	1*	<1	<1*	1
	Grindr	1*	<1	0*	0
	Badoo	<1*	<1	3*	1
	Hot or Not	3	6	9 ¹	16
	Inner circle	0*	<1	0*	0
	Minstens één dating-app ooit	6	9	16 ¹	20

¹Significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs. *Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

Wanneer we de vmbo+ jongeren op cluster 4-scholen vergelijken met de jongeren in het regulier onderwijs zien we wat betreft het gebruik van sociale media dat jongens op cluster 4-scholen minder gebruik maken van Facebook, Snapchat en Instagram dan jongens in het regulier onderwijs. Meisjes op cluster 4-scholen gebruiken minder vaak Snapchat dan meisjes in het regulier onderwijs. Wat betreft het gebruik van datingapps zien we geen significante verschillen.

4.8.3 Sexting

Sexting is het maken en versturen van seksueel getinte beelden, zoals naaktfoto's en seksfilmpjes. Het kan hierbij gaan om seksueel getinte beelden die de jongere van zichzelf maakt of verstuurt, of om het zien of versturen van beelden van anderen.

Tabel 4.8.3a geeft weer in hoeverre vmbo+ jongeren op cluster 4-scholen de afgelopen zes maanden ervaring hebben gehad met verschillende vormen van sexting. Een deel van de vmbo+ jongeren heeft in de afgelopen zes maanden borsten of geslachtsdelen laten zijn tijdens een videochat (18% meisjes, 3% jongens), een naaktfoto of seksfilmpje van zichzelf naar een ander gestuurd (25% meisjes, 5% jongens) of seksuele dingen gedaan tijdens een videochat (14% meisjes, 5% jongens). Meisjes hebben deze dingen vaker gedaan dan jongens. Een groter deel van de jongeren heeft weleens seksueel getinte beelden van anderen gezien. Zo heeft 23% van de jongens en 34% van de meisjes in de afgelopen zes maanden een naaktfoto of seksfilmpje van een bekende gezien. Een kwart van de jongens (23%) en 42% van de meisjes kreeg een naaktfoto of seksfilmpje van iemand anders opgestuurd. Meer meisjes dan jongens maakten dit in de afgelopen zes maanden mee. Ook werden meisjes (35%) vaker door iemand anders gevraagd om een naaktfoto of seksfilmpje van zichzelf te sturen dan jongens (10%). Wanneer we de jongeren op cluster 4-scholen vergelijken met de jongeren in het regulier onderwijs zien we dat voornamelijk meisjes in de vmbo+ groep op cluster 4 vaker te maken krijgen met diverse vormen van sexting dan meisjes op reguliere scholen.

Tabel 4.8.3a Sexting in de afgelopen zes maanden bij vmbo+ jongeren (%)

	Jongens		Meisjes	
	Cluster 4 (n=492)	Regulier (n=505)	Cluster 4 (n=109)	Regulier (n=226)
Borsten of geslachtsdelen laten zien tijdens een videochat	4	2	18 ^{1,2}	4
Eigen naaktfoto of seksfilmpje aan iemand gestuurd	5	4	25 ^{1,2}	6
Seksuele dingen gedaan tijdens een videochat	6 ²	2	14 ^{1,2}	1
Een naaktfoto of seksfilmpje van iemand anders verstuurd	5	5	9	4
Een naaktfoto of seksfilmpje van bekende gezien	23	26	34	30
Iemand stuurde mij een naaktfoto of seksfilmpje van zichzelf	23	18	42 ^{1,2}	23
Iemand maakte een naaktfoto of seksfilmpje van mij	2	1	7*	1
Iemand liet een naaktfoto of seksfilmpje van mij aan anderen zien	5	6	9	6
Iemand deelde een naaktfoto of seksfilmpje van mij met anderen	3	3	9 ^{1,2}	3
Iemand vroeg mij om een naaktfoto of seksfilmpje van mezelf	10	7	35 ¹	25
Ik zag iemands geslachtsdelen tijdens een videochat	14	10	21 ²	7
Ik zag iemand masturberen tijdens een videochat	12	9	18 ²	8

¹Significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs. *Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

Tabel 4.8.3b geeft weer in hoeverre pro jongeren op cluster 4-scholen de afgelopen zes maanden ervaring hadden met verschillende vormen van sexting. Een deel van de pro jongeren heeft in de afgelopen zes maanden geslachtsdelen laten zien tijdens een videochat (14% jongens, 10% meisjes), een naaktfoto van zichzelf (15% jongens, 28% meisjes) of seksfilmpje van zichzelf (6% jongens, 13% meisjes) naar een ander gestuurd of seksuele dingen gedaan tijdens een videochat (14% meisjes, 5% jongens). Bij meisjes (13%) werd vaker een naaktfoto door iemand anders van hen gemaakt dan bij jongens. Met het zien van seksueel getinte beelden van anderen heeft ook in deze groep een groter deel van de jongeren ervaring. Zo heeft bijna de helft van de jongeren in de afgelopen zes maanden een naaktfoto en een derde een seksfilmpje van een bekende gezien. Meer dan de helft van de meisjes kreeg het verzoek om een naaktfoto of seksfilmpje van zichzelf te sturen, tegenover een kwart van de jongens. In de pro groep zien we dat jongens significant vaker seksuele beelden van zichzelf verspreiden dan jongens op reguliere scholen.

Tabel 4.8.3b Sexting in de afgelopen zes maanden bij pro jongeren (%)

	Jongens		Meisjes	
	Cluster 4 (n=143)	Regulier (n=149)	Cluster 4 (n=48)	Regulier (n=59)
Geslachtsdelen laten zien tijdens een videochat	14 ²	3	10*	8
Eigen naaktfoto aan iemand gestuurd	15 ²	2	28	14
Eigen seksfilmpje aan iemand gestuurd	6*	1	13*	4
Een naaktfoto van iemand anders verstuurd	15	13	18*	9
Een seksfilmpje van iemand anders verstuurd	11	11	13*	6
Een naaktfoto van bekende gezien	42	41	56	38
Een seksfilmpje van bekende gezien	35	26	33	25
Iemand vroeg mij om een naaktfoto of seksfilmpje van mezelf	28 ²	15	56 ²	29
Iemand maakte een naaktfoto van mij	3*	2	13*	8
Iemand maakte seksfilmpje van mij	2*	1	5*	3
Iemand deelde een naaktfoto van mij met anderen	3*	3	8*	6
Iemand deelde een seksfilmpje van mij met anderen	2*	1	3*	4

¹Significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs. *Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

4.8.4 Porno

In Tabel 4.8.4a is te zien dat 64% van de vmbo+ jongens en 44% van de vmbo+ meisjes op cluster 4-scholen weleens naar porno hebben gekeken. Jongens keken in de afgelopen zes maanden vaker naar online pornofoto's en pornofilmpjes dan meisjes. Wanneer we het pornogebruik van vmbo+ jongeren op cluster 4-scholen vergelijken met dat van jongeren in het regulier onderwijs zien we dat

meisjes op cluster 4-scholen vaker ooit porno gezien hebben dan meisjes op reguliere scholen. Vmbo+ jongens op cluster 4-scholen hebben in de afgelopen zes vaker pornofilmpje op DVD of Blu-ray gezien dan jongens op reguliere scholen.

Tabel 4.8.4a Pornogebruik bij vmbo+ jongeren (%)

		Jongens		Meisjes	
		Cluster 4 (n=490)	Regulier (n=505)	Cluster 4 (n=109)	Regulier (n=226)
Ooit	Porno gezien	64	66	44 ^{1,2}	26
Afgelopen 6 maanden	Pornofoto's in een tijdschrift	13	15	10	5
	Online pornofoto's	41	35	17 ^{1,2}	9
	Online pornofilmpje	55	54	22 ¹	16
	Een pornofilmpje op DVD of blu-ray	5 ²	2	0*	1

¹Significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.

De vmbo+ jongeren die weleens porno hebben gezien vroegen we naar hun opvattingen over porno (Tabel 4.8.4b). De minderheid van deze jongeren (28% jongens, 17% meisjes) is het (helemaal) eens met de stelling 'van porno leer je wat seks is'. Van de jongens is 27% en van de meisjes 23% het (helemaal) eens met de stelling 'van porno leer je wat je moet doen tijdens seks'. De meerderheid van de jongens (57%) en meisjes (65%) is het daarentegen (helemaal) eens met de stelling 'seks in porno is niet hetzelfde als echte seks'. Meisjes vinden porno vaker vies en minder vaak opwindend dan jongens. Jongeren op cluster 4 verschillen hierin niet van jongeren op reguliere scholen.

Tabel 4.8.4b Opvattingen over porno bij vmbo+ jongeren (% (helemaal) eens)

		Jongens		Meisjes	
		Cluster 4 (n=312)	Regulier (n=334)	Cluster 4 (n=48)	Regulier (n=59)
	De meeste porno is vies	23	25	44 ¹	54
	Porno kan opwindend zijn	68	67	48 ¹	46
	In porno zie je wat vrouwen lekker vinden	31	34	21	15
	In porno worden vrouwen vaak slecht behandeld	29	24	27	36
	In porno zie je wat mannen lekker vinden	39	35	38	29
	Van porno leer je wat seks is	28	31	17	12
	Van porno leer je wat je moet doen tijdens seks	27	31	23	20
	Porno kijken is slecht	10	12	15	15
	Seks in porno is niet hetzelfde als seks in het echte leven	57	55	65	59

¹Significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.

In Tabel 4.8.4c is te zien dat het merendeel van de pro jongens op cluster 4-scholen (68%) weleens of vaak naar porno kijken. Bij de meisjes kijkt het grootste deel (72%) nooit naar porno. In de pro groep zien we geen significante verschillen in pornogebruik tussen jongeren op cluster 4-scholen en jongeren op reguliere scholen.

Tabel 4.8.4c Pornogebruik bij pro jongeren (%)

		Jongens		Meisjes	
		Cluster 4 (n=138)	Regulier (n=149)	Cluster 4 (n=39)	Regulier (n=79)
Porno	Nooit	32	44	72 ^{1*}	83
	Wel eens	46	46	18 ^{1*}	13
	Vaak	23	10	10*	4

¹Significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs. *Groepen zijn te klein om verschillen te kunnen toetsen.

De pro jongeren die wel eens porno hebben gezien, vroegen we naar hun opvattingen hierover (Tabel 4.8.4d). Ongeveer twee derde van de jongens vindt dat je van porno leert wat seks is en dat je van porno leert wat je moet doen tijdens de seks. Hierin verschillen ze niet van pro jongeren op reguliere scholen. Bij de pro meisjes is de groep te klein ($n=11$) om betrouwbare gegevens te kunnen geven.

Tabel 4.8.4d Opvattingen over porno bij pro jongeren (% eens)

	Jongens	
	Cluster 4 ($n=94$)	Regulier ($n=83$)
Van porno leer je wat seks is	63	65
Van porno leer je wat je moet doen tijdens seks	66	64

¹Significant verschil tussen jongens op cluster 4-scholen. ²Significant verschil tussen seksegenoten op cluster 4-scholen en op scholen voor regulier onderwijs.

4.9 Conclusies over jongeren op cluster 4-scholen

Het doel van deze rapportage was het in kaart brengen van de seksuele gezondheid van jongeren die voortgezet onderwijs volgen op cluster 4-scholen. Voor dit onderzoek is bij 807 leerlingen van cluster 4-scholen een uitgebreide vragenlijst afgenomen. Jongeren die onderwijs volgde op praktijkonderwijs niveau vulden een kortere en eenvoudigere vragenlijst in. Vooral deze laatste groep is relatief klein en wellicht niet representatief voor alle leerlingen die cluster 4 onderwijs volgen op pro niveau. Dat geldt vooral voor de meisjes. Voorzichtigheid bij het interpreteren van de bevindingen is daarom geboden. Hieronder bespreken we de belangrijkste resultaten en conclusies die uit dit onderzoek naar voren komen.

4.9.1 Belangrijkste bevindingen

Verliefdheid en relaties

Op het gebied van verliefdheid en relaties zien we maar weinig verschillen tussen jongeren op cluster 4 en jongeren op reguliere scholen. De meeste jongeren op cluster 4 hebben, net als andere jongeren, ervaring met liefde en relaties. Ruim vier op de vijf jongeren is weleens verliefd geweest. Dat is voor jongeren op pro niveau en vmbo+ niveau niet verschillend. Net als jongeren die op reguliere scholen zitten voelen veruit de meeste jongeren zich uitsluitend aangetrokken tot het andere geslacht. Wel zegt een op de zeven meisjes op het vmbo+ cluster 4 onderwijs dat ze wel eens verliefd zijn geweest op een meisje. Dat is vaker dan bij meisjes die vmbo+ volgen op een reguliere school. Twee derde van de jongens en vier van de vijf meisjes hebben wel eens verkering gehad. Meisjes op cluster 4 hebben hier vaker ervaring mee dan jongens op cluster 4 én dan meisjes die regulier onderwijs volgen. De eerste sekspartner was voor de meeste jongeren ook iemand met wie ze een vaste relatie hadden. Dat geldt bij meisjes ook voor de laatste partner, terwijl dit voor jongens in de helft van de gevallen ook een onenightstand of losse partner was. Hierin verschillen ze niet van jongeren die regulier onderwijs volgen.

Seksuele ervaring

Meisjes op cluster 4-scholen zijn relatief seksueel actief. Met bijna alle vormen van seks hebben ze vaker ervaring dan jongens op cluster 4-scholen én dan meisjes op reguliere scholen. Op cluster 4 heeft 35% van de meisjes ervaring met geslachtsgemeenschap, bij meisjes op reguliere scholen die vergelijkbaar zijn wat betreft leeftijd, opleidingsniveau en herkomst is dat 16%. Ook wat soloseks betreft zijn deze meisjes meer ervaren dan meisjes op reguliere scholen. De helft van de meisjes op cluster 4 heeft wel eens gemasturbeerd, tegenover 21% van de meisjes op reguliere scholen. De verschillen in soloseks en seks met een partner zijn ook al zichtbaar onder 12-14 jarigen. Hiermee samenhangend is ook het pornogebruik van meisjes op cluster 4 hoger dan bij hun leeftijdsgenoten op reguliere scholen.

De seksuele activiteit van meisje op cluster 4-scholen is ook zichtbaar in het aantal sekspartners. Een kwart van de meisjes op cluster 4 heeft seks gehad met twee of meer verschillende partners, tegenover een op de twaalf meisjes op reguliere scholen van dezelfde leeftijd. Bij jongens zien we dit verschil alleen bij jongens die onderwijs volgen op pro niveau. De bevindingen onder meisjes sluiten

aan bij de literatuur, waaruit blijkt dat jongeren met aandachtstekortstoornissen en jongeren met externaliserend probleemgedrag eerder seksueel actief worden (De Graaf, Van Dijk & Wijsen, 2010; De Graaf & Maris, 2014). Wij kunnen echter niet goed verklaren waarom we dit verschil vooral bij meisjes in cluster 4 waarnemen. In hun motieven om wel of niet aan seks te doen verschillen deze jongeren nauwelijks van leeftijdsgenoten die regulier onderwijs volgen.

Seksuele beleving

Twee op de vijf jongens en twee derde van de meisjes op cluster 4 geven aan dat de eerste keer geslachtsgemeenschap voor hen volledig onverwacht kwam. De meerderheid van de jongens ervaarde de eerste keer als fijn, maar voor een derde van de meisjes was de eerste keer vervelend. Doordat deze vragen alleen gesteld konden worden aan de jongeren die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap, zijn de groepen erg klein. Mede hierdoor vinden we geen significante verschillen tussen jongeren op cluster 4-scholen en jongeren die regulier onderwijs volgen in de beleving van de eerste keer. Met hun laatste sekspartner beleven jongeren op cluster 4 de seks over het algemeen als positief. Zo geeft 63% van de jongens en 71% van de meisjes aan seks vaak of altijd fijn te vinden. Meisjes zijn wel vaker onzeker tijdens seks over hoe zij eruit zien en of ze het wel goed doen dan jongens. Dit sekseverschil zien we ook bij jongeren die regulier onderwijs volgen. Jongeren op het cluster 4 onderwijs verschillen in hun beleving van seks met de laatste sekspartner nauwelijks van jongeren op reguliere scholen.

Opvattingen en gevoelens

Jongeren op cluster 4-scholen verschillen nauwelijks van jongeren die regulier onderwijs volgen in hun opvattingen over seksualiteit en seksuele gevoelens. De meeste jongeren op cluster 4-scholen keuren het goed als een jongen en een meisje geslachtsgemeenschap hebben voor het huwelijk, bij verkering en bij verliefdheid, maar keuren geslachtsgemeenschap zonder verliefdheid niet goed. Meisjes op cluster 4-scholen keuren seks zonder verliefdheid wel iets vaker goed dan hun leeftijdsgenoten op reguliere scholen. Het merendeel van de jongeren op cluster 4 vinden het prima als een meisje een jongeren versiert of andersom. Van de jongens keurt wel een iets groter deel (een kwart) het niet goed als iemand gender-nonconform gedrag vertoont. Datzelfde geldt voor twee zoenende jongens op straat. Het zoenen van twee meisjes of van een heterostel keuren meer jongens goed. Seks met veel verschillende partners keurt ongeveer de helft van de jongens en een kwart van de meisjes goed. Ze maken hierbij nauwelijks uit of het een jongen of een meisje is die seks heeft met veel verschillende partners. Over hun uiterlijk zijn de meeste jongeren op cluster 4-scholen positief of neutraal. Wel zien we dat meisjes vaker ontevreden hun lichaam dan jongens, iets dat we ook zien op reguliere scholen. Daarnaast zijn zowel jongens als meisjes op vmbo+ cluster 4-scholen over verschillende aspecten van hun lichaam minder tevreden dan vmbo+ jongeren die regulier onderwijs volgen

Bescherming tegen zwangerschap en soa

Van de vmbo+ jongeren op cluster 4 die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap gebruikten 77% van de jongens en 82% van de meisjes de eerste keer anticonceptie. Veertig procent van de jongens gaven aan dat de pil werd gebruikt, tegenover 61% van de meisjes. Van de jongens gebruikte 58% een condoom bij de eerste keer, bij de meisjes was dat 52%. Met de laatste partner geeft een groter deel van de jongeren aan dat er niet altijd anticonceptie of condooms worden gebruikt. Bij de laatste partner gebruikten twee op de vijf jongens en een op vijf meisjes niet altijd anticonceptie. Bijna de helft van de jongens (48%) en een op de drie meisjes (32%) had (ook) seks zonder condoom met deze partner. Door de kleine aantallen seksueel actieve jongeren, gekoppeld aan het strenge significantieniveau wat we hanteren (.01), hebben we geen significante verschillen in beschermingsgedrag tussen jongeren op cluster 4 en jongeren die regulier onderwijs volgen kunnen aantonen.

Kennis en informatiegebruik

Jongeren op vmbo+ cluster 4-scholen geven van verschillende onderwerpen vaker aan dat ze hier op school informatie over hebben gekregen dan jongeren in het regulier onderwijs. Daarnaast praten jongens op cluster 4 vaker met hun ouders over wensen en grenzen en meisjes over de preventie van soa. Desondanks laat de kennis van seksualiteit, voortplanting en soa's, net als op reguliere scholen, op een aantal punten nog te wensen over. Zo denkt 65% van de jongens en 54% van de meisjes dat je

minder kans loopt op een soa als je je na seks goed wast (of weet niet of dit wel of niet waar is). Bijna de helft van de jongens en 30% van de meisjes denkt dat de pil de kans op een soa verkleint (of weet niet hoe dit ziet). Ook weet bijna de helft van de jongens en 30% van de meisjes niet dat er soa zijn waarvan meisjes later geen kinderen meer kunnen krijgen. Als ze iets willen weten over seks raadplegen jongeren op cluster 4-scholen – net als jongeren op reguliere scholen - meestal hun moeder, het internet of goede vriend(inn)en.

Online gedrag

Jongeren op cluster 4 zijn iets minder actief op social media dan jongeren in het regulier onderwijs. Vooral WhatsApp, YouTube, Facebook, Snapchat en Instagram worden gebruikt. De meeste jongeren op cluster 4-scholen ontmoeten hun partners offline. Zeven procent van de jongens en 12% van de meisjes heeft de laatste sekspartner online ontmoet. Een op de zestien jongens en een op de zes meisjes op cluster 4-scholen heeft ooit gebruik gemaakt van een dating-app. Meisjes op cluster 4 hebben wel veel vaker te maken met sexting dan een vergelijkbare groep meisjes op reguliere scholen. Een kwart van deze meisjes heeft wel eens een naaktfoto of seksfilmpje van zichzelf aan iemand gestuurd. In de vergelijkingsgroep is dat 6%. 42% van de meisjes op cluster 4 ontving een naaktfoto of seksfilmpje van iemand anders, tegenover 23% bij meisjes in het regulier onderwijs. Ook bij meisjes die pro volgen op cluster 4 zien we deze verschillen met hun seksegenoten op het reguliere pro onderwijs. Daar heeft 28% van de meisjes wel eens een eigen naaktfoto naar iemand gestuurd, tegenover 14% van de meisjes op reguliere pro scholen. Op vmbo+ cluster 4-scholen krijgen jongens aanzienlijk minder vaak te maken met sexting dan meisjes en deze jongens verschillen ook nauwelijks van jongens op reguliere vmbo+ scholen. Op pro scholen zien we bij jongens wel verschil tussen cluster 4 en reguliere scholen. Zo heeft 15% van de jongens op pro cluster 4-scholen wel eens een eigen naaktfoto verstuurd, tegenover 2% in een vergelijkbare groep jongens op reguliere pro scholen.

Seksuele grensoverschrijding

Grensoverschrijding en seksueel geweld komen veel voor bij meisjes op cluster 4, zowel bij meisjes die onderwijs volgen op pro als op vmbo+ niveau. Twee procent van de jongens en 13% van de meisjes op vmbo+ cluster 4 die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap, zeggen dat ze hiertoe de eerste keer werden gedwongen. Drie procent van de vmbo+ jongens en 27% van de vmbo+ meisjes is ooit in hun leven gedwongen tot seksuele handelingen. Bij jongeren die cluster 4 onderwijs volgen op pro niveau is dat respectievelijk 10% en 33%. Voor zowel de vmbo+ als de pro meisjes is dat veel vaker dan bij hun leeftijdsgenoten die vmbo+ of pro volgen in het reguliere onderwijs (7%). Bijna de helft van de meisjes op vmbo+ cluster 4 en meer dan de helft van de meisjes op pro cluster 4 heeft wel eens seksuele grensoverschrijding meegemaakt (van zoenen en aanraken tot anale seks tegen de wil). Voor de vmbo+ meisjes is dat significant vaker dan bij vmbo+ meisjes in het regulier onderwijs. We vinden geen aanwijzingen dat jongeren in cluster 4 zelf vaker grensoverschrijdend gedrag vertonen.

4.9.2 Beperkingen

Dit onderzoek had enkele beperkingen waar we rekening mee moeten houden bij het interpreteren van de resultaten.

Representativiteit

De steekproef in dit onderzoek is relatief klein, vooral voor de meisjes en wanneer alleen de seksueel actieve jongeren in de analyses meegenomen kunnen worden. Dat maakt dat soms geen voldoende betrouwbare percentages kunnen worden gegeven en dat de kans op vertekening van de resultaten door toevalligheden groter is. Daarnaast vroegen we in de wervingsprocedure aan de scholen om klassen op willekeurige wijze te selecteren. We kunnen echter niet uitsluiten dat scholen bepaalde klassen – bijvoorbeeld erg drukke klassen – buiten de selectie hebben gelaten. Ook hebben niet alle scholen die zijn benaderd deelgenomen. Sommige scholen wilden niet deelnemen, omdat het onderzoek mogelijk een te grote belasting vormde voor (een deel van) hun leerlingen. Hierdoor is het mogelijk dat er een selectiebias is opgetreden en dat de meest kwetsbare leerlingen ondervertegenwoordigd zijn.

Betrouwbaarheid

Op de meeste scholen is de afname van de vragenlijst in de klassen door docenten begeleid. Sommige scholen gaven echter aan dat ze het prettig zouden vinden als de afname begeleid zou worden door onderzoekers, meestal in combinatie met het feit dat ze niet beschikten over voldoende computers en gebruik wilden maken van tablets die vanuit het onderzoek beschikbaar werden gesteld. Op enkele scholen waar de onderzoekers bij de afname aanwezig waren, werd geobserveerd dat de sfeer in de klas tijdens de afname druk en chaotisch was. Gezien de gedragsproblematiek van de doelgroep is dit mogelijk op meer scholen tijdens de afname het geval geweest. Mogelijk zijn de vragenlijsten daardoor minder betrouwbaar ingevuld dan in een rustige setting het geval was geweest. Wij hebben geprobeerd dit zo goed mogelijk op te lossen door het grondig controleren van de data op inconsistenties (zie paragraaf 1.4.)

4.9.3 Conclusie

Concluderend blijkt uit dit onderzoek onder jongeren op cluster 4-scholen dat zij, net als andere jongeren, verliefd worden en romantische relaties aangaan. Op seksueel gebied hebben vooral de meisjes meer ervaring dan andere jongeren van hun leeftijd. De jongeren die seksueel actief zijn, beleven seks over het algemeen als positief. Wat kennis van seksualiteit betreft doen jongeren op cluster 4 niet onder voor hun leeftijdsgenoten. Op school lijken zij iets meer informatie te krijgen over seksualiteit dan hun leeftijdsgenoten op reguliere scholen. Toch beschermen ze zich niet optimaal tegen zwangerschap en soa. Met sexting en grensoverschrijding hebben meisjes op cluster 4 veel meer ervaring dan meisjes op reguliere scholen. Voor deze kwetsbaarheid is extra aandacht nodig.

5 Samenvatting, beperkingen en conclusie

Al drie keer voerden Rutgers en Soa Aids Nederland in samenwerking met GGD'en het onderzoek 'Seks onder je 25e' uit, een representatief onderzoek naar de seksuele gezondheid van jongeren van 12 tot 25 jaar in Nederland (De Graaf, Van den Borne, Nikkelen, Twisk & Meijer, 2017). Seks onder je 25e is nu voor het eerst uitgevoerd op cluster 3 en 4 van het voortgezet speciaal onderwijs (vso). Drie groepen jongeren deden aan dit onderzoek mee. Op het vso-zmlk werd bij 99 zeer moeilijk lerende kinderen mondeling een vragenlijst afgenomen. Op mytylscholen vulden 227 jongeren met een lichamelijke handicap of chronische ziekte een online vragenlijst in. Datzelfde deden 807 jongeren met psychiatrische problematiek of ernstige gedragsproblemen op cluster 4-scholen. Op cluster 4 deden twee groepen mee: jongeren die onderwijs volgen op praktijkonderwijs niveau en jongeren die onderwijs volgen op vmbo+ niveau (= vmbo/havo/vwo). De resultaten geven zicht op de seksuele gezondheid van deze groepen jongeren en op overeenkomsten en verschillen met leeftijdsgenoten op reguliere scholen. Hieronder bespreken we de belangrijkste resultaten.

5.1 Samenvatting

Liefde en relaties

Veel jongeren op het vso zijn, net als andere jongeren, bezig met liefde en relaties. Jongeren op het vso verschillen in dit opzicht niet van hun leeftijdsgenoten die regulier onderwijs volgen. Of jongeren nu een verstandelijke beperking hebben, een lichamelijke beperking of een gedragsprobleem, bijna allemaal zijn ze wel eens verliefd geweest en een meerderheid heeft al eens verkering gehad. Onder meisjes op cluster 4-scholen is de groep die wel eens verkering heeft gehad het grootst en groter dan bij meisjes van dezelfde leeftijd op reguliere scholen. Aan jongeren op mytylscholen is ook gevraagd of zij denken dat een partner vinden of verkering hebben voor hen moeilijker is vanwege hun lichamelijke beperking. Een minderheid (3 a 4 op de tien jongeren) denkt dat dit het geval is. Net als op reguliere scholen is maar een klein deel van de jongeren op het vso wel eens verliefd geweest op iemand van het eigen geslacht. Bij meisjes op het vmbo+ cluster 4 onderwijs is die groep wel iets groter dan bij meisjes die vmbo+ volgen op een reguliere school.

Zoenen en seks

Op het gebied van zoenen en seks zien we wel duidelijke verschillen tussen de verschillende clusters, maar ook tussen jongeren op het vso en jongeren op reguliere scholen. Jongeren op het vso-zmlk en op mytylscholen hebben minder vaak ervaring met zoenen, masturberen, porno kijken en seks dan hun leeftijdsgenoten op reguliere scholen. Een op de drie jongeren op het vso-zmlk en een op de vier jongeren op mytylscholen heeft wel eens getongzoend. Een op de acht jongeren op het vso-zmlk en een op de tien jongeren op mytylscholen heeft ervaring met geslachtsgemeenschap. Deze resultaten sluiten aan bij eerder onderzoek waaruit blijkt dat jongeren met een verstandelijke of lichamelijke beperking minder seksuele ervaring hebben en hun eerste seksuele ervaringen vaak later opdoen (Baines et al., 2018; Cheng & Udry, 2005; Kahn & Halpern, 2018). De seksuele onervarenheid lijkt meestal wel een eigen keuze te zijn. Het grootste deel van de onervaren jongeren geeft aan nog geen behoefte te hebben aan seks of zichzelf daar nog te jong voor te vinden. Slechts een klein deel van de jongeren op mytylscholen geeft aan dat seks onmogelijk of lastiger is door hun lichamelijke beperking.

Meisjes op cluster 4-scholen hebben juist meer ervaring met zoenen en seks dan meisjes op reguliere scholen. Op cluster 4-scholen op vmbo+ niveau heeft een op de drie meisjes ervaring met geslachtsgemeenschap: twee keer zo veel als bij een vergelijkbare groep meisjes op reguliere scholen. Ook wat soloseks betreft zijn deze meisjes meer ervaren dan meisjes op reguliere scholen. De helft van de meisjes op cluster 4 heeft wel eens gemasturbeerd, tegenover een vijfde van de meisjes op reguliere scholen. Hiermee samenhangend is ook het pornogebruik van meisjes op cluster 4 hoger dan bij hun leeftijdsgenoten op reguliere scholen. De hoge mate van seksuele activiteit van meisje op cluster 4-scholen vertaald zich ook in meer verschillende sekspartners. Een kwart van de meisjes op cluster 4 heeft seks gehad met twee of meer verschillende partners, tegenover een op de twaalf meisjes op reguliere scholen van dezelfde leeftijd. Jongens op cluster 4 verschillen qua seksuele ervaring nauwelijks van jongens op reguliere scholen. Jongens die cluster 4 onderwijs volgen op pro niveau hebben vergeleken met jongens op reguliere pro scholen wel meer

verschillende sekspartners gehad. De bevindingen onder meisjes sluiten aan bij de literatuur, waaruit blijkt dat jongeren met aandachtstekortstoornissen en jongeren met externaliserend probleemgedrag eerder seksueel actief worden (De Graaf, Van Dijk & Wijsen, 2010; De Graaf & Maris, 2014). Wij kunnen niet goed verklaren waarom we dit verschil niet terugzien bij jongens in cluster 4. In hun motieven om wel of niet aan seks te doen verschillen deze jongeren nauwelijks van leeftijdsgenoten die regulier onderwijs volgen.

Opvattingen

Aleen op mytylscholen en cluster 4-scholen zijn vragen gesteld over seksuele opvattingen. Jongeren op deze scholen verschillen in hun opvattingen niet veel van jongeren op reguliere scholen. De meeste jongeren keuren geslachtsgemeenschap voor het huwelijk, bij verkering en bij verliefdheid goed. Losse seks en seks zonder verliefdheid wordt daarentegen meestal afgekeurd. Jongens op mytylscholen keuren geslachtsgemeenschap voor het huwelijk wat vaker af dan jongens op reguliere scholen, terwijl meisjes op cluster 4-scholen seks zonder verliefdheid juist iets vaker goedkeuren dan hun seksegenoten op reguliere scholen. In hun opvattingen over genderrollen en homoseksualiteit verschillen jongeren op het vso niet van jongeren op reguliere scholen. Het merendeel van de jongeren op mytylscholen en cluster 4-scholen vindt het prima als een meisje een jongeren versiert of andersom. Toch vindt ongeveer een kwart van de jongens en een op de zes meisjes op beide schooltypen het niet goed als een jongen zich meisjesachtig gedraagt. Ook oordeelt in beide schooltypen een groter deel van de jongens negatief over twee zoenende jongens dan over twee zoenende meisjes of een zoenend heterostel.

Beleving van seks

Doordat op vso-zmlk scholen en mytylscholen maar zo weinig jongeren seksueel actief zijn, is lastig te zeggen hoe deze jongeren seks ervaren. De indruk bestaat wel dat deze kleine groep jongeren seks over het algemeen positief beleeft. De meeste van hen vinden seks fijn en doen geen dingen die zij niet willen. Op cluster 4 is de seksueel actieve groep jongeren groter. Voor een groot deel van deze jongeren (twee op de vijf jongens en twee derde van de meisjes) kwam de eerste keer geslachtsgemeenschap volledig onverwacht. De meerderheid van de jongens op cluster 4 ervaaarde de eerste keer als fijn, maar voor een derde van de meisjes was de eerste keer vervelend. Met hun laatste sekspartner vindt de meerderheid - 63% van de jongens en 71% van de meisjes - de seks vaak of altijd fijn. Meisjes zijn wel vaker onzeker over hun uiterlijk tijdens seks dan jongens of twijfelen of ze het wel goed doen. De beleving van seks op het vso en de sekseverschillen hierin verschillen nauwelijks van wat we zien bij jongeren op reguliere scholen.

Lichaamsbeleving

De meeste jongeren op het vso zijn behoorlijk tevreden over verschillende lichaamsdelen en over hun lichaam in het algemeen. Wel zien we dat meisjes vaker ontevreden zijn over hun lichaam dan jongens, een sekseverschil dat we ook vonden op reguliere scholen. Het lichaamsdeel waar de meeste jongeren ontevreden over zijn, is de buik. Hierin verschillen ze niet van jongeren in het regulier onderwijs. Vso-zmlk leerlingen, voornamelijk meisjes, lijken iets meer tevreden over hun uiterlijk dan hun leeftijdsgenoten op het regulier onderwijs. Jongens en meisjes op cluster 4-scholen zijn juist minder tevreden over verschillende aspecten van hun lichaam dan jongeren die regulier onderwijs volgen.

Informatiebehoefte en gebruik

Op het vso-zmlk hebben we de jongeren gevraagd of ze wel eens vragen hebben over liefde en seks. Bijna de helft van de jongens en een derde van de meisjes op het vso-zmlk zegt dat dit het geval is. Als ze vragen hebben, stellen ze deze meestal aan hun ouders, gevolgd door leerkrachten, vrienden en begeleiders. Een deel van de jongeren zoekt antwoorden op internet. Op mytyl- en cluster 4-scholen zeggen jongens dat ze met vragen meestal te rade gaan bij hun moeder of op internet. Meisjes gaan daarnaast ook regelmatig praten met goede vriend(inn)en. Ze raadplegen hiermee dezelfde bronnen als jongeren op reguliere scholen. Alle jongeren praten met zowel ouders als vrienden veruit het meest over relaties en verliefdheid. Dat geldt zowel voor jongeren op het vso als voor jongeren op reguliere scholen. Bij meisjes op het vso-zmlk en op cluster 4 wordt anticonceptie ook nog vaak besproken met de ouders. Jongeren op mytylscholen praten minder vaak met hun ouders en vrienden over seksualiteit dan hun leeftijdsgenoten op reguliere scholen. Jongens op

cluster 4 praten juist vaker met hun ouders over wensen en grenzen en meisjes over de preventie van soa.

Op het vso wordt duidelijk aandacht besteed aan seksuele vorming. Op het vso-zmlk geven vier op de vijf jongeren aan weleens les gehad te hebben over verliefdheid, verkering en seks. Op mytylscholen hebben de meeste jongeren informatie gehad over verliefdheid en relaties, anticonceptie, zwangerschap en abortus, soa's, homoseksualiteit en seks tegen je wil. Zowel op zmlk- als op mytylscholen lijken jongeren hierin wel wat achter te blijven bij hun leeftijdsgenoten op het regulier onderwijs. Op vmbo+ cluster 4 scholen zegt een meerderheid van de jongeren dat ze over alle verschillende onderwerpen tenminste een beetje informatie hebben gehad. Sommige onderwerpen – bijvoorbeeld seks op televisie, het online versturen van naaktfoto's en de leuke kanten van seks - komen wel minder aan bod dan andere. Jongeren op mytylscholen zeggen ook weinig informatie te krijgen over relaties en seksualiteit bij mensen een beperking. Jongeren op vmbo+ cluster 4 scholen daarentegen geven van verschillende onderwerpen vaker aan dat ze hier op school informatie over hebben gekregen dan jongeren in het regulier onderwijs.

Zowel op mytyl- als cluster 4 scholen laat de kennis van soa's, anticonceptie en seksualiteit op een aantal punten nog te wensen over. Zo denkt 65% van de jongens en 54% van de meisjes op cluster 4 scholen dat je minder kans loopt op een soa als je je na seks goed wast (of weet niet of dit wel of niet waar is). Datzelfde geldt voor 70% van de jongens en 62% van de meisjes op mytylscholen. Jongeren op mytylscholen hebben op verschillende punten minder kennis dan jongeren in het regulier onderwijs, wellicht mede door de achterstand in seksuele vorming. Ondanks dat jongeren op cluster 4 scholen juist aangeven dat ze meer informatie kregen op school dan jongeren op reguliere scholen, verschillen ze niet van deze jongeren in de mate van kennis.

Risico op soa en zwangerschap

Bij jongeren op het vso-zmlk en op mytylscholen lijkt het risico op soa en ongeplande zwangerschap over het algemeen laag te zijn, doordat de meeste jongeren in ons onderzoek nog niet seksueel actief zijn met een partner. Daarbij lijkt de kleine groep jongeren die wel seksueel actief is zichzelf overwegend goed te beschermen tegen soa en ongeplande zwangerschap. Drie op de vijf zml meisjes gebruikt anticonceptie, meestal de pil. Geen van deze meisjes is ooit zwanger geweest. Ook op mytylscholen is het anticonceptie- en condoomgebruik onder seksueel actieve jongeren behoorlijk hoog. Met de laatste partner gebruikte ruim de helft van de jongeren altijd een condoom en de meeste jongeren deden iets om zwangerschap te voorkomen.

Op het vmbo+ is een veel groter deel van de jongeren – vooral van de meisjes - seksueel actief. Bovendien gebruiken lang niet alle seksueel actieve jongeren altijd anticonceptie en condooms. Van de vmbo+ jongeren op cluster 4 die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap gebruikte 23% van de jongens en 18% van de meisjes de eerste keer geen anticonceptie. Van de jongens gebruikte 58% een condoom bij de eerste keer, bij de meisjes was dat 52%. Met de laatste partner gebruikten twee op de vijf jongens en een op vijf meisjes niet altijd anticonceptie. Bijna de helft van de jongens (48%) en een op de drie meisjes (32%) had (ook) seks zonder condoom met deze partner. Door de kleine aantallen seksueel actieve jongeren, gekoppeld aan het strenge significantieniveau wat we hanteren (.01), hebben we echter geen significante verschillen in beschermingsgedrag tussen jongeren op cluster 4 en jongeren die regulier onderwijs volgen kunnen aantonen.

Grensoverschrijding

Uit eerder onderzoek kwam een verhoogd risico op seksuele grensoverschrijding bij jongeren met een verstandelijke of lichamelijke beperking naar voren (Van Berlo et al., 2011; Wissink et al., 2015). De kwetsbaarheid voor seksuele grensoverschrijding die we op basis daarvan hadden verwacht, komt echter niet uit de resultaten naar voren. Zowel op het vso-zmlk als op mytylscholen verschillen jongeren niet van jongeren op reguliere scholen wat deze ervaringen betreft. Mogelijk geeft het onderzoek op het vso-zmlk een onderschatting van de prevalentie van seksuele grensoverschrijding, doordat scholen en ouders jongeren van wie bekend is of vermoed wordt dat ze seksueel misbruik hebben meegemaakt, niet laten deelnemen. Ook weten we dat het signaleren van seksuele grensoverschrijding bij mensen met een verstandelijke beperking lastig is, omdat zij dit niet altijd als

zodanig herkennen en benoemen (Van Berlo et al., 2011). Om die reden is en blijft aandacht voor seksuele weerbaarheid in deze groep jongeren erg belangrijk.

Bij meisjes op cluster 4, zowel bij meisjes die onderwijs volgen op pro als op vmbo+ niveau, komt seksuele grensoverschrijding veel voor. Twee procent van de jongens en 13% van de meisjes op vmbo+ cluster 4 die ervaring hebben met geslachtsgemeenschap, zeggen dat ze hiertoe de eerste keer werden gedwongen. Drie procent van de vmbo+ jongens en 27% van de vmbo+ meisjes is ooit in hun leven gedwongen tot seksuele handelingen. Bij jongeren die cluster 4 onderwijs volgen op pro niveau is dat respectievelijk 10% en 33%. Voor zowel de vmbo+ als de pro meisjes is dat veel vaker dan bij hun leeftijdsgenoten die vmbo+ of pro volgen in het reguliere onderwijs (7%). Bijna de helft van de meisjes op vmbo+ cluster 4 en meer dan de helft van de meisjes op pro cluster 4 heeft wel eens seksuele grensoverschrijding meegemaakt (van zoenen en aanraken tot anale seks tegen de wil). Voor de vmbo+ meisjes is dat significant vaker dan bij vmbo+ meisjes in het regulier onderwijs.

Sexting en porno

Bijna alle jongeren op het vso gebruiken sociale media. Vooral WhatsApp en YouTube zijn onder de jongeren populair. Jongeren op mytyl- en cluster 4-scholen zijn wel iets minder actief op sociale media dan jongeren in het regulier onderwijs. Dating apps worden echter door weinig jongeren gebruikt. Een op de veertien jongens en een op de twintig meisjes op mytylscholen heeft ooit gebruik gemaakt van een dating-app. Een op de zestien jongens en een op de zes meisjes op vmbo+ cluster 4-scholen heeft ooit gebruik gemaakt van een dating-app.

Sexting (het maken en versturen van seksueel getinte beelden) komt onder jongeren op alle vso clusters voor, maar vooral binnen cluster 4. Jongeren op het vso-zmlk lijken hierin weinig te verschillen van jongeren op het regulier onderwijs. Een op de acht jongeren is in de afgelopen zes maanden gevraagd om seksueel getint beeldmateriaal van zichzelf te versturen. Een op de tien jongeren verstuurd in die periode een naaktfoto van zichzelf. Jongeren op mytylscholen krijgen minder vaak te maken met bepaalde vormen van sexting dan jongeren op reguliere scholen. Een op de zes jongens en een op de tien meisjes kreeg in de afgelopen zes maanden seksueel getint beeldmateriaal van iemand anders te zien. Een op de negen jongens en een op de 25 meisjes heeft een naaktfoto of seksfilmpje van zichzelf naar een ander gestuurd. Meisjes op cluster 4 (zowel vmbo+ als pro) hebben veel vaker te maken met sexting dan een vergelijkbare groep meisjes op reguliere scholen. Een kwart van deze meisjes heeft wel eens een naaktfoto of seksfilmpje van zichzelf aan iemand gestuurd. En twee van de vijf meisjes ontving een naaktfoto of seksfilmpje van iemand anders. Bij de jongens hebben alleen degenen op pro niveau meer ervaring met sexting dan jongens in de vergelijkingsgroep.

5.2 Beperkingen

Dit onderzoek had enkele beperkingen waar we rekening mee moeten houden bij het interpreteren van de resultaten.

Kleine aantallen

Ondanks alle inspanningen zijn de aantallen jongeren die we hebben geworven in alle drie de doelgroepen lager gebleven dan in eerste instantie beoogt. Voor het zmlk-vso, mytyl onderwijs, de meisjes op cluster 4 en zowel de jongens als meisjes op cluster 4 pro onderwijs zijn de steekproeven relatief klein. Dat maakt dat betekent dit dat de kans op vertekening van de resultaten door toevalligheden groter is. Bovendien zijn de groepen soms te klein om percentages te kunnen presenteren en/of om verschillen te kunnen toetsen, met name als de vragen alleen aan een bepaalde subgroep zijn voorgelegd. Daarnaast heeft dit tot gevolg dat sommige verschillen die op het oog best aanzienlijk zijn, toch niet significant zijn. Dit wordt nog versterkt doordat we vanwege het grote aantal toetsen wat we doen genoodzaakt zijn een strenger significantieniveau te hanteren (.01).

Selectiviteit

Ondanks dat we scholen hebben gevraagd om leerlingen of klassen op willekeurige wijze te selecteren, kan een selectiebias toch niet worden uitgesloten. Dit geldt vooral voor het vso-zmlk,

omdat hier geen klassen maar leerlingen werden geselecteerd én omdat de ouders actief toestemming moesten geven.

Uit contact met de zorgcoördinatoren van deze scholen bleek dat sommige scholen voorzichtig waren in het benaderen van leerlingen met (vermoedelijke) negatieve seksuele ervaringen. Enkele scholen gaven aan bij de selectie te letten op communicatieve vaardigheden (al dan niet specifiek met betrekking tot dit onderwerp). Bij een deel van de geselecteerde leerlingen gaven ouders geen toestemming voor deelname. Als ouders hiervoor een reden gaven, was dit volgens scholen vaak omdat zij moeite hadden met het thema seksualiteit vanwege hun religie of omdat zij vonden dat hun kind er nog niet aan toe was om te praten over dit thema. Ook mytylscholen en cluster 4-scholen gaven soms aan niet te willen deelnemen, omdat het onderzoek een te grote belasting zou kunnen zijn voor (een deel van) hun leerlingen. Hierdoor is het mogelijk dat er een selectiebias is opgetreden en dat extra kwetsbare leerlingen op vso-zmlk en mytylscholen ondervertegenwoordigd zijn.

Vergelijkbaarheid zmlk-vso met Seks onder je 25^e regulier

Om beter zicht te krijgen op hoe de seksuele gezondheid van jongeren in het vso zich verhoudt tot die van hun leeftijdsgenoten die regulier onderwijs volgen, vergelijken we de resultaten daar waar mogelijk met de resultaten van het meest recent uitgevoerde onderzoek 'Seks onder je 25e' (De Graaf et al., 2017). Voor jongeren op mytylscholen en cluster 4-scholen was dit over het algemeen goed mogelijk. Op deze scholen was een vergelijkbare methodiek gebruikt (een online vragenlijst met dezelfde vragen) en de onderwijsniveaus waren vergelijkbaar (praktijkonderwijs, vmbo, havo en vwo). Voor de jongeren op het vso-zmlk was die vergelijking veel lastiger. Om de vergelijkingsgroepen in elk geval homogeen te maken op leeftijd, zijn enkel de 15 tot en met 17-jarige zml jongeren in de vergelijking meegenomen. De groepen vergelijkbaar maken op opleidingsniveau was hier niet mogelijk. Daarnaast zijn de gebruikte onderzoeksmethoden zeer verschillend. Zo zijn data voor het vso-zmlk verkregen middels face-to-face interviews, terwijl in het reguliere 'Seks onder je 25e' onderzoek gebruik is gemaakt van zelfrapportage via online vragenlijsten. Door de aanwezigheid van een interviewer kan niet uitgesloten worden dat sociaal wenselijke antwoorden de resultaten in dit onderzoek (sterker) hebben beïnvloed dan in het reguliere onderzoek. Tenslotte zijn de meeste vragen voor deze doelgroep eenvoudiger geformuleerd. Dit alles maakt dat de resultaten van het vso-zmlk niet een-op-een vergelijkbaar zijn met die van de reguliere groep.

Context van de dataverzameling

Op de meeste scholen is de afname van de vragenlijst in de klassen door docenten begeleid. Sommige scholen gaven echter aan dat ze het prettig zouden vinden als de afname begeleid zou worden door onderzoekers, meestal in combinatie met het feit dat ze niet beschikten over voldoende computers en gebruik wilden maken van tablets die vanuit het onderzoek beschikbaar werden gesteld. Op enkele scholen waar de onderzoekers bij de afname aanwezig waren, werd waargenomen dat de sfeer in de klas tijdens de afname druk en chaotisch was. Gezien de gedragsproblematiek van de doelgroep is dit mogelijk op meer scholen tijdens de afname het geval geweest. Wellicht zijn de vragenlijsten daardoor minder betrouwbaar ingevuld dan in een rustige setting het geval was geweest. Wij hebben geprobeerd dit zo goed mogelijk op te lossen door de data grondig te controleren op inconsistenties (zie paragraaf 1.4.)

5.3 Conclusie

Concluderend blijkt uit dit onderzoek dat jongeren in het voortgezet speciaal onderwijs – zowel op vso-zmlk, als op mytylscholen of cluster 4-scholen – bijna allemaal verliefd zijn geweest en dat de meeste ook romantische relaties aangaan. Hierin verschillen ze niet van elkaar en niet van jongeren in het regulier onderwijs. Op andere thema's zien we wel duidelijke verschillen tussen deze groepen onderling of met jongeren op reguliere scholen.

Jongeren op het vso-zmlk (cluster 3) hebben weinig ervaring met zoenen en seks. Het grootste deel van deze jongeren heeft hier nog geen behoefte aan of vindt zichzelf daar nog te jong voor. Veel van deze jongeren hebben weleens vragen over liefde en seks en praten hier ook over met ouders en vrienden, of ze krijgen er les over op school. Ze lijken iets meer tevreden over hun uiterlijk dan hun leeftijdsgenoten op het regulier onderwijs. De kleine groep seksueel actieve jongeren beschermt zichzelf overwegend goed tegen soa en ongeplande zwangerschap. Meisjes lijken relatief vaak

langwerkende anticonceptiemethoden te gebruiken, zoals het staafje of de prikpil. Tegen de verwachting in vinden we op zmlk-scholen niet meer ervaring met seksuele grensoverschrijding dan op reguliere scholen. Mogelijk speelt selectiviteit van de steekproef hier een rol en zijn de resultaten een onderschatting van de werkelijkheid. Hoewel sexting en pornogebruik onder zmlk-jongeren niet vaker voorkomen dan onder jongeren op reguliere scholen, kan de impact ervan wel sterker zijn. Aandacht voor deze thema's blijft daarom belangrijk in deze groep.

Jongeren op mytylscholen (cluster 3) hebben minder ervaring met zoenen, masturberen, seks en porno kijken dan hun leeftijdsgenoten op reguliere scholen. Veel jongeren zijn nog niet bezig met of toe aan seks. De bescherming tegen soa en ongeplande zwangerschap binnen de seksueel actieve groep is vergelijkbaar met jongeren op reguliere scholen. Hoewel deze jongeren in hun ervaringen met seks tegen de wil niet verschillen van reguliere scholen, maakt de afhankelijkheid van zorg hen wel kwetsbaar voor seksuele grensoverschrijding. Vier van de tien jongeren op mytylscholen geeft aan dat hun lichamelijke beperking het vinden van een partner bemoeilijkt en twee van de tien zeggen dit over het opdoen van seksuele ervaringen. Vergeleken met jongeren op reguliere scholen geven deze jongeren aan minder informatie over seksualiteit te hebben gekregen op school en op verschillende punten hebben ze ook minder kennis van seksualiteit, soa's en anticonceptie. Over seksualiteit met een beperking hebben de meeste jongeren op mytylscholen op school geen informatie gehad. Meer aandacht voor seksuele vorming is hier zeer gewenst.

Meisjes op cluster 4-scholen hebben meer ervaring met zoenen, masturberen, seks en porno kijken dan meisjes op reguliere scholen. Jongens op cluster 4 verschillen in dit opzicht niet van jongens op reguliere scholen. Zowel jongens en meisjes op cluster 4-scholen zijn minder tevreden over hun uiterlijk dan jongeren op reguliere scholen. Jongeren op cluster 4-scholen geven van verschillende onderwerpen vaker aan dat ze hier op school informatie over hebben gekregen dan jongeren in het regulier onderwijs. Toch beschermen ze zich niet optimaal tegen zwangerschap en soa. Meisjes lijken wel iets vaker te kiezen voor langwerkende anticonceptiemethoden, zoals het staafje of de prikpil, dan meisjes op reguliere scholen. Met seksuele grensoverschrijding en sexting hebben meisjes op cluster 4 veel meer ervaring dan meisjes op reguliere scholen. Een kwart van de meisjes van de vmbo+ meisjes en een derde van de pro meisjes op cluster 4 is ooit in haar leven gedwongen tot seksuele handelingen, tegenover 7% van de meisjes in het regulier onderwijs. Een kwart van de cluster 4 meisjes heeft wel eens een naaktfoto of seksfilmpje van zichzelf aan iemand gestuurd, tegenover 6% van de meisjes op reguliere scholen. Voor deze kwetsbaarheid is extra aandacht nodig.

6 Literatuurlijst

- Baines, S., Emerson, E., Robertson, J., & Hatton, C. (2018). Sexual activity and sexual health among young adults with and without mild/moderate intellectual disability. *BMC public health*, *18*, 667. doi:10.1186/s12889-018-5572-9.
- Berlo, W. van, Haas, S. de, Oosten, N. van, Dijk, L. van, Brants, L., Tonnon, S., & Storms, O. (2011). *Beperkt weerbaar. Een onderzoek naar seksueel geweld bij mensen met een lichamelijke, zintuiglijke of verstandelijke beperking*. Delft: Eburon.
- Borawska-Charko, M., Rohleder, P., & Finlay, W. M. L. (2017). The sexual health knowledge of people with intellectual disabilities: a review. *Sexuality Research and Social Policy*, *14*, 393-409. doi:10.1007/s13178-016-0267-4.
- Boudesteijn, F., Vegt, E.J.M. van der, Visser, K., Tick, N.T., & Maras, A. (2011). *Psychoseksuele ontwikkeling bij adolescenten met een autismespectrumstoornis*. Assen: Van Gorcum
- Cheng, M.M., & Udry, J. R. (2005). Sexual experiences of adolescents with low cognitive abilities in the US. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, *17*, 155-172. doi:10.1007/s10882-005-3686-3.
- East, L.J., & Orchard, T.R. (2014). Somebody else's job: experiences of sex education among health professionals, parents and adolescents with physical disabilities in southwestern Ontario. *Sexuality and Disability*, *32*, 335-350. doi:10.1007/s11195-013-9289-5.
- Graaf, H. de, & Maris, S. (2014). *De seksuele ontwikkeling van kinderen en jongeren met een beperking of psychiatrisch probleem*. Utrecht: Rutgers WPF.
- Graaf, H. de, Borne, van den, M., Nikkelen, S., Twisk, D., & Meijer, S. (2017). *Seks onder je 25e. Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2017*. Delft: Eburon.
- Graaf, H. de, Kruijer, H., Acker, J. van, & Meijer, S. (2012). *Seks onder je 25e: Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2012*. Delft: Eburon.
- Graaf, H. de, Meijer, S., Poelman, J., & Vanwesenbeeck, I. (2005). *Seks onder je 25e: Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2005*. Delft: Eburon.
- Kahn, N.F., & Halpern, C.T. (2018). Experiences of vaginal, oral, and anal sex from adolescence to early adulthood in populations with physical disabilities. *Journal of Adolescent Health*, *62*, 294-302. doi:10.1016/j.jadohealth.2017.08.003.
- Sijbers, R., Fettelaaar, D., Wit, W. de, Mooij, T. (2014). *Sociale veiligheid in en rond scholen, (V)SO 2006-2014*. ITS, Radboud Nijmegen.
- Wissink, I.B., Van Vugt, E., Moonen, X., Stams, G-J.J.M. & Hendriks, J. (2015). Sexual abuse involving children with an intellectual disability (ID): A narrative review. *Research in Developmental Disabilities*, *36*, 20-35. doi:10.1016/j.ridd.2014.09.007.